

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE ISTORIE**

Cu titlu de manuscris

C.Z.U.: 94(498)''1939/1940''(043.2)

ȘIȘCANU DANIELA

**PROPAGANDA SOVIETICĂ ÎN PRIVINȚA POLONIEI,
FINLANDEI, ȚĂRILOR BALTICE ȘI ROMÂNIEI ÎN ANII
1939-1940 DUPĂ SEMNAREA PACTULUI SOVIETO-
GERMAN DE NEAGRESIUNE**

611.02 ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Teză de doctor în istorie

Conducător științific

Cojocaru Gheorghe, doctor habilitat în istorie,
conferențiar cercetător

Autorul

Șișcanu Daniela

CHIȘINĂU, 2016

© Şişcanu Daniela, 2016

CUPRINS

ADNOTARE.....	5
LISTA ABREVIERILOR.....	8
INTRODUCERE.....	9
1. PROPAGANDA SOVIETICĂ ÎN FAZA EUROPEANĂ A CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL – OBIECT AL CERCETĂRII ISTORICE.....	18
1.1. Propaganda și misiunea ei în Uniunea Sovietică în anii 1939-1940.....	18
1.2. Istoriografia propagandei sovietice privind ocuparea teritoriilor românești.....	24
1.3. Sursele documentare despre propaganda sovietică în sprijinul realizării Pactului Molotov-Ribbentrop.....	34
1.4. Concluzii la capitolul 1.....	39
2. PROPAGANDA U.R.S.S. DE LA SEMNAREA PACTULUI MOLOTOV-RIBBENTROP LA RĂZBOIUL CU POLONIA, FINLANDA ȘI ANEXAREA CELOR TREI ȚĂRI BALTICE.....	41
2.1. Turnura propagandei sovietice după încheierea Pactului de neagresiune cu Germania.....	41
2.2. Motivarea politico-ideologică a împărțirii Poloniei.....	50
2.3. Campania propagandistică în „războiul de iarnă” cu Finlanda	60
2.4. Proiectele U.R.S.S. de ocupare și anexare a Țărilor Baltice și sarcinile propagandei.....	70
2.5. Concluzii la capitolul 2.....	82
3. MESAJUL PROPAGANDISTIC AL UNIUNII SOVIETICE FAȚĂ DE ROMÂNIA ÎN PERIOADA AUGUST 1939 – MARTIE 1940.....	84
3.1. Relațiile româno-sovietice și propaganda până la 23 august 1939.....	84
3.2. România în fața presiunii politice și propagandistice sovietice după semnarea Pactului sovieto-german de neagresiune.....	95
3.3. Concluzii la capitolul 3.....	105
4. UNELTIRILE PROPAGANDEI SOVIETICE ÎN VEDEREA OCUPĂRII TERITORIILOR ROMÂNEȘTI ÎN PERIOADA 29 MARTIE - 2 AUGUST 1940.....	107
4.1. Preliminariile sovietice privind „soluționarea” problemei Basarabiei și propaganda.....	107
4.2. Notele ultimative sovietice din 26-27 iunie 1940 ca mijloc de propagandă în vederea ocupării Basarabiei și părții de nord a Bucovinei.....	123
4.3. Mijloacele și caracterul propagandei privind anexarea Basarabiei.....	134
4.4. Concluzii la capitolul 4.....	144
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	147
BIBLIOGRAFIE.....	152
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII.....	166

CV-ul AUTORULUI.....	167
-----------------------------	------------

ADNOTARE

Șișcanu Daniela. „Propaganda sovietică în privința Poloniei, Finlandei, Țărilor Baltice și României în anii 1939-1940 după semnarea Pactului sovieto-german de neagresiune”, teză de doctor în istorie, specialitatea 611.02. Istoria românilor (pe perioade). Chișinău 2016.

Structura tezei: introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 262 de titluri, 156 de pagini de text de bază. Rezultatele obținute sunt publicate în 9 lucrări științifice.

Cuvinte cheie: propagandă, Pactul Molotov-Ribbentrop, pretenții teritoriale, ocupație, Direcția Politică a Armatei Roșii, „războiul de iarnă”, ultimatum, Țările Baltice, campania „de eliberare”, teritorii românești, dezmembrarea Basarabiei.

Domeniul de studiu: Istoria românilor.

Scopul și obiectivele cercetării. Scopul lucrării: investigarea și abordarea comparativă, din perspectiva științei istorice, a formelor și procedeele propagandei sovietice privind susținerea acțiunilor diplomatice, motivarea, explicarea și justificarea ideologică a operațiilor militare în vederea ocupării teritoriilor românești în contextul aplicării pactului sovieto-german de neagresiune în anii 1939-1940.

Obiectivele: evidențierea schimbării neașteptate, survenite în desfășurarea propagandei sovietice în legătură cu semnarea Pactului sovieto-german de neagresiune; analizarea motivării ideologice a participării Uniunii Sovietice la împărțirea Poloniei; examinarea propagandei sovietice în „războiul de iarnă” cu Finlanda; cercetarea aspectelor propagandei sovietice în susținerea proiectelor Moscovei privind ocuparea celor trei State Baltice; prezentarea relațiilor româno-sovietice și a propagandei până la încheierea Pactului Molotov-Ribbentrop; evidențierea uneltirilor propagandei sovietice în vederea ocupării teritoriilor românești; elucidarea mijloacelor și caracterului propagandei de la ocuparea teritoriilor românești la formarea R.S.S.M.

Noutatea și originalitatea științifică a lucrării constau în faptul că teza reprezintă prima cercetare complexă, comparativă a fenomenului propagandei sovietice, utilizată în argumentarea semnificației Pactului sovieto-german de neagresiune și justificarea acțiunilor militare ale Armatei Roșii din anii 1939-1940, în spațiul de la Marea Baltică la Marea Neagră, mai ales în pregătirea și efectuarea operației militare împotriva României din vara lui 1940.

Problema științifică soluționată rezidă în identificarea procedeele utilizate de propaganda sovietică în legătură cu semnarea Pactului sovieto-german de neagresiune, ocuparea de către URSS a teritoriilor poloneze, în „războiul de iarnă” cu Finlanda, privind anexarea celor trei State Baltice și, în mod special, a uneltirilor propagandei sovietice în vederea ocupării teritoriilor românești.

Importanța teoretică rezultă din definirea și explicarea teoretico-științifică a esenței și semnificației propagandei ca formă de comunicare, identificarea și elucidarea procedeele întreprinse de propaganda sovietică în anii 1939-1940, interpretarea motivării ideologice a participării Uniunii Sovietice la încheierea Pactului de neagresiune cu Germania hitleristă și a agresiunii în scopul ocupării teritoriilor poloneze, finlandeze, a celor trei State Baltice și, mai ales, a Basarabiei, Nordului Bucovinei și ținutului Herța.

Valoarea aplicativă a lucrării este determinată de locul celor șase state în politica externă a Uniunii Sovietice între cele două războaie mondiale, dar și de situația acestora la etapa actuală. În perioada post-sovietică, cele trei State Baltice și Republica Moldova au fost incluse de politica rusă în categoria „vecinătatea imediată” și supuse unui anume gen de propagandă, iar Finlanda, Polonia și România, membri ai Uniunii Europene, sunt tratate ca potențiali inamici, ultimele două reprezentând flancul estic al N.A.T.O. Ideea despre omnipotența manipulării conștiinței maselor în contextul conflictelor militare din spațiul post-sovietic confirmă actualitatea analizei tehnicilor de propagandă în sprijinul ocupării teritoriilor statelor vecine în anii 1939-1940.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele științifice ale investigației noastre au fost implementate prin prezentarea de rapoarte și comunicări la 5 conferințe internaționale, axate pe problematica în cauză; sunt utilizate la elaborarea cursurilor de istorie națională și universală, a tezelor de licență, masterat și doctorat, a lucrărilor monografice privind cel de-al Doilea Război Mondial.

ANNOTATION

Daniela Șișcanu. „The soviet Propaganda about Poland, Finland, Baltic Countries and Romania in the years 1939-1940 after the signing of the Soviet-German Non-Aggression Pact”, PhD thesis in History, specialty 611.02. History of Romanians (periods). Chisinau 2016.

Thesis structure: introduction, four chapters, conclusions and recommendations, bibliography consisting of 262 titles, 156 pages of main text. The results are published in 9 scientific papers.

Keywords: propaganda, Molotov-Ribbentrop Pact, territorial claims, occupation, the Political Direction of the Red Army, „the winter war”, the ultimatum, the Baltic Countries, the campaign „of liberation”, the romanian territories, the dismemberment of Bessarabia.

Field of study: History of Romanians.

Research goals and objectives: The goal of this dissertation is the investigation and the comparative interpretation, from the perspective of the historical science, of the forms and methods of Soviet propaganda used in order to support the diplomatic action, ideological motivation, explanation and justification of the military operations carried out aiming to occupy Romanian territories, in the context of bringing into force of the Soviet-German Non-aggression Pact, in 1939-1940.

The objectives are: to highlight the unexpected changes of Soviet propaganda regarding the signing of German-Soviet Non-aggression Pact; to analyze the ideological motivation of the Soviet Union's participation at the division of Poland; to examine the Soviet propaganda in the "Winter War" against Finland; to study the aspects of Soviet propaganda used to support Moscow's plan to occupy the Baltic states; to present the Romanian-Soviet relations and the propaganda prior to the signing of the Molotov-Ribbentrop Pact; to underline the Soviet propaganda's stratagems used in the context of the occupation of the Romanian territories; to expose the instruments and the nature of the propaganda after the occupation of the Romanian territories and the creation of the MSSR.

The scientific novelty and originality of the dissertation are represented by the fact that the thesis is the first complex, comparative research of the Soviet propaganda phenomenon used to argue the significance of the Soviet-German Non-Aggression Pact and to justify the military actions of the Red Army in the years 1939-1940 in the area from the Baltic Sea to the Black Sea, especially in preparing and carrying out military operation against Romania in summer of 1940.

The scientific problem solved consists in the identification of the procedures used by Soviet propaganda concerning the signing of the Soviet-German Non-aggression Pact, the occupation by the USSR of Polish territories, the "Winter War" against Finland, the occupation of the three Baltic States and, specifically, the Soviet propaganda's tricks regarding the occupation of the Romanian territories.

The theoretical importance arises from the scientific definition and elucidation of the propaganda's essence and significance, as a form of communication; from the identification and elucidation of the proceedings undertaken by the Soviet propaganda in 1939-1940, from the interpretation of the ideological motivation of signing the Non-aggression Pact with Nazi Germany and of the Soviet aggression carried out in order to occupy Polish territories, Finland, the Baltic States and especially Bessarabia, Northern Bukovina and Hertza.

The applied value of the research is determined by the importance of these six states for Moscow's foreign policy in the interwar period and in the present day. In the post-Soviet era, the Baltic States and the Republic of Moldova were included by Russian politics in the so called „immediate vicinity” and subjected to some kind of propaganda. In the same time Finland, Poland and Romania (members of European Union) are treated as potential enemies, considering that the last two countries are representing the eastern flank of NATO. The idea of omnipotence in manipulating the mass consciousness in the context of military conflicts in the post-Soviet area confirms the present-day importance of studying the propaganda techniques used in support of the occupation of neighboring countries' territories in 1939-1940.

Implementation of the scientific results. The scientific results of this investigation have been implemented through the presentation of reports and communications at five international conferences focused on the issues in question. The most important results of the research are used in the elaboration of the teaching courses of world and national history, and the development of the Licentiate, Master and PhD thesis, as well as monographs concerning the Second World War.

АННОТАЦИЯ

Шишкану Даниела. „Советская пропаганда о Польше, Финляндии, балтийских государствах и Румынии в 1939-1940 гг. после подписания Договора о ненападении между Германией и Советским Союзом”, докторская диссертация по истории, специальность 611.02. История румын (по периодам). Кишинев 2016.

Структура диссертации: введение, четыре главы, общие выводы и рекомендации, список литературы из 262 наименований, 156 страниц основного текста. Полученные результаты опубликованы в 9 научных работах.

Ключевые слова: пропаганда, Пакт Молотова-Риббентропа, территориальные претензии, пропаганда, оккупация, Политическое Управление Красной Армии, „зимняя война”, Балтийские государства, „освободительный поход”, румынские территории, разделение Бессарабии.

Область исследования: История румын.

Цель и задачи исследования. Цель: исследование и сравнительный анализ, с точки зрения исторической науки, форм и приемов пропаганды СССР по поддержке дипломатических действий, мотивации, разъяснению и идеологическому оправданию военных операций в целях оккупации румынских территорий в контексте реализации советско-германского пакта о ненападении, в 1939-1940 гг.

Задачи: выделение неожиданного изменения, произошедшего в проведении пропаганды СССР в связи с подписанием советско-германского пакта о ненападении; анализ идеологической мотивации участия Советского Союза в разделе Польши; рассмотрение приемов советской пропаганды в „зимнюю войну” с Финляндией; исследование наиболее важных аспектов советской пропаганды в поддержку проектов Москвы по оккупации трех Балтийских государств; презентация румыно-советских отношений и пропаганды до заключения Пакта Молотова-Риббентропа; выявление уловок пропаганды в целях оккупации румынских территорий; выявление средств и характера пропаганды с момента оккупации румынских территорий до образования МССР.

Научная новизна и оригинальность работы состоит в том, что диссертация представляет собой первое комплексное, сравнительное исследование феномена советской пропаганды, используемый в обоснование значимости советско-германского пакта о ненападении и оправдание военных действий Красной Армии в 1939-1940 годы, в пространстве от Балтийского до Черного Моря, особенно в подготовке и проведении военной операции против Румынии, летом 1940 г.

Решенная научная проблема состоит в выявлении приемов, используемых в советской пропаганде в связи с подписанием Пакта Молотова-Риббентропа, оккупации СССР польских территорий, в „зимней войне” с Финляндией, с оккупации трех Балтийских государств и, особенно, уловок советской пропаганды в целях оккупации румынских территорий.

Теоретическая значимость состоит в научно-теоретическом определении и разъяснении сущности и значения пропаганды, идентификации и выявлении приемов, предпринимаемых советской пропаганды в 1939-1940 гг., интерпретации идеологической мотивации участия Советского Союза в заключении Пакта о ненападении с гитлеровской Германией и агрессии в целях оккупации польских, финских территорий, трех Балтийских государств и, особенно, Бессарабии, Северной Буковины и района Херца.

Практическая значимость исследования определяется местом тех шести государств во внешней политике Советского Союза в период между двумя мировыми войнами, но и в настоящее время. В пост-советский период три Балтийские государства и Республика Молдова были включены политикой России в категорию „ближнее зарубежье” и подвергнуты определенного рода пропаганды, а Финляндия, Польша и Румыния, члены Европейского Союза, рассматриваются как потенциальные противники, последние две представляющие восточный фланг НАТО. Идея о всемогуществе манипулирования сознанием масс в контексте военных конфликтов на постсоветском пространстве подтверждает актуальность анализа методов пропаганды в поддержку оккупации территорий соседних государств в 1939-1940 гг.

Внедрение научных результатов. Научные результаты нашего исследования были внедрены путем представления сообщений и докладов на 5 международных конференциях по исследуемой проблематике. Основные результаты исследований используются при разработке курсов по национальной и всемирной истории, подготовки дипломных, магистерских и докторских работ, а также монографических исследований по Второй Мировой Войне.

LISTA ABREVIERILOR

- U.R.S.S. - Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
- R.S.F.S.R. - Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă
- R.A.S.S.M. – Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească
- R.S.S.M. – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
- R.S.S.U. – Republica Sovietică Socialistă Ucraineană
- P.C.(b) din Toată Uniunea – Partidul Comunist (bolșevic) din Uniunea
- C.C. al P.C.(b) din toată Uniunea – Comitetul Central al Partidul Comunist (bolșevic) din Uniunea
- P.C.d.R. – Partidul Comunist din România.
- C.C. al P.C.d.R. – Comitetul Central al Partidul Comunist din România
- D.P.A.R. – Direcția Politică a Armatei Roșii
- C.C.P. - Consiliul Comisarilor Poporului (al U.R.S.S.)
- C.C.P. al R.A.S.S.M. - Consiliul Comisarilor Poporului al Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești
- C.C.P. al R.S.S.U. - Consiliul Comisarilor Poporului al Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene
- T.A.S.S. – Agenția Informațională a Uniunii Sovietice (Телеграфное Агентство Советского Союза)
- РГАСПИ – Российский государственный архив социально-политической истории (Arhiva de stat a Rusiei privind istoria social-politică)
- C.P.A.S. - Comisariatul Poporului pentru Afacerile Străine (al U.R.S.S.)
- S.U.A. – Statele Unite ale Americii
- M.A.E.R. – Ministerul Afacerilor Externe al României
- A.N.R.M. - Arhiva Națională a Republicii Moldova
- A.O.S.P.M. - Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Moldova
- A.M.A.E.R. – Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al României
- A.M.S.M.A.N. - Arhivele Marelui Stat Major al Ministerului Apărării Naționale

INTRODUCERE

Actualitatea temei. Istoria secolului al XX-lea a consemnat ascensiunea fulminantă a ideologiilor extremiste, atât de stânga, cât și de dreapta, ambele constituind fundamentul unor schimbări politice și sociale radicale pe scena Europei. Dintre acestea, comunismul este ideologia care a reușit, doar în câteva decenii, să modifice harta lumii, să determine, împreună cu nazismul, izbucnirea Celui de-al Doilea Război Mondial și să convingă grupuri imense de oameni să acționeze conform unor premise absurde.

Alături de alți factori, asupra evoluțiilor regimului totalitar comunist un impact important l-a avut și propaganda.

Înțelegerea corectă a locului și rolului instituției propagandei politice în sistemul totalitar comunist, din perspectiva științei istorice, constituie, în opinia noastră, o problemă actuală în jurul căreia se produc polemici științifice, confruntări politice și discuții cotidiene. Caracterul acut al polemicii este generat și întreținut atât de gradul insuficient al cercetării, cât și de utilizarea, încă, a unor variante ideologice, forme și metode de propagandă politică care urmăresc scopul amânării, „pentru vremuri mai convenabile”, sau a împingerii problemei, ca obiect de studiu, la periferia cercetării.

Pe de altă parte, fenomenul propagandei sovietice privind ocuparea unor țări întregi sau a unor părți din teritoriul unor state în contextul aplicării Pactului sovieto-german de neagresiune ca obiect de cercetare, reprezintă o sursă utilă și interesantă de informații despre evenimentele din anii 1939-1940 în spațiul de la Marea Baltică la Marea Neagră. Fenomenul propagandei politice sovietice poate fi abordat științific, având în vedere existența surselor, editate și încă inedite, dar și a multor studii în Republica Moldova și, mai ales, peste hotare.

Tradițional, există opinia că argumentul istoric nu trebuie folosit în calitate de instrument politic. Însă cum să procedăm când istoria falsificată constituie un obstacol pentru soluționarea problemelor actuale? Pentru a afla soluția unei probleme istorice, inițial trebuie găsit un punct de referință de la care să pleci. Poate, în acest context, istoria să conteze pe o atitudine corectă față de interpretarea sa?

Abordarea evenimentelor din anii 1939-1940 rămâne o problemă complicată în relațiile Federației Ruse cu Țările Baltice, Polonia și România. De asemenea, nu putem neglija nici realitatea că atenția statelor afectate de Pactul Molotov-Ribbentrop rămâne concentrată atât asupra problemei anexării sau dezmembrărilor prin forță de către U.R.S.S., cât și asupra consecințelor acestor acțiuni în plan social-politic. Există și problema responsabilității istorice și morale a statelor și guvernelor pentru deciziile adoptate și acțiunile întreprinse.

Actualitatea studierii rolului propagandei sovietice privind ocuparea teritoriilor românești, în contextul aplicării Pactului sovieto-german de neagresiune, încheiat la 23 august 1939, este generată de necesitatea lărgirii orizontului științei istorice, care va completa spațiile albe prin cercetarea procedeele de utilizare a propagandei pentru argumentarea, explicarea și justificarea ocupării unor teritorii străine în anii 1939-1940.

Cele menționate mai sus cu privire la obiectul cercetării noastre ne permit ca, dincolo de formularea temei, să putem exprima, cu ajutorul conceptelor, într-un limbaj științific, datele obținute și să construim lucrarea propriu-zisă. Nevoia de cunoaștere a conținutului real al documentelor nu a fost poate nicicând atât de imperios necesară ca acum, când, în efortul general de a înțelege cursul istoriei, dorim nu atât teoretizarea sensului acestora, cât investigarea acestora pentru a ne formula, noi înșine, opinia asupra evenimentelor care, mai multe decenii, ne-au fost ascunse sau prezentate trunchiat. Cu atât mai mult cu cât tragedia celor care au suportat „teroarea istoriei”, schimbându-le propriul destin, o descifrăm în dimensiunea ei reală abia acum, prin parcurgerea lucrărilor și documentelor publicate în ultimii ani.

Acesta este motivul major, la care se adaugă, evident, interesul constant pe care îl avem pentru istoria teritoriilor românești, care ne-a determinat să prezentăm, în lucrarea de față, în principal, focalizarea politicii și, mai ales, a propagandei sovietice asupra pretențiilor privind teritoriul dintre Prut și Nistru.

Obiectul cercetării noastre îl constituie propaganda sovietică privind ocuparea teritoriilor românești în contextul aplicării Pactului sovieto-german de neagresiune în anii 1939-1940.

În vederea conturării cât mai precise a obiectului cercetării, mai menționăm că propaganda politică și militară a reflectat și a susținut diplomația și forța militară sovietică, a avut cauze care i-a determinat existența, un scop clar și finalitate. Propaganda a avut spațialitate, dimensiuni cuprinse în interiorul unor limite, care o definesc și o fac să se distingă în raport cu alte caracteristici ale procesului de pregătire pentru invazia și ocuparea teritoriilor românești, dar și de perioadele ante- și post- ocupare a Basarabiei, Nordului Bucovinei și ținutului Herța.

Cadrul cronologic al lucrării cuprinde anii 1939-1940 – perioadă în care a fost pregătit și încheiat Pactul sovieto-german de neagresiune, care a fost pus imediat în aplicare, finalizând în vara lui 1940 prin ocuparea teritoriilor românești. De-a lungul acestei perioade, propaganda a avut rolul său în ceea ce privește prezentarea și „explicarea” încheierii Pactului sovieto-german de neagresiune, legitimarea pretențiilor sovietice asupra teritoriilor incluse în „sferele de influență” ale U.R.S.S.: „eliberarea” popoarelor belarus și ucrainean de sub jugul panilor polonezi, introducerea trupelor sovietice în cele trei Țări Baltice, atacarea Finlandei, invadarea și ocuparea

Țărilor Baltice, invadarea și ocuparea teritoriilor românești, dezmembrarea Basarabiei și a R.A.S.S. Moldovenești ș.a.

În unele cazuri, pentru a explica logica evenimentelor și, mai ales, a urmări cum s-a ajuns la semnarea Pactului sovieto-german de neagresiune și a altor documente importante, am considerat necesar să studiem fenomenul începând cu anul 1938, iar pentru a înțelege caracterul relațiilor româno-sovietice și acutizarea lor în 1939-1940, am încercat să prezentăm, sumar, esența și evoluția acestora după unirea Basarabiei cu România până la semnarea Pactului Molotov-Ribbentrop.

Cadrul geografic al lucrării este determinat de prevederile protocolului adițional secret la Pactul sovieto-german de neagresiune referitoare la împărțirea „sferelor de interes” între U.R.S.S. și Germania în spațiul „de la Marea baltică la Marea Neagră”, vizând Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia și România.

Scopul și obiectivele cercetării. Scopul lucrării este investigarea și abordarea comparativă, din perspectiva științei istorice, a formelor și procedeelelor propagandei sovietice. privind susținerea acțiunilor diplomatice, motivarea, explicarea și justificarea ideologică a operațiilor militare în vederea ocupării teritoriilor românești în contextul aplicării Pactului sovieto-german de neagresiune în anii 1939-1940.

Scopul urmărit este realizat prin formularea și soluționarea următoarelor **obiective**:

- evidențierea schimbării neașteptate, survenite în desfășurarea propagandei sovietice în legătură cu semnarea Pactului sovieto-german de neagresiune;
- analiza motivării ideologice a participării Uniunii Sovietice la împărțirea teritorială a Poloniei;
- examinarea procedeelelor întreprinse de propaganda sovietică în „războiul de iarnă” cu Finlanda;
- cercetarea celor mai importante aspecte ale propagandei sovietice în susținerea proiectelor Moscovei privind ocuparea celor trei State Baltice;
- prezentarea evoluției relațiilor româno-sovietice și a propagandei până la încheierea Pactului Molotov-Ribbentrop;
- evidențierea uneltirilor propagandei sovietice în vederea ocupării teritoriilor românești;
- elucidarea mijloacelor și caracterului propagandei de la ocuparea teritoriilor românești la formarea R.S.S.M.
- analiza comparată a acțiunilor propagandei sovietice în întreg spațiul de la Marea Baltică la Marea Neagră.

Ipoteza. Având în vedere rolul propagandei politice în contextul evenimentelor produse în anii 1939-1940 în legătură cu încheierea și realizarea Pactului sovieto-german de neagresiune, cercetarea noastră pleacă de la ipoteza că, în anii respectivi, în Uniunea Sovietică propaganda a avut mai multe misiuni majore: 1) să motiveze noul curs al politicii U.R.S.S. față de Germania hitleristă; 2) să falsifice semnificația Pactului sovieto-german de neagresiune; 3) să argumenteze pretențiile teritoriale sovietice față de Polonia, Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania și România; 4) să discrediteze politica internă și externă a celor șase state; 5) să mobilizeze Armata Roșie la realizarea operațiunilor militare în scopul ocupării teritoriilor pretinse; 6) să camufleze intențiile privind dezmembrarea teritorială a Basarabiei și R.A.S.S.M. În acest context, structurile și mijloacele de propagandă politică au avut un impact covârșitor asupra diplomației sovietice și Armatei Roșii în efortul de recroire a hărții Europei.

Metodologia cercetării. În activitatea noastră de cercetare am respectat următoarele principii:

Principiul obiectivării, care ne cere ca, plecând de la obiectul care este supus cercetării științifice, să se fixeze atenția și să se pună în evidență un anumit obiectiv care să reprezinte precis scopul cercetării; pe parcursul cercetării să nu ne abatem de la realitatea obiectului cercetat și să nu schimbăm obiectivul urmărit.

Principiul adevărului, care ne obligă să urmărim descoperirea adevărului despre obiectul cercetat; ca cercetarea să fie coerentă, logică, să aibă continuitate și să fie conformă cu realitatea obiectului supus cercetării; ca rezultatele cercetării să fie expuse într-un limbaj clar, precis, inteligibil și care să poată fi acceptat și utilizat. În spiritul aceluiași principiu vom căuta să evităm subiectivismul, fantezia, sau speculația, care duc la deformări metodice și, astfel, la rezultate eronate.

Principiul metodic, în sensul căruia vom efectua cercetarea „pas cu pas”, respectând etapele și metodele de lucru pentru a asigura coerență în desfășurarea logică a descoperirii adevărului.

Principiul demonstrației, care susține că orice afirmație ce decurge din activitatea de cercetare științifică a unui obiect trebuie demonstrată, dovedită dacă este adevărată și că ea aparține ca o calitate a obiectului dat.

Principiul corelației, care statuează faptul că rezultatele științifice care decurg din cercetarea unui obiect trebuie să fie corelate cu cunoștințele deja existente în domeniul științific respectiv sau cu cele de factură interdisciplinară, din domeniile științifice înrudite.

Principiul evaluării rezultatelor, care reclamă să se evalueze corect, într-o manieră strict rațională, toate rezultatele obținute din cercetarea științifică a obiectului studiat, acestea fiind comparate cu datele existente în literatura științifică de specialitate a problemei cercetate.

Principiul utilității, conform căruia activitatea de cercetare științifică, ce urmează a fi întreprinsă, să aibă o utilizare atât teoretică, cât și practică a datelor rezultate din cercetare. Am urmărit ca cercetarea științifică întreprinsă să aibă un caracter de originalitate și de noutate, reprezentând astfel o contribuție eficientă în domeniul științei istorice.

Principiul moral, care pune problema responsabilității, a activității corecte, respectând raporturile etic-profesionale dintre cercetătorii din același domeniu de cercetare și chiar comunicând cu aceștia pe parcursul desfășurării cercetării respective pentru a evita suprapunerile de studii sau erorile care pot surveni în obținerea și interpretarea rezultatelor.

În cercetarea noastră am utilizat *metoda comparativă*. Pe baza comparațiilor am încercat să stabilim analogii dar și deosebiri, contraste sau nuanțe în ceea ce privește comportamentul diplomaților și desfășurarea propagandei în raport cu cele șase state vizate, în special România, de înțelegerea sovieto-germană.

Caracterul temei ne impune să examinăm diverse probleme ale propagandei sovietice în legătură cu evenimentele din anii 1939-1940. Prezentarea dovezilor aflate la dispoziția noastră în susținerea și demonstrarea fiecărei dintre acestea ar amplifica considerabil volumul lucrării. De aceea, în unele cazuri, ne-am limitat numai la expunerea minimului necesar al argumentelor, iar pentru consultarea altor dovezi justificatoare, am utilizat referințele la lucrările indicate în note. S-ar putea să se creadă că în lucrare se acordă prea multă atenție aspectului diplomatic al problemei în defavoarea propagandei. Anticipând eventualul reproș, afirmăm că în procesul pregătirii lucrării am constatat, iar urmare a prezentării rezultatelor cercetării în cadrul diferitor sesiuni de comunicări am fost atenționați, că fără analiza rezumativă a relațiilor diplomatice dintre U.R.S.S. și țările vizate de protocolul adițional secret, dar și a pregătirii operațiilor militare împotriva acestora ar fi imposibilă contextualizarea propagandei sovietice, înțelegerea scopului și formelor de manifestare ale acesteia.

Am utilizat și *metoda statistică*, ca procedeu de informare privind componenta cantitativă a trupelor sovietice pregătite pentru invazia celor șase state, a armamentului acestora dar și a formelor și mijloacelor de promovare a propagandei în procesul de pregătire și realizare a rapturilor teritoriale.

Pentru a obține o radiografie cât mai clară a fenomenului propagandistic sovietic privind asigurarea realizării pretențiilor teritoriale ale U.R.S.S., a trebuit să luăm în calcul și să respectăm cel puțin două criterii. Primul este cel cronologic, care ne permite să urmărim evoluția propagandei de-a lungul perioadei desemnate pentru cercetare și modificarea acesteia în funcție de succesiunea evenimentelor importante. Al doilea este caracterul totalitar al regimului politic al statului sovietic în care s-a desfășurat propaganda. Succesiunea cronologică a evenimentelor permite observarea

evoluției fenomenului propagandistic, dar această evoluție a cunoscut trăsături specifice generate de condițiile politice și sociale existente în U.R.S.S.

Noutatea și originalitatea științifică. Noutatea științifică a cercetării constă în identificarea temei care a determinat caracterul comparativ al ei și analizarea surselor, încă nefolosite, privind utilizarea propagandei în sprijinul procesului de ocupare a teritoriilor românești în contextul agresiunii sovietice asupra celor șase state vecine. Teza reprezintă prima cercetare complexă, comparativă a fenomenului propagandei sovietice, utilizată în argumentarea semnificației Pactului sovieto-german de neagresiune și justificarea acțiunilor militare ale Armatei Roșii din anii 1939-1940, în spațiul de la Marea Baltică la Marea Neagră, mai ales în pregătirea și efectuarea operației militare împotriva României din vara lui 1940. Remarcăm folosirea unui spectru larg de surse documentare și publicații, editate în ultimii 25 de ani, mai ales în Rusia, dar și în toate țările, afectate nemijlocit de Pactul Molotov-Ribbentrop. Au fost introduse în circuitul științific și analizate documente privind modificarea bruscă a mesajului propagandistic sovietic după semnarea Pactului și, mai ales, referitoare la atitudinea U.R.S.S. față de Polonia, Finlanda, cele trei Țări Baltice și România după tranzacția sovieto-germană. Pe baza analizării comparative au fost evidențiate similitudinile și particularitățile propagandei sovietice în relațiile cu cele șase state în perioada cercetată. Elementele de originalitate sunt exprimate prin:

- inventarierea și sistematizarea abordărilor istoriografice privind locul și rolul propagandei în susținerea pregătirii și realizării operațiunilor de ocupare a teritoriilor Poloniei, Finlandei și României și a celor trei State Baltice;
- identificarea și analizarea formelor și mijloacelor de natură propagandistică, utilizate de Uniunea Sovietică în scopul realizării prevederilor Pactului Molotov-Ribbentrop;
- prezentarea comparată a diverselor procedee de propagandă a U.R.S.S. în legătură cu revendicările teritoriale din 1939-1940, accentul fiind pus pe tertipurile propagandistice față de România;
- evidențierea îmbinării factorului propagandistic cu cel politico-administrativ privind dezmembrarea Basarabiei și a R.A.S.S.M.

Problema științifică soluționată rezidă în identificarea și explicarea schimbărilor intempestive, survenite în desfășurarea propagandei sovietice în legătură cu semnarea Pactului sovieto-german de neagresiune; analizarea motivării ideologice a participării Uniunii Sovietice la împărțirea teritorială a Poloniei; reliefarea procedeelelor întreprinse de propaganda sovietică în „războiul de iarnă” cu Finlanda și în procesul de ocupare a celor trei State Baltice, a uneltirilor în

vederea ocupării teritoriilor românești, precum și a caracterului propagandei de la închiderea noii granițe pe Prut la formarea R.S.S.M.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă rezultă din definirea și explicarea teoretico-științifică a esenței și semnificației propagandei ca formă de comunicare, identificarea și elucidarea procedeelelor întreprinse de propaganda sovietică în anii 1939-1940, interpretarea motivării ideologice a participării Uniunii Sovietice la încheierea Pactului de neagresiune cu Germania hitleristă și a agresiunii în scopul ocupării teritoriilor poloneze, finlandeze, a celor trei State Baltice și, mai ales, a Basarabiei, Nordului Bucovinei și ținutului Herța.

Tema de cercetare este relevantă nu numai în sens științifico-cognitiv, dar și din perspectivă politico-aplicativă. Multe dintre stereotipurile propagandei militariste mai persistă în conștiința publicului. În Federația Rusă formarea valorilor democratice decurge foarte lent, cu dificultăți considerabile. Mai mult, ideea despre omnipotența manipulării conștiinței maselor în contextul conflictelor militare din spațiul post-sovietic, confirmă actualitatea analizei tehnicilor de propaganda în sprijinul ocupării teritoriilor statelor vecine în anii 1939-1940. Pentru a depăși sau a preveni recidivele inoculării în conștiința maselor a „argumentelor” în sprijinul acțiunilor de „recuperare a fostelor teritorii sovietice” este necesară cercetarea obiectivă a mecanismelor și procedeelelor de propagandă utilizate de U.R.S.S. în procesul de realizare a prevederilor Pactului sovieto-german de neagresiune.

Importanța practică este determinată de locul celor șase state în politica externă a Uniunii Sovietice între cele două războaie mondiale, dar și în etapa actuală. În perioada post-sovietică, cele trei State Baltice și Republica Moldova au fost incluse de politica rusă în categoria „vecinătatea imediată” și supuse unui anume gen de propagandă, iar Finlanda, Polonia și România, membri ai Uniunii Europene, ultimele două reprezentând flancul estic al N.A.T.O., sunt tratate ca potențiali inamici.

Considerăm că atât teza, cât și publicațiile noastre vor putea fi folosite de specialiști la elaborarea cursurilor de istorie națională și universală, a tezelor de licență, masterat și doctorat, a lucrărilor monografice privind problematica abordată, sau referitoare la un cadru mai larg al istoriei relațiilor Uniunii Sovietice cu cele șase state, afectate de pactul Molotov-Ribbentrop și de propaganda U.R.S.S. în prima fază a celui de-al Doilea Război Mondial.

Cuvinte cheie: propagandă, Pactul Molotov-Ribbentrop, pretenții teritoriale, ocupație, Direcția Politică a Armatei Roșii, „războiul de iarnă”, ultimatum, Țările Baltice, campania „de eliberare”, teritorii românești, dezmembrarea Basarabiei.

Sumarul compartimentelor tezei. Lucrarea este structurată din: introducere, patru capitole, concluzii și recomandări.

În **Introducere** este argumentată actualitatea temei tezei, sunt formulate obiectul, scopul și obiectivele cercetării, prezentată metodologia cercetării istorice a temei; descrisă noutatea științifică a rezultatelor cercetării, arătată problema științifică rezolvată, importanța teoretică și aplicativă a lucrării și sumarul compartimentelor; sunt prezentate formele de aprobare a rezultatelor obținute și publicațiile la tema tezei.

În primul capitol - **Propaganda sovietică în faza europeană a celui de-al Doilea Război Mondial – obiect al cercetării istorice** – sunt definite noțiunile de propagandă și propagandă politică, arătate tipurile de propagandă, locul propagandei în regimurile totalitare și misiunea propagandei în U.R.S.S. în anii 1939-1940. Este analizată istoriografia propagandei sovietice din anii 1939-1940 privind justificarea pretențiilor și operațiilor militare de ocupare a teritoriilor prevăzute de Pactul Molotov-Ribbentrop și, în principal, a teritoriilor românești. Sunt caracterizate sursele documentare privind propaganda sovietică în sprijinul acțiunilor agresive ale U.R.S.S.

În al doilea capitol - **Propaganda U.R.S.S. de la semnarea Pactului Molotov-Ribbentrop la războiul cu Polonia, Finlanda și anexarea celor trei Țări Baltice** – este cercetată schimbarea bruscă a orientării și conținutului propagandei sovietice în legătură cu semnarea Pactului sovieto-german de neagresiune, elucidată motivarea ideologică a împărțirii teritoriale a Poloniei, sunt analizate procedeele propagandei în războiul cu Finlanda din iarna lui 1939-1940 și în legătură cu cele două etape de ocupare a Țărilor Baltice.

În capitolul al treilea – **Mesajul propagandistic al Uniunii Sovietice față de România în perioada august 1939 - martie 1940** – prezentăm rezumativ evoluția relațiilor româno-sovietice de la 1918 până la semnarea Pactului sovieto-german de neagresiune, demonstrăm cum era folosită diplomația sovietică ca instrument de propagandă în relațiile cu România după 23 august 1939 și, mai ales, formele și metodele de presiune diplomatică și propagandistică asupra statului român după începutul celui de-al Doilea Război Mondial.

În al patrulea capitol - **Uneltirile propagandei sovietice în vederea ocupării teritoriilor românești în perioada 29 martie-2 august 1940** – sunt reliefate preparativele sovietice privind „soluționarea” problemei Basarabiei și metodele propagandistice de sprijinire a acestora. Este studiat procesul pregătirii războiului împotriva României și rolul propagandei militare în cadrul Armatei Roșii și în rândul populației românești. Este analizat aspectul propagandistic al ultimatumului sovietic și locul acestuia în vederea ocupării Basarabiei, nordului Bucovinei și Ținutului Herța. Sunt identificate manevrele propagandistice în legătură cu mașinațiile politico-administrative privind dezmembrarea Basarabiei și formarea R.S.S. Moldovenești în 1940.

În **Concluziile** finale sunt exprimate constatările principale și formulate recomandările deduse din studiul efectuat.

Aprobarea rezultatelor obținute. Autorul lucrării a expus unele compartimente ale tezei de doctorat în cadrul următoarelor reuniuni științifice: 1) Galați, 26-27 aprilie 2013, Tema: „Propaganda și politica externă a U.R.S.S. în anii 1939-1940”. Comunicare prezentată la Conferința „Istorie. Spiritualitate. Cultură. Dialog și interactivitate”; 2) Chișinău, 12-13 iunie 2015, tema: „Premise false, efecte dezastruoase: Pactul Molotov-Ribbentrop și Protocolul adițional secret” (în colaborare). Comunicare prezentată la Conferința științifică internațională „75 de ani de la anexarea de către URSS a Basarabiei, Nordului Bucovinei și ținutului Herța – 28 iunie 1940”; 3) Chișinău, 17 septembrie 2015, tema: „Propaganda militară sovietică privind „eliberarea” Belarusiei de Vest și Ucrainei de Vest. Comunicare prezentată la Conferința științifică internațională „Consecințele Pactului Molotov-Ribbentrop”; 4) Comrat, 4 februarie 2016, tema: „Mitul propagandei sovietice despre „aderarea voluntară” a celor trei Țări Baltice la URSS în 1940”. Comunicare prezentată la Conferința științifico-practică internațională, dedicată aniversării de 25 de ani de la fondarea Universității de Stat din Comrat; 5) Iași, 22-23 martie 2016, tema: „Perspectiva comparativă asupra propagandei sovietice în contextul anexării Basarabiei și propagandei ruse în contextul anexării Crimeii”. Comunicare prezentată la Conferința științifică „100 de ani de la deschiderea Frontului Românesc în Primul Război Mondial (1916-2016)”.

Rezultatele obținute în procesul cercetării sunt diseminate în 9 lucrări științifice, inclusiv 3 în colaborare, publicate în reviste importante de profil și colecții de materiale ale sesiunilor științifice.

1. PROPAGANDA SOVIETICĂ ÎN FAZA EUROPEANĂ A CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL – OBIECT AL CERCETĂRII ISTORICE

1.1. Propaganda și misiunea ei în Uniunea Sovietică în anii 1939-1940

Cu toate că noțiunea de propagandă este asociată aproape automat cu un partid politic, un grup social sau cu un regim de guvernare, originile propagandei sunt anterioare politicii. Cuvântul „propagandă” provine din denumirea Congregației pentru Propagarea Credinței (Congregația de Propaganda Fide), o organizație a cardinalilor romano-catolici, fondată în 1622 [1, p. 288]. Confruntată cu trei provocări majore – existența unei presiuni islamice în sud-estul european, proaspăt izbucnitul Război de 30 de ani (1618-1648) ca expresie a succesului Reformei protestante și, nu în ultimul rând, necesitatea misionariatului pe continentul american, descoperit de Columb cu 130 de ani în urmă, dominat încă de religiile considerate păgâne – Biserica Romano-Catolică înființează o instituție al cărei rol vizează tocmai coordonarea acțiunilor în vederea unei mai bune răspândiri (propagări) a dogmei catolice. Urcat în scaunul pontifical la 67 de ani, Alessandro Lodovisi – papa Grigore XV – emite la 22 iunie 1622 bula papală „*Inscrutabili divinae*”, care instituționalizează Congregația [2, p. 100].

Propaganda cunoaște mai multe definiții. Jack Plano și Milton Greenberg consideră propaganda ca fiind „comunicarea al cărei scop este să influențeze gândirea, emoțiile și acțiunile unui grup prin selectarea și manipularea atentă a informațiilor” [3, p. 78]. Michael Balfour crede că propaganda este „arta convingerii oamenilor să treacă la concluzii fără a mai examina realitatea problemei” [3, p. 78]. Anthony Pratkanis și Elliot Aronson definesc propaganda ca fiind „comunicarea unui punct de vedere, cu scopul de a determina subiectul cărui i se adresează comunicarea să accepte de bună voie acest punct de vedere ca și cum ar fi al lui însuși [4, p. 50]. Lindley Fraser identifică propaganda ca fiind „inducerea comportamentului dorit unui grup folosind doar mijloace comunicaționale” [5, p. 150], în timp ce Enciclopedia Britanica o consideră „efortul sistematic de a manipula credințele, atitudinile sau acțiunile altor persoane prin intermediul diverselor simboluri” [1, p. 98]. Autorii americani Garth Jowett și Victoria O'Donnel caracterizează propaganda ca fiind „planul minuțios și predeterminat de a comunica ceva unui public pe baza manipulării unor simboluri, în vederea îndeplinirii unui obiectiv” [6, p. 85]. Ei definesc propaganda astfel: Propaganda este o formă de comunicare care urmărește să obțină un răspuns, o reacție pentru a promova aplicarea scopurilor urmărite de propagandist [6, p. 86]. Propaganda, în opinia lor, constituie obiectul de studiu al istoriei, științei politice, sociologiei și psihologiei. Istoria este preocupată de activitățile practice ale propagandiștilor, care generalizează evenimentele și/sau care provoacă anumite evenimente. Știința politică analizează ideologia

propagandiștilor-practici și legile modelării opiniei publice. Sociologia cercetează propaganda în contextul mișcărilor sociale, precum și contra-propaganda, care apare în opoziție cu aceste mișcări.

În sensul neutru al cuvântului, notează cei doi autori, propaganda înseamnă diseminare sau ”împingerea” anumitor idei. Deseori, acest termen este utilizat în sens negativ. Apreciind un mesaj ca propagandă, ar însemna să vorbim despre ceva negativ și necinstit. Alteori, în calitate de sinonime ale propagandei sunt folosite cuvintele „minciună”, „manipulare”, „război psihologic”, „spălare de creiere” [6, p. 87]. În cazul în care accentul se pune pe scopuri, propaganda este asociată cu controlul și este privită ca o încercare conștientă de a schimba sau de a menține echilibrul de putere existent, benefic pentru propagandist. De fapt, consideră autorii, sarcina propagandei este de a răspândi în rândurile publicului o anumită ideologie pentru a atinge obiectivele declarate prealabil [6, p. 88].

Propaganda este o tendință deliberată și sistematică de a manipula cunoștințe și dirija comportamentul în scopul realizării obiectivelor propagandistice dorite. Obiectivele propagandei sunt stabilite apriori. Propaganda încearcă să „împingă” informații în anumite limite, distrăgând atenția receptorului de la orice aspecte dincolo de aceste limite. Oliver Thomson propune în lucrarea sa dedicată istoriei propagandei o împărțire a acesteia în șapte categorii, în funcție de obiectivele pentru care este folosită și de natura emitentului: politică, religioasă, economică, morală (etică), socială, diplomatică, militară și de tip diversionist [7, p. 200]. Autorul pornește de la ideea că istoria umanității este paralelă cu istoria propagandei și că fiecare moment al acestei istorii a cunoscut tendința structurii dominante de a determina, și prin mijloace comunicaționale, supunerea maselor. Fie că este vorba de impunerea unui sistem politic, a unei credințe religioase sau a unei formule etice, dezvoltată în coduri morale sau de legi, sau de variante combinate ale acestora, toate s-au realizat prin tehnicile propagandei [2, p. 100].

Deși considerată a fi fundamental legată de media și, deci, de realitățile secolului al XX-lea, propaganda s-a dezvoltat în întreaga istorie a umanității ca fiind acea cale prin care liderul unui sistem impunea ascultarea supușilor săi, folosind informația și imaginea, nu alte căi de constrângere. Organizarea sistematică a controlului informației de către stat a apărut atunci când s-a constatat că opiniile contrare sistemului începeau să penetreze stratul opac de analfabetism și de ignoranță în care trăia marea parte a populațiilor diverselor civilizații. Această organizare are două dimensiuni fundamentale: cenzura și propaganda. Cenzura presupune suprimarea punctelor de vedere opuse celor admise de sistem, iar propaganda înseamnă promovarea punctelor de vedere admise de sistem (de emitent) cu scopul convingerii unui grup să adere la acestea. În capitolul dedicat cenzurii din Enciclopedia propagandei se consideră că „pentru ca propaganda să reușească,

este fundamental nu doar să fie transmis mesajul adecvat, ci și să fie anihilat orice mesaj contrar” [2, p. 100].

Forme ale cenzurii au existat și există încă în orice țară a lumii (democratică sau nu). Sistemele totalitare au legiferat și organizat mecanisme globale de cenzură încă din primele clipe ale luării puterii. La 28 ianuarie 1918, Lenin semnează decretul privind înființarea Tribunalului Revoluționar al Presei care trebuia să judece infracțiunile de presă [8], iar în 1920 au fost emise „Tezele cu privire la propaganda pe linie de producție” care stabileau metodele de lucru ale mass media bolșevice. În anii 1920, organele disparate ale cenzurii au fost centralizate. Cel mai important dintre ele, în urmă numeroaselor transformări și reorganizări a devenit „Главлит” — Direcția generală pentru problemele literaturii și editurilor. Creat în acești ani, sistemul de cenzură s-a dovedit atât de eficient, încât a existat, fără schimbări fundamentale, până la prăbușirea Uniunii Sovietice [9].

Regimul totalitar reprezintă subordonarea părții – întregului, a individului în raport cu statul, un control complet al statului asupra individului, asupra conștiinței lui, pentru a forma un tip loial de persoană, în vederea administrării societății pe baza unor doctrine ideologice prestabilite. Metodele totalitare de dirijare a conștiinței includ diverse moduri și tehnologii întregi de influențare asupra rațiunii, de inoculare a ideilor și sugestiilor care nu corespund realității sau intereselor proprii. Una dintre aceste metode este cea de propagandă politică [10]. C.A. Govoruhina susține că propaganda politică reprezintă un subsistem al comunicării politice, care este înțeleasă ca o acțiune orientată, programată, proiectată pentru anumite scopuri (politice). Particularitatea distinctă a propagandei politice este focalizarea pe un rezultat specific, prestabilit în acțiunea politică. Propaganda politică poate fi definită ca o activitate care vizează crearea sau schimbarea rapidă, într-o anumită direcție, a pozițiilor politice și comportamentul politic al indivizilor. Sensul propagandei politice este cumularea nivelurilor teoretic și cotidian ale conștiinței politice, în saturarea conștiinței maselor cu obiective, orientări și percepții, formate ca urmare a activităților teoretice speciale [10].

Literatura de specialitate prezintă diverse tipuri de propagandă. Politologul rus Pavel Danilin este de părerea că, în conformitate cu emoțiile generate, există propagandă pozitivă, care are rolul de informare, explicare și convingere, și propagandă negativă, servind în calitate de mecanism de manipulare, având misiunea de compromitere [11].

Gheorghe Onișoru, ca și Pavel Danilin, susține că putem vorbi despre existența a trei tipuri majore de propagandă: propaganda albă – atunci când informațiile provin din surse de încredere ce pot fi verificate; propaganda neagră – atunci când informațiile provin de la o sursă falsă, care

susține însă contrariul pentru „intoxicarea” oponentului; propaganda cenușie – în acest caz informația nu poate fi verificată, deoarece nu se cunoaște sursa [12, p. 37; 11].

În istoria propagandei politice Uniunea Sovietică și Germania hitleristă sunt exemple clasice. Metodele folosite, uneori în premieră, ca și rezultatele obținute, soldate în majoritatea cazurilor cu pierderi inestimabile de vieți omenești și de valori culturale și economice, reprezintă culmi ale fenomenului propagandei, culmi pe care lumea civilizată speră să nu le mai atingă niciodată. Pentru aceasta, însă, trebuie să evidențiem mecanismele propagandei în cele două regimuri totalitare. Nu însă înainte de a menționa că nu avem spațiul necesar pentru a analiza detaliat multiplele aspecte ale propagandei utilizate de cele două regimuri. De aceea, ne vom limita la esența și tehnicile propagandei utilizate de cele două regimuri pentru a-și atinge scopurile.

Jean-Marie Domenach susține că în ierarhia puterilor totalitarismului modern, propaganda ocupă, fără îndoială, primul loc și aceasta nu trebuie să ne uimească: într-adevăr, ea este legată de acele ideologii care și-au disputat Europa, de mobilizarea lor totală, de amenințările și de războaiele pe care ideologiile le presupun [13, p. 17-18]. Ținta principală a propagandei regimurilor totalitare în secolul al XX-lea a constituit-o marea masă de oameni cu puțină știință de carte. Ideologii partidelor erau conștienți de faptul că intelectualii aveau nevoie nu de propagandă, ci de cunoștințe științifice.

Adolf Hitler, unul dintre marii specialiști în domeniul propagandei, se întreba în „Main Kampf”: Propaganda este un mijloc sau un scop? Și răspundea: Propaganda este un mijloc și, prin urmare, trebuie abordată din punctul de vedere al scopului. Din această cauză forma ei trebuie judicios adaptată pentru a sprijini scopul căruia îi servește. ...Propaganda, scria Hitler, trebuie să se adreseze întotdeauna exclusiv masei. Intelectualilor, sau, cel puțin, celor care sunt numiți astfel, le este destinată nu propaganda, ci explicația științifică. ...Sarcina propagandei constă nu în a instrui științific individul izolat, ci în a atrage atenția maselor asupra unor fapte, evenimente, necesități etc. determinate și a căror importanță nu poate fi înțeleasă de mase decât prin acest mijloc [14, p. 176-185]. Cu cât conținutul ei științific este mai modest, cu cât se adresează exclusiv mulțimii, cu atât succesul ei va fi hotărâtor. Aceasta din urmă este cea mai bună dovadă a valorii unei propagande, mult mai mult decât aprobarea câtorva minți instruite sau a câtorva isteți.

„Facultatea maselor largi de a asimila - era convins Hitler -, nu este decât foarte limitată, puterea de înțelegere mică, în schimb, deficitul de memorie este mare. Așadar, orice propagandă eficientă trebuie să se limiteze la niște puncte foarte puțin numeroase și să le pună în valoare cu ajutorul formelor stereotipe, atâta vreme cât va fi nevoie, pentru ca ultimul dintre ascultători să fie în stare să priceapă ideea... Scopul propagandei nu este, de exemplu, să dozeze dreptatea

diverselor partide, ci să sublinieze exclusiv pe cea a partidului pe care o reprezintă. Ea nu trebuie nici să caute adevărul în mod obiectiv dacă acesta este favorabil celorlalți și nici să-l prezinte maselor sub pretextul unei echități doctrinare, ci să-l urmărească exclusiv pe cel care îi este favorabil” [14, p. 176-185].

Generalizând interpretările cercetătorilor care s-au preocupat de abordările lui Hitler privind propaganda, constatăm că acesta evidențiază cinci principii de bază ale propagandei: 1) propagandă trebuie să fie multă, aceasta se adresează doar maselor și masele trebuie să se întâlnească cu promotorii acesteia în mod constant în orice punct din spațiu, în orice perioadă de timp. Cu cât mai multă, cu atât mai bine; 2) propaganda ar trebui să fie limitată la doar câteva puncte și să exprime aceste elemente pentru scurt timp, în mod clar și de înțeles, sub forma unor sloganuri scurte; 3) propaganda trebuie să fie „fără echivoc”: „nu există loc pentru diferențiere subtilă. Oamenii spun „da” sau „nu”, ei iubesc sau urăsc. Adevărat sau fals! Corect sau greșit!; 4) propaganda trebuie să influențeze mai mult sentimentele și doar într-o mică măsură inteligența; 5) propaganda ar trebui să fie șocantă. Pentru cea mai mare parte acest lucru este prezentat în citate și nu trebuie justificată.

Există o mare diferență între concepția leninistă asupra propagandei și concepția hitleristă. Pentru leniniști, susține Jean-Marie Domenach, propaganda înseamnă traducerea strategiei, dar țelurile pe care ea le propune, chiar dacă sunt ținte tactice, nu sunt mai puțin țeluri în mod real vizate. „Când Lenin lansează sloganurile „Pământ” și „Pace”, este vorba efectiv de împărțirea pământului și semnarea acordului de pace. Dar atunci când Geobbelts, după ce predică un rasism anticreștin, proclamă că poporul german duce un război „pentru apărarea civilizației creștine”, această afirmație nu prezintă pentru el nicio realitate concretă, pentru el nu este decât cea mai bună formulă de mobilizare a noilor mase. Iar atunci când Hitler invocă sângele și rasa în fața unei mulțimi fanatizate care îi răspundea doar prin „*Zieg Heil*”, singura lui grijă era să răscolească cât mai profund în această mulțime ura și dorința de putere” [13, p. 51-52].

Modelul clasic al propagandei comuniste a fost dezvoltat în Uniunea Sovietică [15]. De această dată totul se petrecea în numele poporului și a victoriei revoluției proletare mondiale. O caracteristică este reprezentată de cultul personalității conducătorului, modelul principal fiind Stalin. Toate realizările societății erau puse pe seama geniului conducător al liderului, cel căruia îi erau închinată ode de glorie și pentru care erau organizate imense spectacole omagiale. Un rol important revenea creatorilor din toate domeniile, cinematografie, radio și televiziune, literatură, teatru și operă, care aveau misiunea „patriotică” de a reflecta marile succese ale socialismului [16, p. 73-82]. De asemenea, oamenii de știință aveau misiunea să lupte pentru a

demonstra superioritatea sistemului în fața capitalismului „decadent”. Un loc aparte revenea domeniului științelor sociale, filozofii fiind nevoiți să găsească fundamentele teoretice ale socialismului științific, în timp ce istoricii trebuiau să rescrie trecutul prin prisma principiului „luptei de clasă” [17].

În propaganda sovietică din anii 1939-1940 un loc deosebit era deținut de sprijinirea acțiunilor din domeniul politicii externe sovietice în Europa de Est. În acest context, erau utilizate pe scară largă sloganurile „eliberare” și „extinderea frontului socialismului” [18]. La 9 septembrie 1940, în cadrul ședinței C.C. al P.C.(b) din toată Uniunea, Stalin a declarat că „noi extindem frontul construcției socialiste, ceea ce este favorabil pentru omenire, doar se consideră fericiți lituanienii, belarușii din vest, basarabenii, pe care i-am salvat de sub jugul moșierilor, capitaliștilor, de poliție și de orice alți nemernici” [19, p. 96]. Adică era vorba despre „eliberarea de sub jugul capitalismului”. Această formulă generală permitea propagandei sovietice să se adapteze la orice situație internațională și să explice orice acțiune a U.R.S.S. Totodată, războiul cu Finlanda a arătat că astfel de sloganuri abstracte nu erau suficiente pentru a influența soldații sovietici, de aceea a fost lansat sloganul tradițional privind „apărarea granițelor de nord-vest și a orașului Leningrad”. Până la urmă, tocmai sloganul „apărării granițelor și intereselor U.R.S.S.” a fost pus la baza propagandei sovietice, iar sloganurile „eliberare” și „extinderea frontului socialismului” argumentau suplimentar acțiunile conducerii U.R.S.S. în relațiile internaționale.

Din primăvara anului 1940, în rândurile conducerii U.R.S.S. se vorbea tot mai mult despre necesitatea modernizării propagandei militare. Tonul acestor afirmații l-a dat însuși Stalin. În cadrul ședinței comisiei Consiliului Militar Principal, din 21 aprilie 1940, el a propus „refacerea fundamentală a ideologiei noastre militare. Avem nevoie să educăm efectivul nostru de comandă în spiritul apărării active, care include și ofensiva. Aceste idei trebuie popularizate sub lozincile securității, apărării patriei noastre, granițelor noastre” [20, p. 26].

În scopul aplicării acestei dorințe a lui Stalin, la 13-14 mai 1940, la Moscova, a avut loc consfătuirea privind problemele ideologiei militare. Șeful Direcției Politice a Armatei Roșii, comisarul de armată de rangul întâi, L. Z. Mehlis, a ținut un discurs în care a declarat că „Armata Roșie, ca și orice armată, este un instrument de război. În timp de pace tot efectivul Armatei Roșii trebuie educat, pornind de la scopul principal — pregătirea pentru război. Războiul nostru cu lumea capitalistă va fi un război drept, progresist. Armata Roșie va acționa în mod activ, urmărind scopul înfrângerii totale a dușmanului, împingând acțiunile de luptă pe teritoriul inamicului. În conformitate cu aceasta, trebuie să educăm tot efectivul armatei și toată țara noastră în spiritul că

orice război dus de noi, dus de armata socialismului, va fi război progresist, va fi cel mai drept dintre toate războaiele care au fost vreodată” [20, p.26].

Vorbind despre doctrina militară, comandantul de armată de rangul doi, D. G. Pavlov, a declarat că „doctrina noastră militară a fost elaborată în spirit strict ofensiv doar în ultimii 3-4 ani, dar înainte de aceasta a dominat cultul apărării granițelor”. În opinia sa, „toate războaiele duse de noi sunt războaie absolut drepte, de aceea ideologia noastră militară, începând de la comandant de regiment și mai jos, până la soldat, ar trebui să fie formulată astfel, încât comandanții noștri și soldații să înțeleagă că, indiferent de faptul – este războiul drept sau nedrept –, trupele noastre trebuie să bată adversarul, iar ordinele comandamentului militar sunt întotdeauna drepte și trebuie să fie întotdeauna îndeplinite” [21].

Comandantul de armată de rangul doi, S.A. Merețkov, la rândul său, afirma că „se poate spune că armata noastră se pregătește de atac, de care avem nevoie pentru apărare. Acest lucru este absolut corect... Noi trebuie să asigurăm țara noastră nu prin intermediul apărării, ci prin ofensivă și putem da o lovitură mai puternică asupra inamicului. Armata noastră există pentru a proteja statul nostru, țara noastră, iar pentru a asigura acest lucru, este necesar să distrugem, să zdrobim inamicul, iar pentru aceasta trebuie să înaintăm. Reieșind din situația politică, noi trebuie să fim în ofensivă, și guvernul ne va indica ce trebuie să facem” [21].

Prin urmare, sistemul propagandei sovietice trebuia să argumenteze, să explice și să sprijine acțiunile Armatei Roșii care se pregătea de „lupta hotărâtoare cu capitalismul din Europa Occidentală”.

1.2. Istoriografia propagandei sovietice privind ocuparea teritoriilor românești

Diverse aspecte ale propagandei comuniste în perioada care ne interesează au fost, mai mult sau mai puțin, abordate. Având în vedere importanța perioadei 1939-1940, modul cum s-au derulat evenimentele, dar mai ales consecințele lor pentru teritoriile românești, problema a constituit, decenii de-a rândul, obiectivul preocupării multor istorici și politicieni ai vremii.

Deoarece numărul de lucrări privind problemele anilor 1939-1940 în istoria teritoriilor românești ocupate este imens, vom încerca o grupare a acestora, ținând cont de timpul, locul și circumstanțele în care au fost scrise, dar și de abordarea principalelor evenimente și a consecințelor acestora.

Lucrări ale istoricilor sovietici. Există un număr impresionant de monografii, broșuri și articole în care evenimentele derulate în legătură cu ocuparea teritoriilor românești în 1939-1940 sunt tratate prin prisma discursului politic ideologizat, falsificându-se adevărul istoric.

Începutul privind falsificarea evenimentelor din 1940 a fost pus de guvernul Uniunii Sovietice prin ultimatumul din 26 iunie 1940. Afirmatiile cuprinse în ultimatum nu corespund nici dreptului istoric, nici normelor și principiilor internaționale unanim acceptate. De fapt, Uniunea Sovietică acționa atunci nu în numele unui drept, ci în virtutea factorilor de ordin politico-militar [22, p. 87].

În 1942, A.I. Mihailova scoate broșura „Борьба Бессарабии против румынских захватчиков” („Lupta Basarabiei împotriva cuceritorilor români”), în care falsifică istoria Basarabiei de la origini până la anul 1940, inclusiv evenimentele legate de ocuparea provinciei de către U.R.S.S. și consecințele ei. Referindu-se la evenimentele din 1940, autoarea afirmă că „la 28 iunie 1940 a fost încheiat un acord între Uniunea Sovietică și România privind Basarabia” [23, p. 28], în urma căruia s-a produs „reunirea Basarabiei cu Uniunea Sovietică”. Structura acestei lucrări, procedeele de falsificare a adevărului și lexicul ei se regăsesc în toate lucrările ulterioare vizând problematica în cauză.

Evenimentele generate de evoluția raporturilor sovieto-române în 1939-1940 sunt abordate, în diferită măsură, în multe studii, broșuri, monografii și istorii oficiale, apărute după cel de-al doilea război mondial. Problematika relațiilor dintre Uniunea Sovietică și România în 1939 și prima jumătate a anului 1940, cât și a evenimentelor din 28 iunie-3 iulie 1940, este studiată în lucrările istoricilor S. Afteniuc [24], S. Brâsekin și M. Sâtnic [25], N. Berezneakov [26], I. Kopanski [27,28], A. Lazarev [29,30] N. Lebedev [31], A. Surilov și N. Stratulat [32]. Schimbările radicale, efectuate în perioada iunie-august, sunt examinate în monografiile cercetătorilor A. Grecul [33], A. Lazarev [29,30], A. Repida [34], A. Zavtur [35] ș.a. Între anii 1955-1982 au apărut trei ediții ale Istoriei R.S.S. Moldovenești și trei ediții ale Istoriei Partidului Comunist al Moldovei, în care problemele referitoare la Basarabia, în perioada 23 august 1939-22 iunie 1941, sunt prezentate într-o formă denaturată, de pe pozițiile teoriei luptei de clasă, a discursului ideologic bolșevic și a politicii sovietice expansioniste [36, 37, 38, 39].

Majoritatea afirmațiilor, făcute în lucrările menționate, sunt aproape identice atât în ceea ce privește formularea, cât și, mai ales, conținutul lor.

Ceea ce caracterizează istoriografia sovietică, în problematica care ne preocupă, se reduce, în linii mari, la următoarele teze:

Se trece sub tăcere Pactul sovieto-german de neagresiune din 23 august 1939 privind împărțirea „sferelor de interes”, protocolul adițional secret la pactul Molotov-Ribbentrop fiind apreciat drept „document fals, ticluit de propaganda fascistă”. Nu se scrie nimic despre pregătirea și efectuarea de către

Uniunea Sovietică a operației de ocupare a Basarabiei și Bucovinei. Dimpotrivă, se afirmă că Uniunea Sovietică a luat măsuri în vederea „creării barierei strategice de apărare a graniței de vest”. După părerea lui A. Lazarev, odată cu încheierea războiului împotriva Finlandei, problemele frontierei de vest ale U.R.S.S. au fost, în general, soluționate, „dar rămânea deschisă problema sectorului de sud-vest al graniței care era legată de problema Basarabiei” [29, p. 410]. În legătură cu aceasta, Uniunea R.S.S., după opinia aceluiași autor, a luat măsuri decisive privind consolidarea poziției sale militaro-strategice [29, p. 421].

Sunt evitate informațiile privind discuțiile lui Gheorghe Davidescu, ministrul român la Moscova, cu Maxim Litvinov, comisarul sovietic de externe, din 26-28 iunie 1940, de la Moscova, vizând pretențiile Uniunii Sovietice asupra teritoriilor românești. Este foarte probabil că istoricii sovietici nici nu au cunoscut respectivele documente, dar, în condițiile dominației discursului ideologic în scrierea istoriei, cunoașterea acestora nu ar fi schimbat modul de tratare și obiectivul urmărit în lucrările sus-numite.

În majoritatea absolută a lucrărilor din această categorie sunt prezentate doar unele fragmente din notele ultimative sovietice, remise Guvernului român, negându-se caracterul lor ultimativ. Istoricii sovietici, în special cei din R.S.S. Moldovenească, nu citau niciodată primul aliniat din ultimatumul sovietic de la 26 iunie 1940, referindu-se, de obicei, la aliniatele al doilea și al treilea [25, p. 147, 26, p. 711]. Problema este că Guvernul sovietic acuza România că ar fi „încălcăt unitatea seculară a Basarabiei, populată în principal cu ucraineni, cu Republica Sovietică Ucraineană”. Istoricii sovietici au depus eforturi să prezinte anexarea Basarabiei de către Uniunea Sovietică în 1940 drept un rezultat al „politicii de pace a Guvernului sovietic”. „Soluționarea pașnică a problemei Basarabiei, scriu autorii „Istoriei R.S.S. Moldovenești”, editată în 1955, a constituit o victorie remarcabilă a politicii externe a statului sovietic” [36, p. 260].

Autorii sovietici nu și-a propus analiza afirmațiilor conținute în ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940. Pe de altă parte, constatând falsurile motivării pretențiilor Uniunii Sovietice asupra Basarabiei și nordului Bucovinei, le-au trecut sub o tăcere totală. Astfel, argumentul utilizat în nota ultimativă, conform căruia „Basarabia ar fi fost populată în principal cu ucraineni”, ori că „populația Bucovinei de Nord era legată în marea sa majoritate de Ucraina Sovietică”, nu au fost supuse nici măcar unei analize în baza statisticii demografice cunoscute în U.R.S.S. Dimpotrivă, au fost inventate teorii despre „reunificarea Basarabiei cu Uniunea Sovietică,” și „reunirea Bucovinei de Nord cu Ucraina Sovietică” [27, p. 298, 32, p.115, 33, p. 88, 39, p. 271, 40].

Pornind de la teza inventată precum că spre finele lui 1917 - începutul lui 1918 sovietele preluase puterea între Prut și Nistru, istoricii sovietici prezintă *instaurarea* puterii sovietice în Basarabia, în 1940, drept „reinstaurare”, iar *anexarea* provinciei de către Uniunea Sovietică - drept „*reunificare cu Patria Sovietică*”.

Se afirmă că răpirea Basarabiei în 1940 a fost „eliberare”, „fenomen nu numai progresist ci și legitim” etc.

De îndată ce au fost cunoscute documentele privind cauzele, desfășurarea și consecințele evenimentelor la care ne referim, falsurile comise de istoricii sovietici au fost confirmate. Menirea acestor falsuri era să sprijine atingerea scopurilor politice, urmărite de Imperiul sovietic.

Lucrări publicate în România în perioada 1940-1989. În istoriografia din România, apărută între anii 1940-1945, ocuparea și anexarea teritoriilor românești, de către Uniunea Sovietică sunt apreciate ca "evenimente tragice pentru armata și populația românească"[41, p. 82-83]. Dumitru Th. Pârvu scria în 1944 că din schimbul de *note* dintre cele două state, ce a avut loc între 26 și 28 iunie 1940, se poate constata că România a consimțit numai la evacuarea teritoriilor revendicate de U.R.S.S., iar nu și la cedarea suveranității acestora. „S-a creat astfel, numai o situație de fapt, iar nu și una de drept, dar și aceasta numai sub presiunea forței, care a înlăturat orice consimțământ liber” [42, p. 391].

După venirea comuniștilor la putere a fost interzisă orice referire la spațiul dintre Prut și Nistru. Au fost retrase din circulație toate cărțile și studiile referitoare la acest subiect. Istoricii români din perioada stalinistă, în frunte cu M. Roller, afirmă că Basarabia a fost cedată la 1812 de către Turcia direct Rusiei și că unirea provinciei în 1918 cu România nu a fost altceva decât o răpire care s-a perpetuat prin complicitatea aliaților[43].

În urma retragerii trupelor sovietice din România (1958), se produc unele schimbări de abordare a discursului istoric. În manualul „*Istoria României. Manual pentru Clasa XI*”, editat în anul 1960, se afirmă că „guvernul regal român, plin de ură împotriva statului sovietic, a copleșit în anul 1918 Basarabia, a dizolvat, făcând uz de forță, Sovietele revoluționare și a anexat acest ținut [256, p. 217]. În iunie 1940, se spune în continuare, la propunerea guvernului sovietic România a întors Basarabia țării Sovietice [256, p. 314]. Însă în același manual, reeditat în 1963 și având aceiași autori, despre „eliberarea” Basarabiei în anul 1940 se spune după ce se amintește de Pactul sovieto-german de neagresiune (august 1939) în felul următor: „În iunie 1940, în urma notelor ultimative, trimise de către guvernul U.R.S.S. și primite de către guvernul României, teritoriile Basarabiei și Bucovinei de Nord au intrat în componența statului Sovietic” [257, p. 324]. În lucrările colective fundamentale de istorie a României, apărute la București în anii 1969-1970, citim că „la începutul lunii ianuarie 1918, Basarabia a intrat în componența statului român... În

iunie 1940, în urma cererii formulate de către guvernul sovietic în notele ultimative, adresate guvernului român, Basarabia și partea de Nord a Bucovinei au intrat în componența U.R.S.S.” [258, p. 522; 259, p. 390].

Situația în care s-au văzut istoricii din România, i-a impus să utilizeze formulări ce nu ar fi supărat Moscova.

Lucrări editate în România și în Republica Moldova în anii 1989-2016. La sfârșitul anilor 1980, dar mai ales după revoluția din decembrie 1989, se amplifică preocupările istoricilor din România pentru evenimentele din 1939-1940. Pornind de la documentele accesibile, istoriografia românească acordă o mare atenție circumstanțelor ocupării și anexării Basarabiei de către Uniunea Sovietică. Dintre multiplele studii, articole și monografii care reconstituie, mai mult sau mai puțin, tabloul anilor 1940, inclusiv utilizarea propagandei sovietice, vom releva lucrările istoricilor Gheorghe Buzatu [44,45,54,213], Valeriu Florin Dobrinescu [46], Florin Constantiniu [47,48], Ion Agrigoroaiei și Dumitru Rusu [49,50], Mircea Mușat [51], Ioan Scurtu [52,53,54,55] Constantin Hlihor [52,53], Ion Constantin [22,56], Emilian Bold și Răzvan Locovei [57, 66, 123], Ion Giurcă [58], Ion M. Oprea [59], Petre Otu [60], Constantin Stan [61] ș.a. Volumul al VIII-lea din sinteza „Istoria românilor”, apărută sub egida Academiei Române, clarifică mai multe aspecte privind circumstanțele în care au fost răpite teritoriile românești, consecințele ocupației pentru poporul român, în general, și, mai ales, pentru românii rămași în teritoriile devenite sovietice [63].

O importanță deosebită în explicarea evenimentelor privind răpirea teritoriilor românești în 1940, a locului și rolului diplomației și propagandei sovietice în motivarea și justificarea pretențiilor și acțiunilor sovietice, îl au lucrările lui Vitalie Văratîc – studii compresive și documente valoroase – editate în baza cercetărilor arhivelor din Republica Moldova, România și Federația Rusă [64,65]. Diverse articole, documente și materiale privind evenimentele cercetate de noi, publică „Revista istorică”, „Revista de istorie și teorie militară”, „Magazin istoric”, „Moldova” etc.

Punctul de vedere al istoricilor din România poate fi rezumat la următoarea teză principală: la 23 august 1939, prin semnarea protocolului adițional secret la Pactul sovieto-german de neagresiune, Berlinul recunoaște includerea Basarabiei în „sfera de interese” a Moscovei; la 28 iunie 1940, Guvernul României, acceptând, sub amenințarea recurgerii la forța armelor, notele ultimative sovietice, evacuează străvechile provincii românești - Basarabia și nordul Bucovinei. România a consimțit, ca răspuns la nota ultimativă, numai la retragerea trupelor din Basarabia și nordul Bucovinei, și aceasta numai sub presiunea forței, fiind clar că odată cu ultimatumul, numeroase forțe sovietice așteptau la Nistru pentru a invada teritoriile românești.

Odată cu obținerea libertății de expresie, se afirmă, în problematica Basarabiei, și istoricii de la Chișinău.

Înainte însă ca istoricii să-și fi publicat rezultatele cercetărilor, Sovietul Suprem al R.S.S. Moldovenești a aprobat, la 23 iunie 1990, Avizul comisiei legislativului, instituită în scopul aprecierii, sub aspect politic și juridic, a Tratatului sovieto-german de neagresiune și a protocolului adițional secret din 23 august 1939, precum și a consecințelor acestora pentru Basarabia și partea de nord a Bucovinei. „Protocolul adițional secret al Tratatului sovieto-german de neagresiune din 1939 ce stabilea sferile de influență în Europa de Est, se spune în Avizul comisiei, contravenea principiilor fundamentale unanim recunoscute și normelor fundamentale ale dreptului internațional, întrucât decidea soarta unor state terțe, fără participarea lor, și este nul și neavenit din momentul semnării lui” [82, p. 247-248, 249].

A doua teză fundamentală, expusă în Aviz, scoate în evidență faptul că „Notele ultimative ale guvernului sovietic, trimise României la 26 și 27 iunie 1940, contravin normelor imperative ale dreptului internațional și sunt o mostră a politicii de dictat imperial. Decizia privind ocuparea Bucovinei de Nord e un exemplu elocvent al politicii expansioniste, promovate în permanență de guvernul stalinist” [82, p.248].

Răpirea Basarabiei de către U.R.S.S. este abordată la conferința internațională „Pactul Molotov - Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia”, organizată de Parlamentul Republicii Moldova, care și-a ținut lucrările între 26 și 28 iunie 1991. Concluziile de bază ale conferinței și-au găsit reflectare în „Declarația de la Chișinău” și în alte documente și materiale [82, p. 249-278].

Problema Basarabiei în contextul relațiilor româno-sovietice, în perioada interbelică și, în legătură cu aceasta, acțiunile propagandei sovietice privind sprijinul pretențiilor U.R.S.S. asupra teritoriilor românești sunt examinate în lucrările lui Gheorghe Cojocaru [186,188,190] și Octavian Țicu [180, 183, 187].

Semnificația și consecințele dezastruoase ale răpirii Basarabiei sunt scoase în evidență pe paginile revistelor „Cugetul”, „Patrimoniul”, „Destin românesc”, „Revista de istoric a Moldovei”. O contribuție considerabilă la cercetarea acestei problematice au adus-o istoricii Alexandru Moșanu [83], Anton Moraru [84], Ion Țurcanu [85,86], Mihail Bruhis [235], Ion Șișcanu [87, 88], Mihai Cernenco [89], Mitru Ghițiu [90], Vitalie Văratcă [91], Anatol Petrencu [92,115], Valentin Burlacu [93] și alții.

În contextul general al problematicei privind Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru România, au fost elucidate și unele aspecte ale organizării și promovării propagandei în sprijinul acțiunilor diplomatice și mai ales al celor militare cu privire la pregătirea și ocuparea teritoriilor românești. Ion Șișcanu, în lucrarea *Răpirea Basarabiei, 1940*, susține că „pregătirea operațiunii militare de ocupare a Basarabiei și Bucovinei impunea comandamentului sovietic și o minuțioasă pregătire ideologică, atât a trupelor ce urmau să invadeze Basarabia și Bucovina, cât și a viitorilor cetățeni sovietici. În acest scop au fost antrenate presa sovietică, radioul, Kominternul și partidele

comuniste din diferite țări, corpul politic și al activiștilor comuniști din Armata Roșie etc.” [87, p. 22]. Mihai Cernenco, în articolul *Propaganda stalinistă în Basarabia*, publicat în 1991, constată că propaganda în rândurile Armatei Roșii „se adresa acelor care nici măcar nu auziseră până atunci de Basarabia, dar trebuiau să asigure, la nevoie prin forța armelor, transpunerea în practică a rușinosului și odiosului târg făcut între Stalin și Hitler” [89, p.14].

Concluziile trase în urma investigațiilor efectuate de autorii sus-numiți nu diferă de cele conținute în Avizul citat mai sus și în „Declarația de la Chișinău”, și nici de cele ale majorității istoricilor din alte țări.

Cu toate acestea, în Republica Moldova, unele organizații politice, o parte din mass-media și unii istorici, din motive politice și ideologice, insistă încă asupra aprecierilor formulate de propaganda sovietică până în anii 1990 [94, 95]. Din această cauză, Academia de Științe a Moldovei, ca cel mai înalt for științific din Republica Moldova, a luat atitudine și a adus la cunoștința opiniei publice aprecierile comunității academice. În baza concluziei Comisiei de experți în istorie, în frunte cu academicianul Andrei Eșanu, privind semnificația datei de 28 iunie 1940, Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică al A.Ș.M., prin hotărârea din 7 iulie 2010, a apreciat că ”anexarea Basarabiei și Nordului Bucovinei, la 28 iunie 1940, a fost concepută și realizată de comandamentul politic și militar stalinist ca o operațiune militară de ocupare a acestor teritorii. Acesta este adevărul istoric...” [96, p. 67].

Într-un context mai larg, caracterizat de confruntarea de opinii asupra consecințelor regimului totalitar comunist, la 14 ianuarie 2010, prin Decretul Președintelui interimar al Republicii Moldova, Mihai Ghimpu, a fost formată Comisia pentru studierea și aprecierea regimului comunist din Republica Moldova. În urma valorificării istoriografiei din Republica Moldova și din străinătate, precum și a unui vast volum de documente de arhivă, Comisia a constatat că, la 28 iunie 1940, în urma tranzacției sovieto-germane din 23 august 1939 și a înțelegerilor secrete ulterioare dintre U.R.S.S. și Germania nazistă, Basarabia, Nordul Bucovinei și Ținutul Herța au fost ocupate prin dictat [96, p. 83].

La reconstituirea obiectivă a evenimentelor desfășurate în contextul realizării Pactului Molotov-Ribbentrop contribuie materialele Conferinței Științifice Internaționale, desfășurate la 14-16 iunie 2012, la Chișinău și la Iași, publicate în volumul „Basarabia -1812: problemă națională, implicații internaționale”, în care sunt abordate aspecte privind relațiile sovieto-române și chestiunea Basarabiei, propaganda în sprijinul agresiunii sovietice împotriva României, ocuparea de către U.R.S.S. în 1940 și consecințele acestui act [260].

Lucrări editate în Federația Rusă în anii 1991-2016. În istoriografia rusă problematica ocupării și anexării teritoriilor românești este cercetată, în principal, în contextul acțiunilor Uniunii Sovietice privind realizarea prevederilor protocolului adițional secret la Pactul sovieto-german de

neagresiune din 23 august 1939. Este vorba de lucrările istoricilor M.I. Meltiuhov [74,79, 80], V.A. Nevejin [19,78,], M.I. Semireaga [118,136,146,152], L.Ia. Ghibianski [71, 76] A.A. Pronin[81] , A.O. Ciubarian [70], A.G. Lojkin [68], A. D. Bogaturov [67] etc., și de lucrări generale privind politica externă a U.R.S.S. în faza europeană a Celui de-al Doilea Război Mondial [67,69,75].

A. D. Bogaturov scrie că Bucovina de Nord a fost anexată și că în trecut nu a aparținut, Rusiei [67, p. 386-387]. A. G. Lojkin, la rândul său, afirmă că nu numai Bucovina de Nord, dar și Basarabia a fost anexată [68, p. 42, 59, 176]. M. D. Ereșcenko subliniază „dictatul imperial”, manifestat de Uniunea Sovietică față de România, apreciind „negocierile cinice” și ”acțiunile concertate” ale U.R.S.S. și Germaniei [75, p. 356, 357]. A. O. Ciubarian definește acțiunile U.R.S.S. față de România ca „duritate deplasată”, ambiție și „metode extrem de inflexibile” [70, p. 358]. În lucrările istoricilor L.Ia. Ghibianski [71, 83], Iu. Golub și V. A. Ablizin [72], acțiunile Uniunii Sovietice sunt examinate în contextul situației generale din Balcani și relațiilor sovieto-germane, accentul, mai mult sau mai puțin pronunțat, fiind pus pe faptul că ultimatumul a fost unul de succes, fiind susținut de Berlin și Roma, dar că apoi consecințele acțiunilor sovietice au fost opuse aspirațiilor Kremlinului în Balcani. Alți istorici ruși, mai ales în primul deceniu post-sovietic, preferând, într-un fel sau altul, să se abțină de la aprecierea directă, consideră că acțiunile U.R.S.S. au asigurat „recuperarea” Basarabiei, plecând de la teza oficială a Moscovei că această provincie a fost anexată în 1918 de România. Această poziție, într-un fel sau altul, este expusă, de exemplu, în lucrările lui V. I. Sipols [73] și M. I. Meltiuhov [21]. Pe de altă parte, în istoriografia rusă este prezentă tendința de evaluare exclusiv pozitivă a acțiunilor Uniunii Sovietice, cauzate, conform acestor aprecieri, atât de dorința de a consolida capacitatea de apărare a U.R.S.S. la granițele de sud-vest, cât și de scopul, așa cum este acesta formulat, „de a elibera” populația teritoriilor în cauză de sub „asuprirea României burghezo-moșierești”. O astfel de tendință, exprimată, de exemplu, de același M.I. Meltiuhov în alte lucrări ale sale [74], susține, în continuare, versiunea istoriografiei sovietice.

În unele cazuri, sunt resuscitate și tehnicile de denaturare a realității istorice, specifice istoriografiei sovietice. Astfel, în lucrarea în 4 volume despre războaiele mondiale din secolul al XX-lea, acțiunea sovietică în ceea ce privește România este caracterizată doar ca „consolidare a granițelor de sud-vest ale U.R.S.S.” Deși este menționat, foarte trunchiat, despre adresarea preventivă a Moscovei la Berlin, se tace cu privire la răspunsul primit din capitala Reichului, de sprijinul german al ultimatumului sovietic și despre rolul important pe care l-a avut poziția conducerii Germaniei naziste în acceptarea ultimatumului de către România. Nu se vorbește

aproape nimic despre pregătirea operației militare de anvergură împotriva României în cazul în care ar fi refuzat evacuarea teritoriilor pretinse de Moscova [76].

Interpretări moștenite de la istoriografia sovietică se întâlnesc și în unele documente ale instituțiilor oficiale din Federația Rusă. De exemplu, informația Departamentului Documentelor al Ministerului Afacerilor Externe al Rusiei, plasată pe *site*-ul acestui minister, în noiembrie 2011, despre politica externă sovietică în ajunul atacului Germaniei hitleriste asupra Uniunii Sovietice, acordă o atenție specială „acțiunii de încorporare” a Basarabiei și Bucovinei de Nord (despre Ținutul Herța nu se menționează nimic) la U.R.S.S., fără a spune un cuvânt despre înțelegerile sovieto-germane din 23-26 iunie privind extinderea pretențiilor sovietice asupra teritoriilor românești peste prevederile protocolului adițional secret din 23 august 1939. În schimb, se afirmă că guvernul român „a interpellat Germania, Italia, Iugoslavia, Grecia și Turcia, cu privire la propunerile sovietice”, iar țările menționate „au sfătuit Bucureștiul să soluționeze conflictul cu U.R.S.S. pe cale amiabilă”. Și, ca urmare, „românii au fost complet de acord cu propunerile părții sovietice” [77].

Dintre istoricii ruși care au studiat problematica propagandei sovietice privind realizarea prevederilor înțelegerilor sovieto-germane în 1939-1940, lucrările cărora au fost folosite de noi, se evidențiază V.A. Nevejin și M.I. Meltiuhov. Cartea lui V. A. Nevejin „*Синдром наступательной войны. Советская пропаганда в преддверии «священных боев», 1939-1941 гг.*” examinează în detalii structura, caracteristicile și cotitura mașinii propagandistice sovietice în anii 1930-1940. „Această mașină, susține autorul, era un complex care a activat și s-a restructurat la indicația conducerii superioare de partid”. În lucrare sunt constatate modificările în propaganda sovietică după semnarea Pactului de neagresiune din 23 august 1939, și anume: trecerea la prietenie cu Germania, însoțită de campanii de isterii antipoloneze, elucidarea așa-numitei „eliberări” a regiunilor din vest etc. V.A. Nevejin subliniază caracterul agresiv al acțiunilor U.R.S.S. atât în Polonia, cât și în campania de ocupare a regiunilor finlandeze, Țărilor Baltice, Basarabiei și Bucovinei de Nord. În opinia autorului, „evenimentele din 1939-1941 au arătat că Stalin nu separa interesele naționale ale U.R.S.S. de obiectivul strategic final - distrugerea „încercuirii capitaliste”. La sfârșitul anilor 1930, conducerea bolșevică nu mai aborda problema „revoluției mondiale” în calitate de instrument principal pentru a atinge acest obiectiv. Misiunea distrugerii „lumii capitaliste” ostile trebuia să și-o asume, în concepția lui Stalin, Armata Roșie. Pentru realizarea acestui obiectiv, aparatul lui Stalin a pregătit din timp „Adresarea Comitetului Central al Partidului Comunist din Finlanda către poporul truditor al Finlandei”, din 30 noiembrie 1939 și ”Declarația guvernului popular al Finlandei”. V.A. Nevejin a găsit în fondul personal al

lui A. Jdanov din ПГАСПИ textele „Declarației guvernului popular al Finlandei” (în limba rusă, cu note) și proiectului comunicatului T.A.S.S. din 1 decembrie 1939, cu privire la crearea acestui guvern marionetă [19]. Același autor a scris în 2007 lucrarea *„Если завтра в поход... Подготовка к войне и идеологическая пропаганда в 30-х – 40-х годах”*, în care un capitol este dedicat cercetării propagandei sovietice în timpul campaniei Armatei Roșii în Polonia din toamna lui 1939 și a războiului cu Finlanda din iarna 1939-1940. V.A. Nevejin constată că structurile propagandei sovietice, încă până la începutul invaziei trupelor Armatei Roșii asupra teritoriilor poloneze, adică până la 17 septembrie 1939, primiseră indicațiile conducerii superioare de la Moscova privind metodele de promovare a campaniei politico-ideologice împotriva Poloniei [78]. Analizând rolul propagandei în „războiul de iarnă”, autorul constată că V.M. Molotov și A.A. Jdanov au pregătit din timp documentele falsificate în care erau formulate sarcinile „eliberării” poporului finlandez, iar încercarea de a instala ”guvernul popular finlandez” al lui Kuusinen, impus de Kremlin, a fost o aventură propagandistică [78].

Mihail Meltiuhov, la rândul său, a studiat pregătirea și realizarea tuturor operațiilor militare sovietice privind ocuparea teritoriilor care reveneau U.R.S.S. conform împărțirii „zonelor de interese” între Berlin și Moscova. În baza arhivelor militare, a publicat mai multe lucrări. În cartea *„Бессарабский вопрос в советско-румынских отношениях (1917–1940 гг.)”*, descriind măsurile de pregătire a operației militare a Frontului de Sud împotriva României, el arată și activitățile structurilor propagandistice din cadrul Armatei Roșii. Concluzia principală a acestei lucrări este că ”în urma acțiunilor Uniunii Sovietice... Basarabia a fost eliberată de sub ocupația românească și s-a reunit cu U.R.S.S. În ceea ce privește Bucovina de Nord, în acest caz a avut loc alipirea acestui teritoriu la U.R.S.S. și instalarea noii frontiere între Prut și Carpați”. În lucrarea, *„Прибалтийский плацдарм (1939-1940 гг.). Возвращение Советского Союза на берега Балтийского моря”*, M. Meltiuhov scrie că evenimentele din 1939-1940 au ajutat Uniunea Sovietică să neutralizeze capul de pod din zona Mării Baltice și să-și întoarcă controlul asupra acestei regiuni strategice importante la granițele sale de nord-vest, să-și întărească pozițiile la Marea Baltică și să creeze capul de pod împotriva Prusiei Orientale [80, p. 448].

Evenimentele derulate în Polonia, Finlanda și cele trei state baltice, în contextul aplicării Pactului sovieto-german de neagresiune, inclusiv acțiunile propagandei sovietice, sunt studiate, într-o măsură mai mare sau mai mică, de cercetătorii din aceste țări. Menționăm lucrările de sinteză valoroase, editate la Vilnius [110], Tallin [111] și Riga [112], mai ales monografiile autorilor polonezi - K. Marek [263], J. Karski [264], ca și ale celor finlandezi – V. Tanner [116], C. Mannerheim [117]. Concluzia care se desprinde din aceste lucrări este că propaganda U.R.S.S.

a avut o contribuție semnificativă la sprijinirea și „justificarea” ocupării și anexării teritoriilor incluse în „sfera de interese” a Uniunii Sovietice în anii 1939-1940.

Unele aspecte ale problemei cercetate de noi sunt examinate în lucrările autorilor din Occident: Henry Kissinger [121], Van Meurs [252], Charles King [254], Roger Moorhouse [177], Ingeborg Fleischhauer [255].

Constatăm, aşadar, existența unui număr mare de lucrări ale căror autori sunt preocupați de evenimentele derulate între Prut și Nistru în 1940. Precizăm însă că, la ora actuală, nu există vreo lucrare aparte care ar fi studiat fenomenul propagandei sovietice privind ocuparea teritoriilor românești în contextul aplicării Pactului sovieto-german de neagresiune în anii 1939-1940.

Pornind de la această realitate, autorul prezentei lucrări și-a asumat responsabilitatea de a completa, în măsura posibilităților, acest gol.

1.3. Sursele documentare despre propaganda sovietică în sprijinul realizării Pactului Molotov-Ribbentrop.

La baza demersului nostru se află documente istorice editate și inedite, multe din ele fiind supuse analizei științifice pentru prima dată.

Un suport important al lucrării îl constituie documentele și materialele de arhivă. Diverse fonduri referitoare la Basarabia anului 1940, utilizate de noi, se găsesc la Arhiva Centrală a Armatei Rusiei din Moscova, la Arhiva de Stat Centrală a Federației Ruse, la Arhivele Naționale ale României din București și Iași, la Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, la Arhiva Ministerului Apărării Naționale al României, la Arhiva Națională a Republicii Moldova și la Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Moldova.

Documentele din Arhiva Centrală a Armatei Federației Ruse, publicate de Vitalie Văratîc și Ion Șișcanu, ne-au permis să reconstituim procesul de pregătire a operației militare în scopul ocupării Basarabiei și Bucovinei. Printre documentele studiate din această colecție, o importanță deosebită au: raportul „Cu privire la acțiunile trupelor Frontului de Sud în timpul eliberării Basarabiei și Bucovinei de Nord”, semnat de comandantul Districtului militar Kiev și adresat comisarului apărării al U.R.S.S. S. Timoșenko; raportul generalului-maior V. Melikov, profesor la Academia Marelui Stat major, „Cu privire la acțiunile Frontului de Sud în timpul operației militare din Basarabia și Bucovina de Nord”, adresat comisarului de rangul întâi, E. Șciadenko, adjunct al Comisarului apărării al U.R.S.S.; raportul „Cu privire la activitățile de coordonare a artileriei Frontului de Sud în timpul operației militare din Basarabia”, întocmit de general-colonelul de artilerie V. Grenadali și adresat de asemenea lui S. Timoșenko. O valoare deosebită între aceste documente, în sensul cercetării noastre, are

materialul întocmit de Direcția Politică a Armatei Roșii, semnat de L. Mehlis și distribuit tuturor structurilor politice și de partid din marile unități și unitățile celor două districte militare care formau Frontul de Sud, pentru pregătirea ideologică a trupelor în scopul executării sarcinilor de luptă. Importante sunt și multiplele informări, relatări oficiale, memorii ale lui L. Beria, comisar al afacerilor interne al U.R.S.S., adresate lui I. Stalin, V. Molotov, K. Vorosilov și S. Timoșenko, care descriu situația din România și de-a lungul frontierei sovieto-române, atât în ajunul, cât și în timpul acțiunii de ocupare a Basarabiei, nordului Bucovinei și ținutului Herța.

Un interes deosebit pentru înțelegerea modului în care a avut loc ocuparea teritoriilor românești în vara anului 1940 prezintă și documentul intitulat „Studiu referitor la operațiile militare ce-au avut loc cu prilejul pierderii Basarabiei, Bucovinei de nord, Ardealului și Cadrilaterului” elaborat, în anul 1941, de organele de specialitate ale Marelui Stat Major al Ministerului Apărării Naționale al României, care redă faptele întâmplate atunci [97]. Același subiect se conține în multiplele buletine informative și contrainformative, în rapoartele unităților și marilor unități către Marele Stat Major al Armatei Române privind desfășurarea evenimentelor din Basarabia și din nordul Bucovinei în perioada 28 iunie - 3 iulie 1940 [98].

Pentru realizarea obiectivelor propuse, am investigat mai multe fonduri ale Arhivei Ministerului Afacerilor Externe al României. În fondurile 71/1920-1944, U.R.S.S.; 71/1939, E.9; în fondul Conferinței de pace de la Paris etc. sunt concentrate materiale și documente privind presiunile diplomatice, politice și ideologice ale Uniunii Sovietice asupra României în anii 1939-1940.

În fondul 51 al Arhivei Organizațiilor Social-Politice din Moldova sunt depuse prețioase documente vizând hotărâri ale structurilor Partidului Comunist și statului sovietic în vederea ocupării și anexării Basarabiei la U.R.S.S.

De o valoare inestimabilă sunt documentele depuse la Arhivele Naționale din București și Iași care conțin informații privind propaganda sovietică în ajunul și mai ales în timpul operației militare de ocupare a teritoriilor românești.

Însă baza documentară principală pentru scrierea tezei noastre o constituie colecțiile de documente și materiale, precum și publicații, editate la Vilnius, Riga, Tallin, Chișinău, București și, în special, la Moscova. În 1989 a apărut la Vilnius lucrarea în două volume „СССР-Германия/Документы и материалы о советско-германских отношениях” („Documente și materiale privind relațiile germano-sovietice”) [99], în care sunt publicate cele mai importante documente și materiale referitoare la relațiile sovieto-germane în anii 1939 – 1941, care au determinat evenimentele din anii 1939-1940. Având la îndemână această colecție, am beneficiat de o serie de documente privind pretențiile sovietice asupra Țărilor Baltice și, mai ales, consultările din 23 - 26 iunie 1949 între V. Molotov, șeful guvernului sovietic, și von Schulenburg, ambasadorul german la Moscova,

privind pretențiile sovietice asupra Basarabiei și Bucovinei. În iunie 1991, la Chișinău a fost publicată colecția de documente „Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia” în care găsim documente de o mare valoare științifică. Avem în vedere protocolul adițional secret la Pactul sovieto-german de neagresiune, consultările de la Moscova vizând pretențiile sovietice asupra Basarabiei și Bucovinei, notele ultimative sovietice, documente referitoare la pregătirea și efectuarea operațiunii militare de ocupare a Basarabiei, nordului Bucovinei și ținutului Herța, crearea R.S.S. Moldovenești și delimitarea ei teritorială [101]. În același an, la Iași, apare un număr special al revistei *Moldova* pe paginile căreia Gh. Buzatu în colaborare cu Florin Constantiniu, Valeriu Dobrinescu, Ioan Saizu și Ilie Schipor au publicat mai multe documente, însoțite de studiul „Secretele Protocolului secret von Ribbentrop –Molotov”. Tot acolo, prima dată, a fost publicată harta pe care V. Molotov a trasat, în iunie 1940, noua linie de frontieră a U.R.S.S. cu România [102].

De o valoare deosebită este volumul de documente din fostele arhive secrete române „Preliminarii la raptul Basarabiei și nordului Bucovinei”, publicat în anul 2000 de Vitalie Văratîc, unde urmărim, zi de zi, evoluția situației care, în cele din urmă, a condus la ocuparea sovietică a teritoriilor românești [64]. În acest volum, pe lângă studiul valoros și seria de documente prețioase referitoare la presiunile diplomației sovietice și măsurile luate de structurile de propagandă privind pregătirea ocupării teritoriilor românești, a fost publicat, prima dată în spațiul românesc, documentul „Din Ordinul Operativ al Direcției Politice a Armatei Roșii către Consiliile militare și șefii direcțiilor politice ale Districtului Militar Special Kiev și Districtul Militar Odessa” privind asigurarea propagandistică a războiului de cucerire a teritoriilor românești [64, p. 343-350]. În anul următor, același autor a publicat colecția de documente și valorosul studiu, în limbile română și germană, „Șase zile din istoria Bucovinei. (28 iunie-3 iulie 1940). Invazia și anexarea Nordului Bucovinei de către U.R.S.S.)”, punând la dispoziția cercetătorilor un valoros material documentar. Cele 160 de documente, selecționate și incluse în volum, oferă o șansă deosebită de analiză a problemelor generate de pretențiile sovietice asupra Bucovinei și a acțiunilor militare și propagandistice de ocupare a părții de nord a acestei provincii românești [65].

În 2003, a fost editat volumul al doilea de documente privind relațiile româno-sovietice în anii 1935-1941 [103]. Documentele vin să confirme adevărul că în anii 1939-1940 Uniunea Sovietică a pregătit un adevărat război împotriva României, a desfășurat o campanie vastă de propagandă în scopul denigrării politicii interne și externe a statului român și, în cele din urmă, a ocupat teritoriile românești. În același an Arhivele Naționale ale României au editat colecția „Partidul Comunist din România în anii celui de-al Doilea Război Mondial”, incluzând documente provenite, în majoritate, din arhiva Centrului Rus pentru păstrarea și Conservarea Documentelor de Istorie Contemporană [253].

În 2016, editura „Litera” a scos de sub tipar colecția de documente, prefățate de un studiu amplu, cu titlul „Basarabia și destinul ei secret”, avându-l autor pe Vasile Sturza, ex-ministru al Justiției și fost

ambasador al Republicii Moldova la Moscova. În această lucrare au fost selectate documente importante privind situația internațională a României în anii 1939-1940 și relațiile româno-sovietice în faza europeană a celui de-al Doilea Război Mondial [104].

Altă sursă importantă a lucrării noastre o constituie informațiile și concluziile celor care au fost contemporani cu evenimentele cercetate. Foarte utile în acest sens sunt: memoriul lui Gh. Tătărescu, fost premier al României în 1939-1940, privind circumstanțele în care s-a produs anexarea Basarabiei în 1940 [105]; paginile din „Jurnalul regelui Carol al II-lea”, referitoare la zilele de 27 și 28 iunie 1940 [106]; studiul „Ocazia pierdută” de Al. Cretzianu, fost secretar general la Ministerul Afacerilor Străine al României [106], etc. Autorii acestor surse descriu, detaliat, desfășurarea evenimentelor politice din prezua ultimatumului, arată situația dificilă a României în comparație cu alte state care, în 1939 și 1940, au decis să opună rezistență armată actelor de agresiune ale vecinilor mai puternici.

La elaborarea capitolului privind pregătirea și susținerea ideologică a operațiunilor militare ale Armatei Roșii împotriva Poloniei, Finlandei, Estoniei, Letoniei și Lituaniei au fost analizate și utilizate documentele și materialele din colecțiile editate în Rusia, dar și în țările respective. Între acestea valoroasa ediție „Системная история международных отношений...” în 4 volume [107] și colecția „Документы и материалы кануна второй мировой войны 1937-1939” în 3 volume [108]. Foarte prețioase sunt documentele publicate în colecția „СССР-Литва в годы второй мировой войны” [109] și, mai ales, colecția „Occupation and Annexation. The first occupation (1940-1941)” [110], editată la Vilnius în 2006, volume conținând documente privind ocuparea Țărilor Baltice și, în principal, a Lituaniei. Aspectele pregătirii ocupării Estoniei au fost selectate în baza documentelor publicate de Peter Vares în culegerea „На чаше весов: Эстония и Советский Союз. 1940 год и его последствия” [111], iar cele privind ocuparea Letoniei - în lucrarea „The Occupation and Annexation of Latvia 1939-1940. Documents and Materials” [112], și „Латвия под властью Советского Союза и Национал-Социалистической Германии. 1940—1991” [113].

Pregătirea militară și mai ales cea propagandistică a ocupării teritoriilor poloneze a fost analizată în baza documentelor publicate în diverse culegeri, având la îndemână colecția „Diplomația cotropitorilor” [114] și studiul lui Anatol Petrencu „Polonezii în anii celui de-al doilea război mondial” [115], iar activitățile U.R.S.S. pentru ocuparea Finlandei sunt reconstituite folosind documentele publicate în lucrarea lui Tanner Viaine, „Зимняя война. Дипломатическое противостояние Советского Союза и Финляндии, 1939-1940” [116] și memoriile lui Carl Gustav Mannerheim [117].

În redactarea tezei, dincolo de lucrările publicate mai ales în ultimii douăzeci și cinci de ani, la care am avut acces, am utilizat o metodă, care devine obișnuită, de cercetare și de obținere de informații – cercetarea computerizată. Internetul ne oferă posibilitatea de a cunoaște studii și monografii, dar, mai ales, colecții de documente editate recent, în care găsim răspunsuri și explicații la multe din enigmele perioadei cercetate.

Având în vedere actualitatea temei, stadiul actual al cercetării și diversitatea surselor istorice care prezintă diferite aspecte ale problemei, **scopul** lucrării este investigarea, din perspectiva științei istorice, a formelor și procedeeleor propagandei sovietice privind susținerea acțiunilor diplomatice, motivarea, explicarea și justificarea ideologică a operațiilor militare în vederea ocupării teritoriilor românești în contextul aplicării pactului sovieto-german de neagresiune în anii 1939-1940.

Scopul urmărit este realizat prin formularea și soluționarea următoarelor **obiective**:

- evidențierea schimbării neașteptate, survenite în desfășurarea propagandei sovietice în legătură cu semnarea Pactului sovieto-german de neagresiune;
- analiza motivării ideologice a participării Uniunii Sovietice la împărțirea teritorială a Poloniei;
- examinarea procedeeleor întreprinse de propaganda sovietică în „războiul de iarnă” cu Finlanda;
- cercetarea celor mai importante aspecte ale propagandei sovietice în susținerea proiectelor Moscovei privind ocuparea celor trei State Baltice;
- prezentarea evoluției relațiilor româno-sovietice și a propagandei până la încheierea Pactului Molotov-Ribbentrop;
- evidențierea uneltirilor propagandei sovietice în vederea ocupării teritoriilor românești;
- elucidarea mijloacelor și caracterului propagandei de la ocuparea teritoriilor românești la formarea R.S.S.M.
- analiza comparată a acțiunilor propagandei sovietice în întreg spațiul de la Marea Baltică la Marea Neagră.

Problema de cercetare constă în identificarea schimbărilor intempestive, survenite în desfășurarea propagandei Uniunii Sovietice în legătură cu semnarea Pactului sovieto-german de neagresiune; analiza motivării ideologice a participării Uniunii Sovietice la împărțirea teritorială a Poloniei; evidențierea procedeeleor întreprinse de propaganda sovietică în „războiul de iarnă” cu Finlanda și în procesul de ocupare a celor trei State Baltice, a uneltirilor propagandei

sovietice în vederea ocupării teritoriilor românești și caracterului propagandei de la închiderea noii granițe pe Prut la formarea R.S.S.M.

Direcțiile de soluționare a problemei de cercetare sunt: inventarierea și sistematizarea abordărilor istoriografice privind locul și rolul propagandei în susținerea pregătirii și realizării operațiunilor de ocupare a teritoriilor Poloniei, Finlandei și României și a celor trei State Baltice; identificarea și analizarea formelor și mijloacelor de natură propagandistică, utilizate de Uniunea Sovietică în scopul realizării prevederilor Pactului Molotov-Ribbentrop; prezentarea comparată a diverselor procedee de propagandă sovietică în legătură cu revendicările teritoriale din 1939-1940, accentul fiind pus pe tertipurile propagandistice față de România; evidențierea îmbinării factorului propagandistic cu cel politico-administrativ privind dezmembrarea Basarabiei și a R.A.S.S.M.

1.4. Concluzii la capitolul 1

Cercetând ansamblul de probleme cu privire la propaganda sovietică în faza europeană a celui de-al Doilea Război Mondial conchidem că:

1. Acest fenomen s-a dezvoltat în întreaga istorie a umanității ca fiind calea prin care liderul unui sistem impunea ascultarea supușilor săi, folosind informația și imaginea. Cu toate că sunt cunoscute mai multe definiții ale noțiunii de propagandă, mai accesibilă înțelegerii, în opinia noastră, poate fi enunțul conform căruia propaganda este o tendință deliberată și sistematică de a manipula cunoștințe și dirija comportamentul în scopul realizării obiectivelor propagandistice stabilite apriori. Propaganda politică urmărește scopul creării sau schimbării rapide, într-o anumită direcție, a pozițiilor și comportamentului politic al indivizilor.
2. În Uniunea Sovietică și Germania hitleristă propaganda a ocupat un loc foarte important și a fost legată de ideologiile dominante în aceste state - bolșevismul și nazismul - care au condus la cel de-al Doilea Război Mondial. Ținta principală a propagandei în cele două regimuri totalitare a constituit-o marea masă de oameni cu puțină știință de carte.
3. În anii 1939-1940, conducerea Uniunii Sovietice și-a propus obiective importante în domeniul politicii externe, în realizarea cărora propaganda era folosită ca și „curea de transmisie” între instituțiile statului și societate. Având în vedere că obiectivele urmărite privind ocuparea de noi teritorii trebuiau realizate de Armata Roșie, a fost modificată fundamental propaganda militară în sensul că comandanții de toate nivelele erau educați în spiritul ofensivei, camuflată sub lozincile securității, apărării Uniunii Sovietice și a granițelor sale. Armatei Roșii și populației din Uniunea Sovietică i se inocula ideea că orice război dus

de armata „socialismului biruitor”, va fi cel mai corect dintre toate războaiele cunoscute în istorie.

4. În lucrările istorice, problematica propagandei sovietice este studiată în legătură cu preliminarile și cu însăși ocuparea teritoriilor românești în 1939-1940. Pe de o parte, subiectul este interpretat de istoricii sovietici din perspectiva discursului politic ideologizat, falsificându-se adevărul istoric. Pe de altă parte, istoricii români, din anii 1989-2016, demonstrează că la 28 iunie 1940, Guvernul României, acceptând, sub amenințarea recurgerii la forța armelor, notele ultimative sovietice, s-a văzut impus să evacueze provinciile românești - Basarabia și Nordul Bucovinei. Din lucrările istoricilor din Republica Moldova desprindem concluzia că notele ultimative ale guvernului sovietic, trimise României la 26 și 27 iunie 1940, contravin normelor imperative ale dreptului internațional și sunt o mostră a politicii de dictat imperial, un exemplu elocvent al politicii expansioniste, promovate în permanență de guvernul stalinist.
5. Unii istorici ruși, preocupați de problematica invadării și anexării teritoriilor românești, consideră că acțiunile U.R.S.S. au asigurat „recuperarea” Basarabiei, plecând de la teza oficială a Moscovei că această provincie a fost anexată în 1918 de România. Alții afirmă că Basarabia și Bucovina de Nord au fost anexate.

Numeroase surse documentare, editate și inedite, privind propaganda sovietică în sprijinul realizării Pactului Molotov-Ribbentrop, conturează o imagine cuprinzătoare a acestui fenomen.

2. PROPAGANDA U.R.S.S. DE LA SEMNAREA PACTULUI MOLOTOV-RIBBENTROP LA RĂZBOIUL CU POLONIA, FINLANDA ȘI ANEXAREA CELOR TREI ȚĂRI BALTICE

2.1. Turnura propagandei sovietice după încheierea Pactului de neagresiune cu Germania

Orientarea Uniunii R.S.S. către apropierea cu Germania hitleristă, demarată în primăvara lui 1939, a exercitat, până la 23 august, o influență nesemnificativă asupra propagandei sovietice. Însă semnarea Pactului sovieto-german de neagresiune și a protocolului adițional a fost urmată, începând cu 24 august, de schimbări esențiale în ceea ce privește motivarea ideologică a politicii externe ulterioare a Uniunii Sovietice.

În timp ce tratativele anglo-franco-sovietice de la Moscova se desfășurau anevoios, diplomația U.R.S.S. ducea, paralel și în cel mai mare secret, negocieri cu reprezentanții guvernului german în vederea încheierii unui acord politic. Istoricul Florin Constantiniu menționează că încă sfârșitul Primului Război Mondial crease o solidaritate de interese între Germania și Rusia Sovietică. Ambele țări au fost „proscrise” de sistemul de la Versailles [47, p. 9]. În consecință, „dincolo de statutul politic al Germaniei și Rusiei Sovietice, cele două țări erau impuse spre colaborare de noile realități teritorial-politice, create de sistemul de la Versailles și, în primul rând, de restaurarea Poloniei [47, p. 9]. Istoricul francez J. Baiville, în 1920, scria următoarele: „Tratatul de la Versailles a legat alianța dintre Germania și Rusia. Nu avem dreptul să ne înșelăm. Din moment ce între Germania și Rusia se reconstitua, pe seama uneia și a alteia, o Polonie, se stabilea comunitatea de interese și de sentimente. Germanii și rușii nu se iubesc, dar ei sunt, ca să spunem așa, complementari. Ei au nevoie să fie în contact, să schimbe produse, oameni și ei nu se pot întâlni decât peste corpul statului polon. Ei sunt mai puțin complici pentru a-și garanta bucata lor de Polonie, cât mai ales pentru a o distruge și a o împărți din nou. După înfrângerea ei, Germania trebuia să dorească în chip firesc alianța cu Rusia. Și totuși, aceasta n-ar fi fost un motiv suficient pentru ca ea să fie sigură că o va obține. Polonia pare a fi fost inventată pentru a grăbi apropierea” [47, p. 9].

Ambasada germană la Moscova, deja în primele zile după încheierea Acordului de la München (30 septembrie 1938), a prevăzut posibilitatea revizuirii politicii externe a U.R.S.S. și, în legătură cu aceasta, modificări de personal în Comisariatul pentru Afacerile Externe al U.R.S.S. La 3 octombrie 1938, consilierul ambasadei germane la Moscova, W. von Toppeliskirch scria ministrului de externe al Germaniei: „Eu nu consider de necrezut ipoteza că situația actuală deschide posibilități favorabile pentru o nouă, o și mai largă înțelegere economică între Germania și U.R.S.S.” [118].

La Berlin au fost depuse eforturi considerabile pentru valorificarea acestor oportunități. La început, ambasadorul german la Moscova, W. von Schulenburg, și comisarul poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., M. Litvinov, ajung la înțelegerea privind suspendarea la radio și în presă a atacurilor la adresa persoanelor din conducerea ambelor state [118]. Cuvântarea lui Hitler din 30 ianuarie 1939 nu mai conținea, ca în trecut, atacuri la adresa Uniunii Sovietice și a politicii sale externe [118].

La 10 martie 1939, I. Stalin prezentase congresului al XVIII-lea al partidului bolșevic raportul asupra activității Comitetului Central al P.C.(b) din toată Uniunea [119, p. 890-891]. Mai mulți specialiști în această problemă consideră că în intențiile lui Stalin anume această cuvântare, în special pasajele în care Stalin declara că „Pactul antikomintern” nu era îndreptat împotriva U.R.S.S., ci împotriva Angliei, Franței și Statelor Unite ale Americii, trebuia să fie apreciată, în intențiile lui Stalin, de Hitler drept invitație la începerea tratativelor sovieto-germane privind normalizarea relațiilor dintre cele două țări [99, p. 9; 47. p. 43].

În august 1939, ministrul de externe al Germaniei, J. von Ribbentrop, plecând la Moscova pentru a semna Pactul sovieto-german de neagresiune, va lua cu sine textul cuvântării lui Stalin și, în timpul negocierilor, se va referi la el de câteva ori, lăsând să se înțeleagă că el și Hitler au receptat cuvântarea ca pe o invitație la tratative [120, p.46].

La 3 mai 1939, M. Litvinov este eliberat din funcția de comisar al afacerilor externe al U.R.S.S. și înlocuit cu V. Molotov, președinte al Consiliului Comisarilor Poporului al Uniunii Sovietice. De acum încolo, mai ales în lunile de vară ale anului 1939, între diplomații sovietici și cei germani se conturează platforma „Pactului Molotov-Ribbentrop”. La 15 august, guvernul german a declarat, prin von Schulenburg, că „Germania nu are intenții agresive față de U.R.S.S. Guvernul Imperial consideră, că între Marea Baltică și Marca Neagră nu există nici o problemă, care nu ar putea fi rezolvată spre satisfacția deplină a ambelor părți. Aceasta se referă la problemele Mării Baltice, Statelor Baltice, Poloniei, regiunii de sud-est etc. În astfel de chestiuni politica dintre cele două țări poate avea numai rezultate pozitive” [99, p. 30].

La 17 august, Schulenburg, vizitându-l pe Molotov, îl informează că „Germania este gata să încheie cu U.R.S.S. un pact de neagresiune” [99, p. 39]. Comisarul poporului, la rândul său, afirma că „U.R.S.S. este disponibilă să încheie un pact de neagresiune și, în același timp, să adopte un protocol special privind interesele părților în unele probleme de politică externă, care va constitui o parte inalienabilă a pactului” [99, p. 41].

La 22 august 1939, ministrul de externe al Reichului, Joachim von Ribbentrop, sosește la Moscova, având mandatul să negocieze cu reprezentanții Uniunii Sovietice încheierea Pactului de

neagresiune și a altor acorduri [99, p. 58]. A doua zi, la 23 august 1939, la Moscova a fost semnat Pactul de neagresiune între Germania și U.R.S.S. și protocolul adițional secret privind împărțirea zonelor de interese în Estul și Sud-estul Europei.

„La un prim nivel, apreciază Henry Kissinger, Pactul sovieto-nazist a fost o reluare a împărțirilor cărora le fusese supusă Polonia de către Frederic cel Mare, Ecaterina cea Mare și împărăteasa Maria Tereza în 1772. Oricum, spre deosebire de acești trei monarhi, Hitler și Stalin erau adversari în plan ideologic. Pentru o perioadă de timp, interesul lor comun de desființare a Poloniei s-a situat deasupra diferențelor ideologice. Când în cele din urmă pactul lor a fost dezvăluit în 1941, a izbucnit cel mai mare război terestru din istoria omenirii și totul de fapt din voința unui singur om. Este o ironie masivă aceea că secolul douăzeci – era voinței populare și a forțelor impersonale – a fost modelat de atât de puțini indivizi și că cele mai mari calamități de pe durata lui ar fi putut fi evitate prin eliminarea unei singure persoane” [121, p. 319-320].

Pactul sovieto-german de neagresiune și protocolul adițional secret reprezintă mostre de propagandă a celor două regimuri totalitare care urmăreau, în acest sens, inducerea în eroare a lumii. Textul Pactului începe cu afirmația că părțile semnatare, „călăuzindu-se de dorința consolidării relațiilor pașnice între U.R.S.S. și Germania... se obligă să se abțină de la orice fel de violență, de la orice acțiune agresivă și orice atac în relațiile reciproce, atât separat, cât și împreună cu alte state” [114, p. 46].

Problema era în faptul că pe parcursul a șase ani precedenți, propaganda sovietică prezentase Germania hitleristă ca pe unul din principalii inamici ai Uniunii Sovietice, cel mai probabil adversar. În romanele și filmele sovietice războiul viitor era purtat cu germanii [122] sau cu un inamic convențional foarte asemănător cu germanii [122]. Acum însă, dintr-odată, în dimineața de 24 august, gazeta „Pravda” scria că „la 23 august 1939, la ora 13, la Moscova a sosit ministrul afacerilor externe al Germaniei Joachim fon Ribbentrop. La ora 15.30 a avut loc prima întâlnire a președintelui Consiliului Comisarilor Poporului și comisar al afacerilor externe, V. Molotov, cu ministrul afacerilor străine privind semnarea pactului de neagresiune. Convorbirea s-a desfășurat în prezența tov. Stalin și a ambasadorului german von Schulenburg și a durat aproximativ trei ore. După pauză, la ora 10 seara, convorbirea a fost reluată și s-a încheiat cu semnarea pactului de neagresiune” [114, p. 46].

Același ziar „Pravda” aprecia importanța documentului semnat astfel: „Pactul de neagresiune, semnat între Uniunea Sovietică și Germania, textul căruia îl publicăm astăzi, este un document de o extraordinară importanță, exprimând politica consecventă, de pace a Uniunii Sovietice...” [114, p. 64-65].

Ziarul central al partidului bolșevic aprecia că conținutul fiecărui articol, luat aparte, ca și al pactului privit integral, este pătruns de efortul de a preîntâmpina un conflict, de a consolida raporturile constructive și de pace între cele două state. Pactul de neagresiune înlătură, cu certitudine, tensiunea care a existat în relațiile dintre U.R.S.S. și Germania.

Însă importanța Pactului semnat, conchidea „Pravda”, depășește cadrul normalizării relațiilor dintre cele două părți semnatare. Acesta a fost semnat în momentul când situația internațională a atins o cotă extremă de tensiune. Actul de pace, care este pactul de neagresiune între U.R.S.S. și Germania, se arăta că va contribui, neîndoios, la ameliorarea situației internaționale încordate, va facilita, cu certitudine, dezamorsarea acestei încordări.

Ziarul exprima convingerea că încheierea tratatului între U.R.S.S. și Germania semnifica un eveniment de o importanță internațională majoră. Pactul ar fi reprezentat un instrument pentru pace, menit să fortifice nu numai relațiile dintre U.R.S.S. și Germania, dar să servească și cauzei consolidării păcii în întreaga lume.

Se declara hotărât că „ostilităților între Germania și U.R.S.S. li se pune capăt. Deosebirile dintre ideologii și sisteme politice nu trebuie și nu pot constitui obstacole în calea stabilirii relațiilor de bună vecinătate între cele două țări. Prietenia dintre popoarele U.R.S.S. și Germaniei, împinsă, cu efortul dușmanilor Germaniei și ai U.R.S.S., în impas, trebuie să beneficieze, de acum încolo, de condițiile necesare pentru dezvoltarea și înflorirea sa” [114, p. 64-65].

Popoarele german și sovietic, însă nu prea împărtășeau atmosfera optimistă și entuziastă de la Berlin sau Moscova. Germanii încă erau marcați de repercusiunile războiului din 1914-1918, un nou măcel neputând să aducă decât alte nenorociri, mult mai mari în condițiile perfecționării tehnicii de luptă. Dintr-o telegramă a ambasadorului Germaniei la Moscova, von Schulenburg, datată cu 6 septembrie 1939, reiese că populația sovietică manifesta aceleași temeri și rețineri ca și populația germană. Oamenii simpli, după atâția ani de propagandă antinazistă, nu înțelegeau schimbarea neașteptată a politicii externe a guvernului de la Kremlin. Von Schulenburg scrie că „îndoială deosebită provoacă declarațiile agitatorilor oficiali, potrivit cărora, de acum înainte, Germania nu mai este agresor. Guvernul sovietic face tot posibilul pentru a schimba atitudinea populației față de Germania. Presa, continuă ministrul plenipotențiar german, parcă nu mai e cea de altă dată. Nu numai că au încetat toate atacurile împotriva Germaniei, dar și informațiile despre evenimentele de politică externă oferite acum, în majoritatea cazurilor, se bazează pe comunicatele germane, iar literatura antigermană este retrasă din rețeaua de comerț” [123, p. 103-104].

Apreciind această atitudine a Kremlinului față de Germania hitleristă, academicianul Alexandr Ciubarian subliniază că, într-un efort de a camufla apropierea sovieto-germană, conducerea stalinistă a trecut orice limită, asumându-și „funcția protejării hitlerismului ca

ideologie”, ceea ce „era nu doar inutilă și de neînțeles, dar, de asemenea, extrem de dăunătoare pentru Uniunea Sovietică” [70, p. 236-237]. Dar, înainte de aceasta, menționează același autor, de-a lungul mai multor ani, ideologia hitlerismului era stigmatizată în Uniunea Sovietică „pe toate liniile”, era condamnată la toate nivelurile” [70, p. 237]. De fapt, precizează, Alexandr Ciubarian, propaganda sovietică revenise la practica de la începutul anilor 1930, când social-democrații au fost condamnați brusc; în plus au mai fost și etichetați drept „social-fasciști”.

O săptămână mai târziu, despre importanța semnării pactului de neagresiune între U.R.S.S. și Germania se va vorbi de la cele mai înalte tribune ale instituțiilor statului sovietic, de către cele mai reprezentative personaje ale Uniunii Sovietice. „Importanța principală a pactului sovieto-german, spunea V. Molotov în cuvântarea rostită la 31 august 1939, la sesiunea extraordinară a Sovietului Suprem al Uniunii Sovietice cu prilejul ratificării documentului semnat, constă în aceea că cele mai mari două state ale Europei au convenit să pună capăt ostilităților dintre ele, să lichideze pericolul războiului și să trăiască în condiții de pace între ele. În felul acesta se reduce arealul eventualelor confruntări militare în Europa” [124].

În viziunea lui Molotov, Pactul sovieto-german de neagresiune semnifica un reviriment în direcția ameliorării raporturilor între cele două mari state ale Europei. „Acest pact, continua șeful diplomației sovietice, ne permite nu numai înlăturarea pericolului unui război cu Germania; el reduce spațiul unor eventuale confruntări militare în Europa și, în felul acesta, servește cauzei păcii generale; el trebuie să ne asigure posibilități noi de creștere a forțelor, de consolidare a pozițiilor noastre, extinderea continuă a influenței Uniunii Sovietice asupra dezvoltării internaționale” [124].

În discursul său, V. Molotov vorbea despre „intrigile politicianilor occidentali, care se străduiau să ciocnească Germania și Uniunea Sovietică între ele”, recunoscând că „și în țara noastră au fost unele persoane cu vederi înguste care, pasionate de agitația antifascistă simplistă, uitau de activitatea provocatoare a dușmanilor noștri” [125].

Deoarece propaganda sovietică, înainte de toate, avea misiunea să modeleze (în cazul acesta să remodeleze) conștiința populației U.R.S.S., am considerat necesară prezentarea, în baza surselor accesibile, a stării de spirit a oamenilor sovietici în legătură cu acest eveniment. În ce măsură au fost convinși aceștia de necesitatea și durabilitatea Pactului Molotov-Ribbentrop, și, mai ales, de trăinicia prieteniei instantanee cu Hitler? De regulă, presa sovietică, după adoptarea deciziilor importante privind politica internă și externă, publica informații referitoare la adunările și rezoluțiile oamenilor muncii. Gazetele demonstau susținerea politicii conducerii sovietice de către cercurile largi ale populației.

Acum însă, presa nu a publicat aproape nimic în acest sens. „Pravda” și „Krasnaia Zvezda”, au prezentat doar câteva materiale mici privind unele ecouri pozitive din ziarele străine, mai ales

din cele germane, care informau că „turnura în relațiile dintre cele două popoare mari va fi percepută cu mulțumire de către popoarele pasibile de a fi folosite în interese străine” [126]. Doar gazeta „Pravda”, din 2 septembrie 1939, prezenta o informație scurtă, semnată de Ia. Victorov [125], din care cititorul afla că „în pauza de prânz, la fabrica „Comuna din Paris”, muncitorii au discutat raportul lui V. Molotov. Pentru a demonstra „perceperea corectă” de către muncitorimea sovietică, autorul prezenta fragmente din cuvântările participanților la discuții. „Diplomații englezi și francezi – spune tov. Zubcov, - n-au reușit. Cunoaștem jocurile lor. Ei au dorit să ne ciocnească cu Germania, pentru a ne slăbi, a ne impune condițiile lor. Fără succes. Ratificarea pactului cu Germania înseamnă că provocatorii au ratat șansa să stârnească războiul” [125].

Tov. Trusov, muncitor cu vechime în muncă la fabrică, a spus că „n-au reușit să ne împingă în război, însă dacă ei sunt curajoși – Anglia, Franța Polonia, - să lupte ei”. Șeful de tură, tov. Petrov, la rândul său, menționa că semnarea pactului sovieto-german de neagresiune reprezintă indicatorul potențialului Uniunii Sovietice și eșecul diplomației engleze și franceze” [125]. De observat că aceste relatări mici păreau cu totul nesemnificative printre celelalte materiale voluminoase din ziare.

Numai după încheierea, la 5 septembrie, a sesiunii Sovietului Suprem al U.R.S.S., apar unele informații despre adunările populației, prilejuite de susținerea ratificării pactului cu Germania [127]. Cu toate acestea, în istoriografia recentă din Rusia predomină opinia că semnarea Pactului de neagresiune cu Germania hitleristă a fost atât de neașteptată de populația U.R.S.S., încât Kremlinul nu a îndrăznit să organizeze manifestări de masă în susținerea acesteia. E.I. Rîbkin este de părerea că „reacția în rândurile maselor la semnarea pactului sovieto-german, mai ales printre comsomoliști, era vehementă și negativă. Bineînțeles că la adunări era imposibilă condamnarea acestui pas al guvernului, însă în discuțiile neoficiale, noi, oameni care am digerat, odată cu laptele matern, antifascismul și tendința către „revoluția mondială”, apreciam aceste pacte ca greșeli. Numai unii considerau că, de fapt, pactul tănuia ceva profund și încă neînțeles. De altfel, aceștia își argumentau ipoteza prin declarația, de actualitate pentru vremea ceea, că „Tovarășul Stalin nu poate comite erori grave” [128].

Istoricul ucrainean Iurii Kostenko în studiul privind starea de spirit a trupelor sovietice la începutul războiului scrie că, „din punct de vedere moral și psihologic, acestea nu erau pregătite” de război, deoarece „conducerea sovietică a demonstrat prietenie cu Germania hitleristă până în ultima zi” [129]. Boris Gorbacevski, care absolvise școala către începutul războiului germano-sovietic, susține că „nu puteam să-mi imaginez, cum adică prietenii de ieri au devenit dintr-odată dușmani de neîndurat” [130].

În 1939-1940, conducerea stalinistă a implicat activ în această propagandă și Kominternul, acțiunile căruia „au discreditat în mare măsură organizația în ochii opiniei publice mondiale și mișcării comuniste și a contribuit în mare măsură la decesul său”[70, p.23,88]. La 4 septembrie 1939, L. Troțki, referindu-se la urmările semnării Pactului sovieto-german, atrăgea atenția că: „acești domni nu se gândesc în niciun fel la clasa muncitoare. Însă haosul generat în mintea muncitorilor de tertipurile Kominternului constituie una din condițiile principale ale victoriei fascismului. Ar trebui să ne gândim, fie și pentru un moment, la psihologia muncitorului revoluționar german care, într-un pericol constant pentru viață, duce o luptă clandestină împotriva național-socialismului și descoperă că Kremlinul, care dispune de resurse uriașe, nu numai că nu luptă împotriva acestuia, ci, dimpotrivă, a semnat cu el o afacere profitabilă pe arena brigandajului internațional. Nu este oare în drept muncitorul german să-i scuie în față pe îndrumătorii de ieri?”[131].

Tocmai astfel vor proceda muncitorii. Singurul „merit” al pactului germano-sovietic, aprecia L. Troțki, este că prin dezvăluirea adevărului, el a rupt coloana vertebrală a Kominternului. „Din toate părțile, scria Troțki, în special din Franța și Statele Unite ale Americii, parvin informații cu privire la criza acută în rândurile Internaționalei Comuniste, despre abandonarea acesteia și îndepărtarea patrioților imperialiști, într-o direcție, și a internaționaliștilor – în alta. Acest colaps nu va fi oprit de nicio forță din lume. Proletariatul mondial va păși peste trădarea de la Kremlin, precum și peste cadavrul Kominternului” [131].

Ziarul francez „L’Oeuvre”, dimpotrivă, încercând să justifice comportamentul conducerii bolșevice, publica la 28 septembrie 1939 un document, adresat comuniștilor din Paris de către Internaționala Comunistă, prin care Moscova explica motivele ce au determinat-o să semneze pactul cu Germania. „Guvernul sovietic și Internaționala comunistă, se afirma în documentul din ziarul francez, au hotărât în felul acesta să rămână la o parte în cazul izbucnirii unui conflict armat, fiind în orice moment gata să intervină, atunci când puterile ce se vor angaja în acest conflict vor fi atât de epuizate de pe urma războiului, încât ar exista speranța pentru reușita revoluției sociale. Pactul ce s-a încheiat este o mare victorie diplomatică și ideologică a Rusiei în dauna Axei” [91, p. 103]. Principalul obstacol în vederea încheierii unui acord de securitate colectivă cu Anglia și Franța, dar și principala încurajare pentru încheierea pactului cu Germania, explica documentul, a fost atitudinea ostilă a Poloniei, României și Antantei Balcanice [91, p. 103].

Propaganda a încercat să camufleze și contradicția dintre conținutul pactului și procedura sovietică de elaborare și semnare a tratatelor internaționale din epocă. Referindu-se la criticile aduse pactului în sensul acesta, V. Molotov afirmă că „unii ajung până la punctul în care ne-au pus în vină că în pact nu există niciun articol care ar prevedea denunțarea acestuia în cazul în care

una dintre părțile contractante va fi implicată în război, în condiții care ar putea da unor persoane motiv pentru a o clasifica drept agresor” [133].

Dar, continua Molotov, „în același timp, uită cumva că o astfel de clauză nu există nici în pactul polonezo-german de neagresiune, semnat în 1934 și anulat de Germania în 1939, împotriva voinței Poloniei; nici în declarația anglo-germană de neagresiune, semnată doar câteva luni în urmă. Întrebarea este de ce Uniunea Sovietică nu își poate permite ceea ce de mult timp și-au permis Polonia și Anglia?”[133].

Documentele publicate de istoricii din Federația Rusă demonstrează că Uniunea Sovietică și-a permis acest gen de tertipuri, tocmai pentru că abandonase politica securității colective. La 2 septembrie 1939, Lev Troțki, care urmărea cu atenție evenimentele desfășurate în lume cu participarea Uniunii Sovietice, a caracterizat virajul brusc al U.R.S.S. în politica externă astfel: „când Cicerin era ministru de externe în guvernul lui Lenin, politica externă sovietică a avut, într-adevăr, sarcina de a asigura triumful socialismului mondial, încercând să folosească, în același timp, și contradicțiile între marile puteri pentru siguranța republicii sovietice. Pe timpul lui Litvinov, programul revoluției mondiale a cedat locul preocupării pentru status-quo, prin intermediul „securității colective”. Dar, când ideea de „securitate colectivă” se apropia de punerea sa în aplicare parțială, Kremlinul s-a speriat de obligațiunile militare pe care aceasta le necesita. Litvinov a fost înlocuit de Molotov, care nu este legat de nimic altceva decât de interesele evidente ale castei conducătoare”. Politica lui Cicerin, arăta Troțki, care în esență era politica lui Lenin, a fost de mult timp declarată politica romantismului. „Politica lui Litvinov a fost considerată, într-o vreme, politică realistă. Politica Stalin-Molotov, preciza el, este o politică de cinism evident” [134].

În opinia multor cercetători, Stalin nu a fost niciodată susținătorul cursului de securitate colectivă, curs declarat oficial de M. Litvinov. Despre securitatea colectivă nu găsim nici un cuvânt în *„Istoria P.C.(b) din toată Uniunea. Cursul scurt”*, scris, parțial, și corectat de I. Stalin. Mai mult, în acest volum, scris în 1938, se afirma că „al doilea război mondial, în realitate, a început” [135].

După destrămarea Uniunii R.S.S., dar și în prezent, opiniile privind semnificația Pactului sovieto-german și a virajului Moscovei în politica externă cu acest prilej, sunt împărțite. În opinia lui I.M. Semireaga, Pactul Molotov-Ribbentrop a fost un pact tipic de neagresiune sau de neutralitate, elaborat în stilul clasic [136, p. 98]. În informația Comisiei Congresului deputaților din U.R.S.S. pentru aprecierea politică și juridică a pactului sovieto-german de neagresiune din 23 august 1939 se menționează că pactul, prin sine însuși, sub aspect juridic, nu a ieșit din cadrul acordurilor încheiate în acel timp, nu a încălcat legislația internă și obligațiile internaționale ale

U.R.S.S. Hotărârea adoptată de legislativul Uniunii Sovietice constată că „conținutul acestui pact nu era în contradicție cu normele dreptului internațional și ale procedurii de încheiere a acordurilor între state, acceptate în cazul unor asemenea tratative” [137].

A. Pronin nu este de acord cu afirmația că pactul sovieto-german de neagresiune nu a încălcat obligațiile internaționale ale Uniunii Sovietice [81]. Într-adevăr, articolul al IV-lea al pactului a devalorizat, în primul rând, tratatul sovieto-francez cu privire la asistența mutuală, semnat la 2 mai 1935. Articolul al doilea al tratatului sovieto-francez prevedea că „în cazul în care, în condițiile prevăzute în art. 15, paragraful 7, al Statutului Societății Națiunilor, U.R.S.S. sau Franța vor fi, cu toate intențiile pașnice ale ambelor țări, obiectul agresiunii nemotivate din partea oricărui stat european, Franța și, respectiv, U.R.S.S., vor acorda imediat susținere și ajutor mutual” [107, doc. 79]. Și tratatul de ajutor mutual încheiat între U.R.S.S. și Cehoslovacia, la 16 mai 1935, prevedea că „în cazul în care Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste sau Republica Cehoslovacia vor deveni obiectul atacului nemotivat din partea oricărui stat european, Republica Cehoslovacă și, respectiv, Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste vor acorda, imediat, ajutor reciproc” [107, doc. 81].

Confruntând documentele istorice de acest gen, constatăm că au fost lipsite de valoare și alte acorduri internaționale, semnate de Uniunea Sovietică. Mai mult, conținutul pactului era în contradicție și cu procedura U.R.S.S. de elaborare și semnare a tratatelor internaționale. Majoritatea pactelor de neagresiune, semnate de U.R.S.S., prevedeau denunțarea acestora în momentul declanșării agresiunii din partea celeilalte părți semnatare împotriva unei terțe țări. Pactul sovieto-polonez de neagresiune, semnat la 25 iulie 1932, prevedea că „dacă una din părțile semnatare va iniția o agresiune împotriva unei terțe țări, cealaltă parte va fi în drept, fără avertizare, să denunțe acest pact” [107, doc. 81]. Pe de altă parte, pactul sovieto-francez de neagresiune, semnat la 29 noiembrie 1932, stipula că „dacă una din Înaltele Părți Semnatare va utiliza agresiunea împotriva unei terțe țări, cealaltă Înaltă Parte Semnatară va fi în posibilitatea să denunțe, fără avertizare, prezentul pact” [107, doc. 69]. Prin urmare, obligațiile stipulate de tratate erau corelate cu acțiunile pașnice ale partenerului. O atare prevedere a fost inclusă și în tratatul de prietenie, neagresiune și neutralitate, încheiat între Uniunea Sovietică și Italia la 2 septembrie 1933 [107, doc. 73].

În textul pactului sovieto-german de neagresiune, din 23 august 1939, o atare clauză lipsea. Demonstrând avantajele sistemului de securitate colectivă asupra tratatelor bilaterale de neagresiune, Litvinov, vorbind, în septembrie 1935, la ședința Adunării Ligii Națiunilor spunea: „Nu orice pact de neagresiune are drept scop consolidarea păcii în lume. În timp ce pactele de neagresiune încheiate de Uniunea Sovietică cu vecinii săi, conțin clauza cu privire la nulitatea

pactelor în cazul comiterii agresiunii a uneia din părți față de orice stat terț, cunoaștem și alte pacte, în care, deloc accidental, o astfel de clauză lipsește. Acest lucru înseamnă că statele care și-au asigurat spatele sau flancul cu un astfel de pact de neagresiune, își rezervă posibilitatea de a ataca, fără a fi sancționate, state terțe” [138]. Tocmai un astfel de pact a încheiat U.R.S.S. cu Germania nazistă.

Există opinii, conform cărora denumirea oficială „pactul sovieto-german de neagresiune”, afirmată în Uniunea Sovietică, nu reflectă esența documentului, deoarece principalul nu era angajamentul cu privire la neaplicarea forței, ci acordul privind împărțirea Europei de Est. Și denumirea „Pactul Molotov-Ribbentrop”, de asemenea, ar fi convențională, deoarece în statele totalitare, miniștrii de externe nu elaborau politica și nu adoptau independent soluții, ci erau o unealtă a voinței dictatorilor. În opinia scriitorului istoric rus, Igor Bunici, orice pas neautorizat l-ar fi costat pe Ribbentrop cariera, iar pe Molotov – capul [138]. În Uniunea Sovietică și în Germania nu exista opoziție parlamentară, presă liberă și experți independenți. Nimeni nu putea interveni ca cercurile conducătoare să nu facă ceea ce credeau ele de cuviință.

Propaganda sovietică care se străduia să îndreptățească semnarea Pactului de neagresiune sovieto-german și care a indus în eroare populația Uniunii Sovietice și opinia publică mondială, a fost anulată de atacul Germaniei hitleriste asupra Uniunii Sovietice, la 22 iunie 1941.

2.2. Motivarea politico-ideologică a împărțirii Poloniei

La 1 septembrie 1939 Germania hitleristă a atacat Polonia.

În dimineața acelei zile, cititorii ziarului „*Volkischer Beobachter*”, de extremă dreaptă din Germania, aflau, cu stupefacție, că un mic grup de soldați polonezi atacase, fără ezitare, în timpul nopții, un post de frontieră de pe teritoriul german, folosind radioul pentru a revărsa un torent de ură împotriva regimului național-socialist. Incredibila desfășurare a faptelor era prezentată astfel: „Un grup de soldați polonezi a pus stăpânire, noaptea trecută, cu puțin înainte de ora 20, pe clădirea Radio Gleiwitz. Doar câțiva angajați erau la serviciu la acea oră. Este evident că soldații polonezi cunoșteau la perfecție locurile. Au atacat personalul și au năvălit în studio, ucigându-i pe cei care le-au ieșit în cale. Agresorii au tăiat linia de legătură cu Breslau și au citit la microfon un discurs de propagandă pregătit dinainte, în poloneză și germană. Au declarat că orașul și stația de radio erau în mâinile polonezilor și i-au insultat pe germani, amintind despre un Breslau polonez și despre Danzigul polonez”. Cotidianul nazist a continuat: „Ascultătorii care, la început, au fost luați prin surprindere, au anunțat poliția care a ajuns la fața locului peste doar câteva minute. Agresorii au deschis focul împotriva

forțelor de ordine, dar, după câteva minute, au fost făcuți prizonieri cu toții. În timpul luptei, un polonez a fost ucis” [139, p. 13]. Germania, și în curând întreaga Europă, avea să afle că guvernul de la Varșovia avusese nechibzuința să violeze frontiera germano-poloneză, expunându-se în schimb mâniei legitime a lui Hitler. La ora zece, în dimineața zilei de 1 septembrie, conducătorul celui de-al III-lea Reich rostea un discurs incendiar, declarând că atacul de la Gleiwitz pusese capăt răbdării sale: „Polonia a disprețuit din totdeauna obligațiile pe care le are față de minorități. [...] Minoritățile germane sunt maltratate în această țară în cel mai groaznic mod cu putință. Ca întotdeauna, am încercat pe cale pașnică să aduc o schimbare în această situație intolerabilă. Afirmațiile prin care se pretinde că vrem să ne atingem scopurile doar prin violență pornesc de la niște minciuni. [...] Am încercat de asemenea să rezolv pe cale pașnică și prin înțelegere problemele ce au legătură cu Danzig și „culoarul” [...] Ultimele încercări de negocieri au eșuat însă. Polonia a răspuns printr-o mobilizare generală și prin noi acte de o cruzime neînchipuită. Am hotărât să plătesc Poloniei cu aceeași monedă” [139, p. 14].

Momentul în care Hitler anunța că Germania este nevoită să se apere față de provocarea poloneză îl depășea cu șase ore pe cel în care diviziile blindate ale Wehrmachtului trecuse frontiera. „Cel de-al Doilea Război Mondial tocmai începuse, fiind declanșat de absurditatea politică a guvernului de la Varșovia și a aliaților săi francezi și britanici” - aceasta este varianta oficială, cea pe care Hitler o va reaminti de nenumărate ori pe parcursul conflictului și căreia cronologia evenimentelor îi conferă o aparentă coerență logică: prin jocul alianțelor, într-adevăr, Franța și Marea Britanie sunt cele care au declarat război Germaniei, pe 3 septembrie [139p. 15].

Pe cine voia Hitler să păcălească cu parodia de la Gleiwitz? Desigur, populația germană trebuia luată ca martor la șiretenia polonezilor. În acest domeniu, jocul nu era dificil într-o Germanie în care nu exista nici un organ de presă sau de informare, în afară de cele clandestine, care să nu reflecte propaganda oficială. În plus, Hitler specula cu dușmănia germanilor față de polonezi, sentiment care izvoră în principal din Tratatul de la Versailles. La unison cu populația, majoritatea militarilor germani manifesta aceeași intoleranță față de vecinul polonez. Unul dintre aceștia, generalul von Seeckt, scria în 1922: „Existența Poloniei este intolerabilă și incompatibilă cu condițiile esențiale de trai din Germania. Polonia trebuie să dispară și așa va fi [...] cu ajutorul nostru. Ștergerea Poloniei de pe hartă trebuie să fie unul dintre mobilele fundamentale ale politicii [...] pe care îl putem realiza cu ajutorul Rusiei”. Ura pe care i-o inspira Polonia era mai puternică decât ostilitatea „firească” ce preleva în relațiile germano-sovietice [139, p. 17].

Așadar, fără nicio declarație de război, pe 1 septembrie 1939, forțele armate ale celui de-al III-lea Reich invadează teritoriul Poloniei. După șase ani de minciuni, de promisiuni

încălcate, de asigurări tot atât de repede uitate pe cât de solemn au fost făcute, Hitler porcede la împlinirea marelui său plan: cucerirea spațiului vital, acel *Lebensraum* pe care voia să-l ofere poporului său. Polonia, noua etapă a drumului către est, oferea ocazia de a pune în practică războiul-fulger așa cum a fost el descris în teoria strategilor germani, în particular a generalului Heinz Guderian [139, p. 25].

Pe plan militar, Polonia nu rezistă mult ofensivei fulgerătoare a germanilor, cu forțe net superioare și condusă cu metode noi, care plasau în prim-plan folosirea aviației și a tancurilor. Tandemul tanc-avion se va dovedi de o eficacitate deosebită. Începând cu 7 septembrie, Varșovia este amenințată de diviziile Wehrmachtului. La 10 septembrie, Germania ocupase 40% din teritoriul Poloniei, principalele centre economice și porturile maritime [140, p. 18]. La 16-17 septembrie ofensiva germană se desfășura deja pe teritoriul care, conform protocolului secret din 23 august 1939, revenea Uniunii Sovietice. La finele lunii septembrie, la consfătuirea Înaltului Comandament german, generalul Alfred Jodl, șeful serviciului operații al trupelor germane, va declara că „noi am trecut cu 200 km linia stabilită la Moscova” [141, p. 107].

La 1 septembrie președintele Poloniei, Ignacy Moscicki a plecat din Varșovia. La 4 septembrie a început evacuarea instituțiilor statului polonez, iar în ziua următoare din capitală a plecat Guvernul [21]. În noaptea de 7 septembrie din Varșovia se retrage Comandantul suprem al armatei E. Rydz-Smygly. Marele Stat Major este transferat în orașul Brest, apoi, după alte transferări, la 15 septembrie se stabilește în localitatea Kolomâia. După ce, între 9 și 11 septembrie 1939, conducerea poloneză a negociat cu Franța locul de adăpost al Guvernului Poloniei, la 16 septembrie au început negocierile polono-române referitoare la trecerea prin România, către Franța, iar la 17 septembrie Guvernul polonez a ieșit din țară. [115, p. 105-122].

Armata poloneză apăra cu abnegație teritoriul național, dar, forțele fiind absolut inegale și fără niciun sprijin din afară, se retrăgea către frontiera de Est. La 15 septembrie 1939, trupele germane au ocupat orașul Brest-Litovsk, iar la 16 septembrie – orașul Belostok. În aceeași zi trupele Germaniei hitleriste au ajuns la linia Sambor - Lwow – Vladimir-Volânscki – Zamosci. Alte unități se apropiaseră de orașul Lublin [142]. După șaptesprezece zile de lupte eroice, este rândul Varșoviei să predea armele; căderea capitalei, pe 26 septembrie, marchează sfârșitul campaniei din Polonia.

Kremlinul urmărea cu atenție evoluția evenimentelor în Europa, pentru a-și realiza interesele proprii în Europa de Est, asigurate prin înțelegerile cu Germania. Conducerea de la Berlin, recunoscând interesele sovietice în această regiune, aștepta intervenția sovietică în teritoriile respective, urmărind, prin aceasta, și reținerea Marii Britanii și Franței de a intra în războiul germano-polonez.

La 3 septembrie 1939, ambasada Germaniei la Moscova a primit indicațiile lui I. Ribbentrop să tatoneze intențiile Uniunii Sovietice în ceea ce privește posibilitatea intrării Armatei Roșii în Polonia. La 5 septembrie, Molotov a răspuns că Guvernul sovietic este de acord că, la momentul potrivit pentru el „va trebui, obligatoriu..., să înceapă acțiuni concrete. Dar noi considerăm că acest moment încă nu s-a apropiat..., iar graba exagerată ne poate provoca pierderi și facilita consolidarea adversarilor noștri” [99, p. 81].

Atitudinea Kremlinului față de război a fost exprimată clar de I. Stalin la 7 septembrie 1939 în discuția cu conducerea Kominternului. În viziunea liderului de la Kremlin „războiul este dus între două grupări de state capitaliste (sărace și bogate pentru colonii, materii prime etc.) pentru reîmpărțirea lumii, pentru dominație asupra lumii. Noi nu suntem împotriva ca ele să se bată binișor și să se slăbească reciproc. N-ar fi rău dacă cu mâinile Germaniei va fi zdruncinată situația celor mai bogate țări (în special Anglia). Hitler, el însuși neînțelegând și nedorind, destramă, subminează sistemul capitalist... Noi putem manevra, împinge o parte împotriva alteia pentru a se bate mai bine. Pactul de neagresiune îi ajută Germaniei într-o anumită măsură. Următorul moment este să stimulăm cealaltă parte” [143, p. 18-19]. Evidențiindu-și atitudinea față de țara care lupta disperată cu armatele hitleriste, I. Stalin a etichetat Polonia drept stat fascist care asuprea alte popoare. El a declarat că „lichidarea acestui stat în circumstanțele actuale ar însemna că statele fasciste vor fi cu unul mai puțin. Ce rău ar fi dacă, în rezultatul zdrobirii Poloniei, noi vom extinde sistemul socialist asupra unor noi teritorii și populații” [144].

Pe de altă parte, la 8-9 septembrie 1939, partidele comuniste au primit directiva Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste în care se menționa că „războiul acesta este un război imperialist în care este vinovată, deopotrivă, burghezia tuturor statelor beligerante”. De aceea nici clasa muncitoare, nici partidele comuniste nu pot sprijini acest război. Cu atât mai mult, „proletariatul internațional nu poate, în niciun caz, să apere Polonia fascistă, care a respins ajutorul Uniunii Sovietice și care asuprește alte naționalități” [145, p. 95]. În acest context este semnificativ și faptul că, la 5 septembrie 1939, Kremlinul a refuzat să-i acorde Poloniei materiale militare, motivând că, în felul acesta, ar exista pericolul să fie atrasă în război [146].

Dar Moscova nu se limita doar la observarea și aprecierea evenimentelor ce se derulau pe teritoriul Poloniei. Conducerea bolșevică se pregătea să intervină „în momentul potrivit”. La 3 septembrie 1939, regiunile militare Leningrad, Moscova, Kalininsk, Belarus, Kiev, Harkov și Oriol au început pregătirile pentru război [147, p. 502]. La 11 septembrie, în baza regiunilor militare Belarus și Kiev, au fost înființate și dislocate comandamentele Frontului Belarus, condus de comandantul M.P. Kovalev, și Frontul Ucrainean, condus de comandantul S.C. Timoșenko. Trupele celor două fronturi au fost concentrate pe poziții de plecare de-a lungul graniței cu Polonia

[142]. La 16 septembrie, gruparea sovietică însuma 8 corpuri de armată pușcași, 2 corpuri tancuri, 5 corpuri cavalerie, 21 de divizii pușcași, 13 divizii cavalerie, 16 brigăzi tancuri și 2 brigăzi motorizate, 3 298 de avioane cu un efectiv de 617 588 de oameni [142].

Cu o zi înainte, la 10 septembrie, Molotov îl invitase pe Shculenburg și îi declarase că Armata Roșie era impresionată de succesele rapide ale trupelor germane în Polonia, dar încă nu era pregătită pentru acțiuni. „Guvernul sovietic a continuat Molotov, intenționa să profite de înaintarea trupelor germane, să declare că Polonia se destramă în bucăți și, implicit, Uniunea Sovietică trebuie să vină în ajutorul ucrainenilor și belarușilor care sunt amenințați de Germania. Acest motiv va prezenta intervenția Uniunii Sovietice în fața maselor ca fiind cuviincioasă și va oferi Uniunii Sovietice șansa să nu arate ca agresor” [99, p. 76, 119].

Înaintarea trupelor germane în zona sovietică a motivat Kremlinul să accelereze pregătirea invadării Poloniei. La 14 septembrie, după încheierea mobilizării, Molotov i-a declarat lui Schulenburg că „Armata Roșie s-a pregătit mai repede decât se aștepta și, de aceea, acțiunile sovietice pot începe mai devreme de termenul indicat în timpul ultimei convorbiri”. Având în vedere motivul politic al acțiunii sovietice (căderea Poloniei și apărarea „minorităților” ruse), era important ca operațiile să nu înceapă înainte de căderea centrului administrativ – Varșovia. Din această cauză Molotov l-a rugat pe Schulenburg să-i comunice când poate fi așteptată căderea Varșoviei [99, p. 90].

În aceeași zi de 14 septembrie, „Pravda” a publicat un articol, semnat de A.A. Jdanov, secretar al C.C. al P.C. (b) din toată Uniunea, în care cauzele principale ale pierderilor suferite de Polonia erau numite asuprirea minorităților naționale ucrainene și belaruse [99, p. 91]. Acest articol a constituit documentul de bază al propagandei bolșevice privind argumentarea acțiunilor sovietice în raport cu Polonia și, mai ales, a servit ca suport pentru activitățile politice în Armata Roșie. „Unitățile Armatei Roșii Muncitorești-Țărănești, se spunea în directiva comisarului Șulin, șefului direcției politice a Frontului belarus, pășesc pe pământul Belarusiei de Vest și a Ucrainei de Vest nu în calitate de cuceritori, ci ca revoluționari eliberatori, crescuți de marele partid al lui Lenin și Stalin” [142]. În directiva Consiliului militar al Armatei a 12-a se menționa că „lupta noastră cu moșierii și capitaliștii polonezi este un război revoluționar și drept. Noi pășim pe pământul nostru, mergem și eliberăm oamenii muncii de sub jugul capitalist” [144]. Comandanților de unități li se explica simplu că sarcina campaniei, care va începe în curând, va fi aceea ca „Polonia panilor să devină sovietică” [142].

La 15 septembrie, ora 4.20, Consiliul militar al Frontului belarus a emis ordinul de luptă nr. 001, conform căruia „popoarele belarus, ucrainean și polonez își varsă sângele în războiul urzit de clica conducătoare, burghezo-capitalistă a Poloniei și Germaniei. Muncitorii și țăranii Belarusiei,

Ucrainei și Poloniei s-au ridicat la luptă cu dușmanii lor de veacuri – moșierii și capitaliștii. În urma loviturilor aplicate de trupele germane, principalele forțe poloneze au suferit pierderi grele. La 17 septembrie, în zori, armatele Frontului belarus vor trece la ofensivă, având sarcina să ajute muncitorii și țăranii Belarusiei și Poloniei să răstoarne jugul capitaliștilor și al moșierilor și să nu permită ocuparea teritoriilor Belarusiei de Vest de către Germania. Sarcina imediată a frontului este capturarea și lichidarea forțelor armate ale Poloniei, care acționează la est de frontiera lituaniană și de linia Grodno-Kobrin”. Ordinul conținea sarcini concrete pentru fiecare unitate, în conformitate cu ordinul comisarului apărării al U.R.S.S. din 14 septembrie[142].

La 16 septembrie, același Consiliu de front a emis ordinul nr. 005 în care se menționa că „moșierii și capitaliștii polonezi au subjugat poporul muncitor al Belarusiei de Vest și Ucrainei de Vest, ...au impus jugul național și exploatarea, ...i-au aruncat pe frații noștri bieloruși și ucraineni în mașina de tocat a celui de-al doilea război imperialist. Jugul național și aservirea oamenilor muncii au condus Polonia la zdrobire. Popoarele subjugate ale Poloniei se află în primejdia de a fi jefuite și exterminate de către dușmani. În Ucraina de Vest și Belarusia de Vest se desfășoară mișcarea revoluționară. În Polonia au început acțiuni și războaie ale țăranimii belaruse și ucrainene. Clasa muncitoare și țăranimea din Polonia își adună forțele pentru a le frânge gâtul exploatarelor sângeroși... Ordon: 1) Unitățile Frontului belarus, începând ofensiva pe tot frontul, să acționeze hotărât în ajutorul oamenilor muncii din Belarusia de Vest și Ucraina de Vest. 2) Printr-o lovitură zdrobitoare să fie nimicite trupele poloneze ale panilor și burghezilor și să fie eliberați muncitorii, țăranii și oamenii muncii din Belarusia de vest” [142]. În aceeași zi și Consiliul militar al Frontului ucrainean, prin directiva nr. A0084, a ordonat trupelor sale să treacă la ofensivă și să-și realizeze obiectivele [142].

În noaptea dinspre 16 spre 17 septembrie, la Kremlin a fost invitat urgent V. Grzybowski, ambasadorul Poloniei la Moscova, unde V.P. Potiomkin, adjunctul comisarului sovietic al afacerilor externe, i-a citit nota, semnată de V. Molotov. În notă, ca și în cuvântarea sa la radio [99, p. 98-99], Molotov declara că statul polonez și-a încetat existența și că Armata Roșie a primit ordin să treacă frontiera poloneză pentru a întinde mâna frățască Belarusiei de Vest și Ucrainei de Vest. „Statul polonez și guvernul său, afirma Molotov, de fapt au încetat să mai existe. În felul acesta nu mai sunt valabile tratatele încheiate între U.R.S.S. și Polonia. Lăsată în voia sorții și rămasă fără conducere, Polonia s-a transformat într-un câmp comod pentru orice întâmplare și surpriză, care pot genera pericol pentru U.R.S.S. De aceea, fiind până în prezent neutru, Guvernul sovietic nu mai poate avea o atitudine neutră față de aceste fapte. Și față de situația rămasă fără apărare a populației ucrainene și belaruse. În această conjunctură, Guvernul sovietic a dat dispoziție Înaltului Comandament al Armatei Roșii să ordone trupelor trecerea frontierei și să ia sub ocrotirea sa viața

și averea populației din Ucraina de Vest și Belarusia de Vest” [103, p. 250]. Așadar, motivul intervenției ruse era „dislocarea internă a Poloniei”. Când ambasadorul polonez a protestat, refuzând să primească nota, Potiomkin a declarat: „Dacă nu mai există guvernul polonez, atunci nu sunt nici diplomați polonezi și nu mai este pactul de neagresiune” [118], semnat în 1932.

La 17 septembrie, ora 5.00, unitățile de avangardă ale Armatei Roșii și trupele de grăniceri au trecut frontiera, lichidând serviciile de frontieră poloneze, după care teritoriul polonez a fost invadat de numeroasele unități sovietice. Invadând Polonia, Uniunea Sovietică a încălcat toate obligațiile asumate prin semnarea documentelor internaționale.

Este de menționat și faptul, deosebit de relevant, că la 25 noiembrie 1936, guvernul polonez a respins propunerea Germaniei de aderare la Pactul anticomintern. La începutul anului 1939, Hitler a reiterat încercarea de a atrage Polonia de partea Germaniei în perspectiva campaniei împotriva Uniunii Sovietice. La 5 ianuarie 1939, Jozef Beck, ministrul afacerilor externe al Poloniei, a fost primit cu fast de către Hitler, care i-a declarat că exista „unitatea de interese a Germaniei și a Poloniei în raport cu Uniunea Sovietică” [107, doc. 52]. Germania avea nevoie de o Polonie puternică deoarece, conform declarației lui Hitler, orice divizie poloneză, folosită împotriva U.R.S.S., însemna economisirea unei divizii germane. Dar Polonia nu a acceptat nici un acord cu Germania în acest sens. Ministrul polonez Jozef Beck a respins orice participare la acțiuni antisovietice [148]. Pe de altă parte, conducerea poloneză avea și oarecare încredere în atitudinea de bună vecinătate a Uniunii Sovietice. La 13 mai 1939, Jozef Beck îi comunica ambasadorului Poloniei la Berlin că recenta sa întâlnire cu Potiomkin la Varșovia demonstra că guvernul sovietic înțelegea atitudinea Poloniei în ceea ce privește caracterul relațiilor sovieto-poloneze. Ministrul polonez era mulțumit de promisiunile reprezentantului sovietic în sensul că, în cazul unui conflict armat germano-polonez, Uniunea Sovietică va respecta, în raport cu Polonia, „o poziție binevoitoare” [148].

Știrea despre agresiunea sovietică a șocat Europa. Opinia publică aștepta reacția Marii Britanii care oferise de curând garanții Poloniei și luase apărarea acesteia împotriva Germaniei. Mai mult, Marea Britanie semnase cu Polonia, în aprilie 1939, Tratatul de ajutor reciproc, care stabilea că cele două guverne semnatare se vor ajuta în cazul amenințării, directe sau indirecte, a independenței țărilor lor. Tratatul de ajutor reciproc prevedea că în cazul în care una dintre părțile semnatare va fi atrasă în acțiuni militare de un stat european, în urma agresiunii acestuia, cealaltă parte semnatară îi va acorda imediat tot sprijinul și ajutorul care îi stă în puteri [142].

În cazul agresiunii sovietice Marea Britanie nu a luat apărarea Poloniei. Totuși, la 19 septembrie Moscova a primit o notă a Marii Britanii și a Franței care cerea încetarea înaintării trupelor sovietice și scoaterea acestora din Polonia. Dar Marea Britanie nu și-a propus să apere

Polonia de intervenția sovietică. Ea mai spera în continuare să atragă de partea sa Uniunea Sovietică, s-o rupă din alianța cu Germania. Pe de altă parte, mai târziu se va afla că, odată cu Tratatul de ajutor reciproc din aprilie 1939, la insistența Marii Britanii, a fost semnat și un protocol adițional secret care nu prevedea apărarea Poloniei de agresiune decât din partea Germaniei. Prin urmare, Tratatul din aprilie 1939 nu obliga Marea Britanie să apere Polonia în raport cu Uniunea Sovietică [148].

Majoritatea unităților poloneze, dislocate la frontiera de Est, inclusiv școlire militară de ofițeri, depuneau armele. La granița cu U.R.S.S., pe o distanță de 1 400 de km., conform istoricilor polonezi, erau dislocate doar 25 de batalioane poloneze, unui batalion revenindu-i 56 km de front [136].

Deoarece nu era cunoscut protocolul adițional secret sovieto-german din 23 august 1939, oficialitățile poloneze nu bănuiau de alianța Berlinului cu Moscova.

În condițiile acestea, ordinul mareșalului E. Rydz-Smygly, comandantul forțelor armate poloneze, prevedea: „Să nu intrați în luptă cu Sovietele, să se opună rezistență numai în cazul în care ei vor încerca dezarmarea unităților noastre. Să fie continuată lupta cu nemții. Orașele încercuite trebuie să lupte. În cazul apropierii trupelor sovietice, trebuie purtate negocieri în scopul scoaterii garnizoanelor noastre în România și Ungaria” [136].

Încă la 17 septembrie generalul Rummel, comandantul trupelor care apărau Varșovia, i-a înmănat ambasadorului sovietic în Polonia un memoriu în care trecerea graniței poloneze de către Armata Roșie nu era apreciată ca stare de război între Polonia și Uniunea Sovietică. Deși trupele germane înconjuraseră Lembergul, comandamentul polonez a decis să transmită acest oraș trupelor sovietice care erau în preajmă [140].

Executând ordinul comandamentului superior, cea mai mare parte a ostașilor polonezi (cca 250 000) a depus armele în fața Armatei Roșii. O parte dintre aceștia, majoritatea ucraineni și bielaruși, au fost lăsați să plece la casele lor, iar 130 de mii de persoane au fost capturate și închise în lagăre [149, p. 26], unde erau deținuți ca prizonieri de război, fără nici un temei, deoarece între Uniunea Sovietică și Polonia oficial nu era declarată stare de război.

Imediat după intrarea trupelor sovietice în Polonia, la Moscova au început noi negocieri sovieto-germane. Numai peste câteva minute radioul Moscova a comunicat lumii întregi despre acest fapt. Uniunea Sovietică, împreună cu Germania hitleristă hotărâau împărțirea Poloniei, lichidându-i independența. În timpul convorbirii între Stalin și Schulenburg din 18 septembrie 1939, liderul de la Kremlin a declarat, surprinzător, că are anumite îndoieli privind capacitatea comandamentului german de a respecta acordul de la Moscova și că se va întoarce la linia stabilită prin protocolul din 23 august. În răspunsul său Schulenburg a menționat că „Germania este dispusă

să respecte condițiile acordurilor de la Moscova”. Stalin, afirmând că nu se îndoiește de bunele intenții ale guvernului german, a explicat că neliniștea sa se întemeia pe faptul bine cunoscut că toți militarii detestă retrocedarea teritoriilor ocupate [99, p. 100]. Problema este că guvernul sovietic considera că „sosise momentul să stabilească definitiv structura teritoriilor poloneze... și să împartă Polonia pe linia Pissa – Narva – Vistula – San” [99, p. 104]. Conducerea Uniunii Sovietice insista să înceapă imediat negocierile în această chestiune. Molotov dorea ca întâlnirea să se desfășoare la Moscova, „deoarece asemenea negocieri, din partea sovietică, trebuiau duse de persoanele abilitate cu puterea supremă în stat, dar care nu puteau părăsi Uniunea Sovietică” [99, p. 104].

Urmare a unor consultări, la 27 septembrie, la invitația guvernului sovietic, von Ribbentrop sosește la Moscova „pentru a discuta cu guvernul U.R.S.S. problemele în legătură cu evenimentele din Polonia” [150]. Negocierile s-au finalizat cu semnarea unui nou tratat sovieto-german și a trei protocoale secrete [99, p. 107-110].

În declarația comună din 28 septembrie se menționa că „Guvernul Germaniei și Guvernul Uniunii Sovietice au reglementat definitiv problemele apărute în urma dislocării Statului polonez și, în felul acesta, au creat o temelie puternică pentru pacea îndelungată în Europa de Est” [99, p. 112].

Tratatul de prietenie și frontieră sovieto-german stabilea granița între Germania și Uniunea Sovietică pe teritoriul Poloniei ocupate [99, p. 111] și „înlătura orice amestec al statelor terțe în această decizie” [99, p. 108]. O deosebită importanță pentru destinul populației din teritoriul ocupat de U.R.S.S. a avut-o articolul al III-lea al tratatului care prevedea că fiecare parte ocupantă va efectua, pe teritoriile ocupate, transformări în organizarea statală [99, p. 111]. Devenea clar că pe teritoriul polonez, răpit de Uniunea Sovietică, urma să fie instalat regimul totalitar bolșevic cu toate consecințele sale.

Conform primului protocol adițional secret, erau modificate „sferele de interes” ale celor două părți în sensul că teritoriul Lituaniei era transmis Uniunii Sovietice. Pe de altă parte, ducatul Lublin și o parte a ducatului Varșovia treceau în zona germană. Potrivit acestui protocol secret Uniunea Sovietică intenționa să întreprindă „măsuri speciale pentru apărarea intereselor sale” și pe teritoriul Lituaniei [110, p. 491-562]. Aceasta era a patra împărțire a Poloniei, mai avantajoasă pentru U.R.S.S. decât cea din 1795, deoarece ocupa toată Galiția; mai avantajoasă chiar și ca linia Curzon din 1920.

În cel de-al doilea protocol adițional secret semnatorii s-au pus de acord să nu permită, pe teritoriile lor, nici un fel de agitație poloneză care ar aborda problema teritoriului celeilalte părți: „Ele vor reprima pe teritoriile lor toate sursele acestui gen de agitație și se vor informa reciproc cu

privire la măsurile întreprinse în acest scop” [99, p. 110].

La 31 octombrie 1939, la două luni după începutul războiului, V. Molotov, șeful Guvernului sovietic și comisarul afacerilor externe, prezenta un amplu raport în ședința Sovietului Suprem al Uniunii Sovietice. „În ultimele două luni, spunea V. Molotov, în situația internațională s-au produs importante schimbări. Aceasta se referă, înainte de toate, la situația din Europa...” [99, p. 116]. Molotov a evidențiat trei circumstanțe principale care, în opinia sa, aveau o importanță decisivă. Era vorba, în primul rând, de evoluția relațiilor dintre Germania și Uniunea Sovietică care, din momentul semnării, la 23 august 1939, a tratatului de neagresiune, a intrat, în convingerea comisarului de externe, pe un făgaș normal. „Ostilitatea, atârnată prin toate mijloacele de unele state europene, a fost înlocuită cu relații de prietenie între Uniunea Sovietică și Germania. Îmbunătățirea ulterioară a noilor relații, constata V. Molotov, și-a găsit exprimarea în tratatul germano-sovietic de prietenie și frontiere, semnat la 28 septembrie la Moscova” [99, p. 116].

Cel de-al doilea eveniment la care se referea V. Molotov, era „zdrobirea militară a Poloniei și dislocarea statului polonez”. „Cercurile guvernante ale Poloniei, continua comisarul de externe în fața deputaților sovietici, se lăudau cu „trăinicia” statului și „vigoarea” armatei lor. Dar a fost suficientă o lovitură scurtă asupra Poloniei, la început din partea armatei germane, apoi din partea Armatei Roșii, ca să nu mai rămână nimic din această creație pocită a Tratatului de la Versailles, care se menținea pe asuprirea naționalităților nepoloneze” [99, p. 116].

Explicând scopul „campaniei poloneze” a lui Stalin, L. Troțki scria: „Prin ocuparea Ucrainei de Vest și a Belarusiei de Vest Kremlinul încearcă să dea populației satisfacție patriotică pentru alianța odioasă cu Hitler. Dar Stalin avea și motivul său personal pentru a invada Polona, ca totdeauna – motivul răzbunării. În 1920 Tuhacevski, viitorul mareșal, conducea trupele Armatei Roșii spre Varșovia. Viitorul mareșal Egorov înainta spre Lemberg (Lwow). Cu Egorov era și Stalin. Când devenise clar că la Vistula Tuhacevski este amenințat de o contralovitură, comandamentul din Moscova i-a ordonat lui Egorov să schimbe direcția dinspre Lemberg spre Lublin, pentru a-l sprijini pe Tuhacevski. Dar Stalin se temea că Tuhacevski, luând Varșovia, î-l va devansa ocupând și Lembergul. Egorov, la adăpostul autorității lui Stalin, nu a executat ordinul Înaltului comandament. Numai după patru zile, când a fost realizată situația critică a lui Tuhacevski, unitățile lui Egorov au manevrat spre Lublin. Dar era târziu: catastrofa începuse. La vârfurile partidului și ale armatei toți cunoșteau că vinovat de zdrobirea lui Tuhacevski era Stalin. Invadarea actuală a Poloniei și ocuparea orașului Lemberg constituie o revanșă a lui Stalin pentru marele eșec din 1920” [151, p. 410].

Încă până la înfrângerea totală a Poloniei, în locurile unde se întâlneau trupele sovietice și germane se organizau parade militare, de triumf, cu participarea ostașilor ambelor state ocupante.

În orașul Grodno, alături de generalul german, parada a fost primită de V.V. Ciuikov, comandant de corp de armată. În Brest-Litovsk, parada a fost primită de feldmareșalul G. Guderian și comandantul de brigadă S.M. Krivoșein [152, p. 60].

În urma ocupării și împărțirii Poloniei, Uniunii Sovietice i-a revenit un teritoriu de 196 de mii de km.p. și aproape 13 milioane de oameni [99, p. 120]. Nichita Hrușciiov, în memoriile sale, descriind starea de spirit din cele două părți despicate din Polonia, menționa: „Polonezii îndurau doliu. Țara lor era ocupată, Varșovia era zdrobită. Dar noi nu puteam vorbi cu glas tare despre aceasta, deoarece nu doream să facem propagandă împotriva lui Hitler, aliatul nostru de fapt. Era o situație tragică pentru activiștii noștri de partid. Este adevărat că în rândurile ucrainene ale partidului aproape că nu mai existau polonezi. Stalin îi lichidase pe toți” [140].

2.3. Campania propagandistică în „războiul de iarnă” cu Finlanda

Tensiunile dintre Marile Puteri din a doua jumătate a anilor 1930 au declanșat primele consecințe directe asupra relațiilor dintre Finlanda și Uniunea Sovietică. Raporturile sovieto-finlandeze intrau într-o fază, caracterizată de manevre diplomatice și ezitări. Acestea au continuat până când negocierile anglo-franco-sovietice din vara anului 1939 de la Moscova au eșuat, fiind semnat Pactul sovieto-german de neagresiune și protocolul adițional secret. Pactul Molotov-Ribbentrop a simplificat atitudinea U.R.S.S. în raporturile sale cu Finlanda.

În preambulul Protocolului adițional secret se constata, neglijându-se situația politică existentă în Europa de Est și atentându-se la suveranitatea statelor din această zonă, că reprezentanții celor două părți au discutat, în cadrul unor convorbiri strict confidențiale, problema delimitării sferelor lor de interese în Europa de Est. Aceste convorbiri au condus la următorul rezultat: „În cazul unei transformări teritoriale și politice a teritoriilor aparținând Statelor Baltice (Finlanda, Estonia, Letonia și Lituania), frontiera nordică a Lituaniei va reprezenta frontiera sferelor de interese atât ale Germaniei cât și ale U.R.S.S. În legătură cu aceasta, interesul Lituaniei față de teritoriul Vilno este recunoscut de ambele părți” [99, p. 62]. Desfășurarea evenimentelor ulterioare în Estul Europei s-a înscris integral în aranjamentul sovieto-german din 23 august 1939.

Imediat după începutul războiului, guvernul Finlandei a publicat declarația cu privire la neutralitate, afirmând că va urma politica neimplicării totale în război. La 17 septembrie 1939, trupele sovietice au invadat partea de est a Poloniei. În aceeași zi, V. Molotov i-a comunicat lui Aarno Yrjo-Koskinen, ambasadorul finlandez la Moscova, că U.R.S.S. va promova în relațiile sale

cu Finlanda o politica de neutralitate [116, p. 12]. Semnatarii pactului Molotov-Ribbentrop, însă, nu se gândeau să respecte neutralitatea Finlandei.

În urma ocupării rapide a teritoriilor poloneze în septembrie, Kremlinul a considerat că și problema Finlandei va fi soluționată în scurt timp. Pe de altă parte, nu era exclusă nici varianta împotrivirii Finlandei. De aceea, la 5 octombrie, Comandamentul Flotei din Marea Baltică a primit ordinul să elaboreze planul cuceririi insulelor din Golful Finic [116, p. 90]. Mihail Meltiuhov constată că Marele Stat Major al Armatei Roșii elaborase deja câteva variante de operațiuni militare în partea de nord-vest a U.R.S.S. Încă la 19 aprilie 1939, statul major al regiunii militare Leningrad pregătise planul acțiunilor militare ale Frontului de nord-vest împotriva Finlandei și a Estoniei, în eventualitatea unui război al Uniunii Sovietice cu Germania și cu Polonia. Împotriva Finlandei, pe Istmul Kareliei, urma să fie dislocată Armata a 14-a (6 divizii și 3 brigăzi de tancuri), iar Armata a 17-a (5 divizii) trebuia dislocată în spațiul de la Marea Barentș la lacul Ladoga. Planul prevedea ocuparea mai multor localități importante, învăluirea trupelor finlandeze pe Istmul Kareliei și ocuparea orașului Vîborg [116, p. 90].

În acest context, la 5 octombrie 1939, V. Molotov l-a invitat pe Aarno Yrjo Koskinen și l-a rugat să transmită guvernului său invitația de a delega la Moscova un plenipotențiar sau ministru al afacerilor externe pentru a discuta problemele concrete privind ameliorarea raporturilor sovieto-finlandeze.

În calitate de însărcinat să discute cu guvernul sovietic a fost desemnat J. Paasikivi, ambasadorul Finlandei la Stockholm. Acesta a primit de la Elias Erkkö, ministrul afacerilor externe al Finlandei, instrucțiuni precise privind tratativele ce urmau să fie duse la Moscova. Delegația finlandeză nu avea mandatul să discute un acord de ajutor reciproc între Uniunea Sovietică și Finlanda, probleme privind oferirea de baze militare sau propuneri referitoare la modificarea graniței pe Istmul Kareliei. Pe de altă parte, cedarea unor insule din Golful Finic, în schimbul compensării în alt loc, putea fi negociată [116, p. 90].

La prima întâlnire, care a avut loc la 12 octombrie, U.R.S.S. propunea Finlandei semnarea unui acord de ajutor reciproc în vederea asigurării securității Golfului Finic [116, p. 90]. Delegația finlandeză, fără mandatul de a discuta această propunere, a declarat că este împotriva semnării acordului de ajutor reciproc, iar privitor la cedările teritoriale a arătat că Finlanda nu poate renunța la inviolabilitatea teritoriului său [116, p. 91].

La 31 octombrie 1939, în cuvântarea rostită la sesiunea Sovietului Suprem al Uniunii R.S.S., V. Molotov a făcut publice pretențiile Kremlinului față de Finlanda [153]. Cuvântarea lui Molotov a fost apreciată de E. Erkko drept manevră tactică, având scopul să intimideze Finlanda [116, p. 53]. Pe de altă parte, Kremlinul urmărea și scopul să influențeze opinia publică finlandeză în sensul că aceasta trebuia să afle despre negocierile sovieto-finlandeze, să înțeleagă caracterul „minimal” al pretențiilor sovietice și să ceară guvernului său să semneze acordul cu U.R.S.S. Dar după discursul comisarului sovietic, poporul finlandez și-a menținut atitudinea negativă și a amplificat mișcarea în susținerea propriului guvern [154]. Însuși E. Erkko era convins că Finlanda nu putea accepta pretențiile Uniunii Sovietice și se va apăra cu toate mijloacele [154].

Când, la începutul lunii noiembrie, delegația finlandeză s-a întors la Moscova, ziarul „Pravda” publica articolul cu titlul „Cu privire la negocierile sovieto-finlandeze” și subtitlul „Ministrul afacerilor externe al Finlandei cheamă la război cu U.R.S.S.”. Ziarul partidului bolșevic reproducea un pasaj din declarația ministrului E. Erkko în legătură cu cuvântarea lui V. Molotov din 31 octombrie. „Pretențiile U.R.S.S., afirma E. Erkko, se referă chipurile la mutarea graniței la câțiva kilometri de Leningrad, dar în opinia Finlandei, acesta este imperialism rusesc... Totul are limite. Finlanda nu poate accepta propunerea Uniunii Sovietice și își va apăra, cu toate mijloacele, teritoriul, inviolabilitatea și independența”. „Pravda” îl compara pe E. Erkko cu ministrul afacerilor străine polonez, „care greșise, orientându-se în politica sa către statele occidentale [155]. Articolul se încheia cu o amenințare directă: „Răspunsul nostru este clar și simplu. Noi vom arunca dracului orice joc al cartofoilor politici și vom merge pe drumul nostru, neglijând totul, dărâmând totul și toate obstacolele în calea spre scopul propus” [155].

Așadar, evenimentele luau o întorsătură ce nu prevestea nimic bun pentru Finlanda. După eșuarea negocierilor sovieto-finlandeze, Molotov s-a întâlnit cu Schulenburg, ambasadorul Germaniei la Moscova, declarându-i că Uniunea Sovietică nu va renunța niciodată la pretențiile sale față de Finlanda [154]. În susținerea declarației lui Molotov, Stalin a adăugat: „Va trebui să ducem război cu Finlanda” [156].

Campania dezlănțuită în presa sovietică împotriva Finlandei a fost suplimentată de pregătirea ideologică a trupelor care urmau să atace teritoriul finlandez. La 23 noiembrie, departamentul politic al regiunii militare Leningrad a difuzat în unități o directivă în care se afirma că „Guvernul finlandez, fiind o jucărie în mâinile imperialiștilor englezi, promovează cursul spre declanșarea războiului împotriva U.R.S.S.”, a refuzat să semneze un acord, a mobilizat armata, promovează o campanie antisovietică și organizează provocări la graniță. Finlanda, obținând independența

„datorită revoluției socialiste din Rusia”, o folosește acum „în scopul atacării U.R.S.S., transformând țara într-un cap de pod pentru aventuri antisovietice”. Directiva cerea să se explice trupei că „este timpul să lichidăm provocatorii războiului”, să demascăm minciuna despre intenția U.R.S.S. de a sovietiza Finlanda, deoarece „noi intrăm (în Finlanda – D.Ș.) nu ca și cuceritori, ci ca prieteni ai poporului finlandez. Armata Roșie sprijină poporul finlandez care susține prietenia cu Uniunea Sovietică și dorește un guvern propriu, adevărat al poporului” [21].

Pe de altă parte, corespondentul Agenției T.A.S.S. din Helsinki informa în mod manipulatoriu, ca și în cazul Poloniei, că „muncitorimea finlandeză se afla în ajunul răscoalei împotriva vârfurilor burgheziei conducătoare; mobilizarea a deteriorat considerabil situația țării; armata este istovită din cauza dezertărilor”. La Moscova se crea impresia că oamenii muncii din Finlanda abia așteptau Armata Roșie, s-o întâlnească cu steaguri și flori, doar ca aceasta să-i elibereze de dominația odioasă a burgheziei [154].

Către sfârșitul toamnei situația s-a complicat la maximum. La 26 noiembrie, U.R.S.S. a înscenat provocarea numită „canonada din Mainila” care trebuia să constituie motivul pentru război. „Ieri, 26 noiembrie, informa gazeta „Pravda”, mișcarea antibolșevică a gărzilor albe finlandeze a încercat o nouă provocare mișelească, supunând tirului de artilerie o unitate militară a Armatei Roșii, dislocată în satul Mainila, în Istmul Kareliei. Drept urmare, au murit 3 ostași și un comandant, au fost răniți 6 ostași și 3 comandanți inferiori. Guvernul Sovietic cere pedepsirea participanților la această acțiune și anchetarea incidentului de la Mainila” [157].

Peste ani, fostul șef al biroului T.A.S.S., Anțelovici, afirma că el a primit pachetul cu textul comunicatului privind „incidentul Mainila”, cu inscripția „a se deschide numai în urma dispoziției speciale”, cu două săptămâni înainte de „incident” [158]. Pe de altă parte, istoricul rus Igor Bunici afirmă că împușcăturile de tun au fost trase de comandoul N.K.V.D. din Leningrad, numărând 15 oameni, condus de maiorul Okunevici. Mai târziu, Okunevici spunea că el și echipa sa au primit ordin să experimenteze un obuz de tip nou, primind și coordonate precise ale țintei asupra căreia trebuiau să tragă cu tunul [159, p. 68].

În nota guvernului sovietic, remisă de V. Molotov cu acest prilej ambasadorului Finlandei, se afirma că „guvernul sovietic, protestând energic în legătură cu cele întâmplate și pentru evitarea unor noi provocări, propune guvernului finlandez să-și retragă urgent trupele la o distanță de 20-25 de kilometri de graniță” [100, p. 22-23].

În răspunsul său, trimis a doua zi, guvernul Finlandei a contestat că tirul de artilerie a fost efectuat din teritoriul finlandez. În urma anchetării cazului, s-a constatat că împușcăturile au fost trase din partea sovietică a frontierei. În aceste condiții, guvernul finlandez a respins protestul, însă a declarat că, deși lipseau motivele, este dispus să negocieze retragerea trupelor de la graniță, de ambele părți, la o distanță convenită de comun acord [100, p. 24-25].

În nota de răspuns din 28 noiembrie, Kremlinul aprecia răspunsul Finlandei drept „document care reflectă ostilitatea profundă a Guvernului finlandez față de Uniunea Sovietică”, iar „negarea faptului că împușcăturile ar fi fost trase de trupele finlandeze manifestă dorința de a induce în eroare opinia publică și de a-și bate joc de cei omorâți” [160].

În continuare, învinuind guvernul finlandez că refuza să-și retragă trupele la 20-25 de kilometri de la graniță și ținea orașul Leningrad sub amenințarea trupelor sale și că, în felul acesta, comitea o acțiune ostilă în relațiile cu U.R.S.S., Guvernul sovietic declara că era nevoit să denunțe pactul de neagresiune dintre Uniunea Sovietică și Finlanda [160].

În felul acesta, Uniunea Sovietică s-a eliberat de clauzele pactului de neagresiune în care posibilitatea denunțării acestuia era prevăzută pentru anul 1945. În acest mod au fost rupte relațiile diplomatice între cele două țări. În cuvântarea rostită în aceeași zi la radio, V. Molotov a declarat că „Guvernul sovietic a ordonat Înaltului Comandament al Armatei Roșii și Marinei Militare să fie pregătit de orice întorsătură neașteptată și să pună neîntârziat capăt oricăror uneltiri ale clicii militariste finlandeze... Când va exista o politică amicală a Finlandei față de Uniunea Sovietică, ...Guvernul sovietic va fi gata să discute și chestiunea reunirii poporului karelian, care populează raioanele principale ale Kareliei sovietice actuale, cu poporul finlandez înrudit, într-un stat finlandez unic și independent ” [161].

În dimineața zilei de 30 noiembrie, Uniunea Sovietică a atacat Finlanda cu forțele militare terestre, navale și aeriene. La ora 8.00, artileria de coastă din insula Kronstadt a tras asupra teritoriului Finlandei, după care a început invazia trupelor sovietice.

Concomitent cu pregătirea agresiunii militare împotriva Finlandei, Moscova a avut grijă să formeze și un „guvern democratic”, care urma să solicite ajutorul sovietic în lupta sa cu „forțele reacționare antibolșevice” finlandeze. Conducerea sovietică l-a instalat în fruntea „guvernului popular” pe Otto Kuusinen. În felul acesta Kremlinul dispunea de un „guvern popular” și, în consecință, putea acționa nu numai pe frontul războiului, ci și pe cale diplomatică. Știrea despre formarea guvernului popular a fost difuzată imediat. „Astăzi, în orașul Terjoki, informa la 1

decembrie gazeta „Pravda”, de comun acord cu reprezentății unui șir de partide de stânga și cu soldații revoltați, s-a înființat un guvern nou al Finlandei – Guvernul Popular al Republicii Populare Finlandeze, condus de Otto Kuusinen” [162].

Sarcina imediată a „guvernului popular” era să ceară ajutorul Uniunii Sovietice, pentru a exista un „motiv” credibil pentru invazia sovietică. Armata Roșie, în temeiul principiului bolșevic al internaționalismului proletar, era totdeauna gată să vină în ajutorul „guvernelor muncitorești-tărănești”, la „rugămintea” acestora, bineînțeles. Mai mult, putea să contribuie substanțial și la consolidarea „armatei populare a Finlandei”.

În ziua în care agenția T.A.S.S. a anunțat despre formarea „guvernului popular”, la radio s-a citit și o proclamație către poporul finlandez, semnată de Kuusinen și de cei șase „miniștri ai guvernului popular”, care dezvăluia obiectivele acestui guvern. Se preciza că „informația a fost obținută prin interceptarea unei emisiuni radiofonice”.

În preambulul proclamației se făcea cunoscut că „prin voința poporului, indignat de politica criminală a guvernului Kaiander-Erkko-Tanner, astăzi, în Finlanda de Est, a fost înființat guvernul țării noastre, guvernul popular provizoriu, care cheamă tot poporul finlandez la lupta decisivă pentru răsturnarea tiraniei călăilor și provocatorilor războiului”. Sistemul de guvernare al Finlandei era etichetat drept „plutocrație lacomă, reacționară”, care, „în 1918, cu sprijinul trupelor imperialiștilor străini, a înecat într-o mare de sânge libertatea democratică a poporului muncitor finlandez, a transformat patria noastră într-un infern al forțelor antibolșevice pentru oamenii muncii”. Conducerea politică a Finlandei era învinuită că „împreună cu diverși dușmani imperialiști ai popoarelor finlandez și sovietic, a urzit neîncetat planuri de provocare militară antisovietică și, în cele din urmă, a împins țara noastră în furnalul războiului împotriva Uniunii Sovietice – marele prieten al poporului finlandez”. Se afirma că în diferite părți ale Finlandei poporul se ridicase deja și proclamase înființarea republicii democratice, iar o parte din soldații armatei finlandeze trecuse de partea guvernului popular, sprijinit de popor.

În continuare se afirma că Uniunea Sovietică, care niciodată nu a amenințat și nu a deranjat Finlanda, a respectat întotdeauna independența acesteia și care timp de două decenii a tolerat „provocările militare din partea căpeteniilor aventuriere ale Finlandei antibolșevice”, acum „s-a văzut în fața necesității de a pune capăt, cu forțele Armatei Roșii, amenințărilor securității ei. Acest scop corespunde pe deplin și intereselor vitale ale poporului nostru. De aceea, masele populare ale Finlandei întâlnesc și salută cu enorm entuziasm glorioasa și invincibila Armată Roșie, cunoscând

că aceasta vine în Finlanda nu în calitate de cuceritor, ci ca prieten și eliberator al poporului nostru”.

Guvernul Popular, se insinua în textul proclamației, convins că Uniunea Sovietică nu avea niciun scop îndreptat împotriva independenței Finlandei, aproba și sprijinea pe deplin acțiunile Armatei Roșii pe teritoriul Finlandei, apreciindu-le ca pe un ajutor de neprețuit, acordat poporului finlandez din partea Uniunii Sovietice „pentru a lichida cât mai curând posibil, prin efort comun, cel mai periculos focar de război, produs în Finlanda de către guvernul criminal al provocatorilor războiului”. Pentru realizarea cât mai grabnică a acestei sarcini, Guvernul Popular al Finlandei invita Guvernul U.R.S.S. să acorde Republicii Democratice Finlandeze toată susținerea necesară cu forțele Armatei Roșii. Se anunța și formarea primului corp de armată finlandez care urma să lupte, umăr la umăr, cu eroica Armată Roșie a U.R.S.S. și care urma să devină nucleul puternic al viitoarei armate a Finlandei. Primului corp finlandez i se oferea onoarea să ducă în Helsinki drapelul Republicii Democratice Finlandeze și să-l arboreze pe clădirea palatului prezidențial, „spre bucuria oamenilor muncii și groaza dușmanilor poporului”. Se anunța că, după ce va ajunge în capitala Helsinki, componența guvernului Kuusinen urma să fie reorganizată și lărgită cu reprezentanți ai diferitor partide și grupuri, participante în cadrul frontului popular al oamenilor muncii.

Guvernul Popular al Finlandei considera că sarcina sa primordială era răsturnarea guvernului antibolșevicilor finlandezi, zdrobirea forțelor armate ale acestuia, încheierea păcii și asigurarea independenței și securității Finlandei pe calea stabilirii relațiilor prietenești, durabile cu Uniunea Sovietică. Până vor fi realizate aceste obiective însă, el se adresa Guvernului U.R.S.S. cu propunerea de „a încheia un pact de asistență mutuală între Finlanda și Uniunea Sovietică și de a satisface visul național de veacuri al poporului finlandez privind reunirea poporului karelian cu acesta într-un stat unic și independent”. În partea finală a declarației, era prezentat programul social-politic care prevedea să înființeze armata populară a Finlandei; să stabilească controlul de stat asupra marilor bănci private, marilor întreprinderi industriale și să promoveze măsuri pentru susținerea întreprinderilor mici și mijlocii; să promoveze măsuri privind lichidarea totală a șomajului și reducerea zilei de muncă până la 8 ore; să asigure concediul de vară de două săptămâni pentru muncitori și să reducă chiria pentru muncitori și funcționari; să naționalizeze terenurile agricole ale marilor moșieri și să le transmită țăranilor cu puțin și fără pământ etc. Acesta era un program de sovietizare a Finlandei care nu va avea sorți de izbândă.

A doua zi, la 2 decembrie, a fost simulată sosirea lui O. Kuusinen și a altor „membri ai guvernului popular” la Moscova. Ei au fost întâlniți la „gara Leningrad” de I. Stalin și V. Molotov. În aceeași zi guvernul sovietic a comunicat că acceptă cererea Guvernului Popular și a încheiat cu acesta pactul de asistență mutuală, în conformitate cu care toate regiunile pretinse anterior de partea sovietică erau transmise U.R.S.S., Finlanda sovietizată primind în schimb teritorii în Karelia sovietică [163, p. 274].

La 2 decembrie, a fost publicat și apelul Comitetului Central al Partidului Comunist al Finlandei către „poporul muncitor, care era chemat să răstoarne „guvernul criminalilor” din Helsinki, condus de „conducătorii trădători ai social-democrațiilor finlandezi”, care „s-au cuplat deschis cu cei mai înrâncenați instigatori ai războiului”. În acest document se menționa că „Uniunea Sovietică, conducându-se de politica sa națională, nu dorește să se pună pe seama ei tendința de a-și lărgi frontierele” și nu intenționează „să limiteze dreptul Finlandei la autodeterminare și suveranitate”. Apelul sublinia că Armata Roșie vine în Finlanda, la invitația guvernului popular, „în calitate de eliberator al poporului nostru de sub jugul ticăloșilor capitaliști” și că „sute de mii de muncitori și țărani așteaptă apropierea Armatei Roșii cu nerăbdare și bucurie” [164]. La 11 decembrie, Secretariatul Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste a expediat partidelor comuniste din toate țările o directivă în care li se cerea „să se solidarizeze cu Guvernul Popular al Republicii Democratice Finlandeze” și propunea organizarea campaniei de „apărare a politicii U.R.S.S.” [164].

În acest context, prezintă interes și instrucțiunile „Cum trebuie începută munca politică și de organizare a comuniștilor în raioanele eliberate de sub puterea albilor (antibolșevicilor – D.Ș.),” care dezvoltă proiectul cercurilor guvernante sovietice privind instalarea în Finlanda a regimului comunist. În fiecare localitate „eliberată” trebuiau luate următoarele măsuri urgente: „1) să fie difuzată declarația Guvernului Popular, tratatul semnat de U.R.S.S. și Finlanda, ziarul „Kaisai vakta” („Puterea poporului”), apelul C.C. al Partidului Comunist Finlandez și alte publicații comuniste; 2) să fie identificate starea de spirit și primele necesități ale populației, în primul rând ale muncitorilor și țăranilor. În cazul în care albi (antibolșevicii) au reușit să inoculeze idei preconcepute poporului muncitor precum că vinovați de suferințele lor sunt comuniștii sau Uniunea Sovietică și Armata Roșie, trebuie luate măsuri speciale, energice pentru a demonstra, prin cuvântări, foi volante, publicații în presă, caracterul mincinos al demagogiei albilor.... Din primele zile de război să fie depusă o muncă energetică pentru pregătirea primei adunări a Frontului popular. Adunarea Frontului popular trebuie să-și concentreze atenția asupra următoarelor chestiuni: susținerea formării Guvernului Popular și a programului acestuia; oportunitatea

înființării frontului comun al diferitelor categorii ale poporului muncitor; să identifice măsurile urgente care trebuiau luate, în localitatea concretă, de către Frontul popular împreună cu organele puterii locale și cu populația. În viitor, Frontul popular trebuie să rămână unica organizație politică care, formal, să fie constituită din organizații independente”[165].

Comunicatul privind înființarea „Guvernului Popular” și „Declarația” acestuia, precum și apelul Partidului Comunist Finlandez către oamenii muncii din Finlanda, au fost scrise de A.A. Jdanov. El a inventat și notele „*interceptare a emisiunii radiofonice*” de pe comunicat, și „*traducerea din limba finlandeză*” de pe declarația „guvernului popular”. Prin aceasta se dorea să se arate că unele teritorii ale Finlandei erau deja „eliberate” [164].

Ce reprezentau, totuși, obiectivele urmărite de Uniunea Sovietică în războiul împotriva Finlandei?

În majoritatea declarațiilor oficiale din ajunul și de la începutul războiului era indicat un scop concret: securitatea orașului Leningrad care putea fi asigurată prin mutarea frontierei la 20-25 de km. Însă apare întrebarea: de ce conducerea U.R.S.S., mai ales cea militară, credea că în cazul suplimentării distanței cu 25 de kilometri problema securității Leningradului ar fi fost soluționată? Răspunsul era tirajat în presa sovietică a vremii. Se considera că în condițiile în care distanța de la granița sovieto-finlandeză, în istmul Kareliei, era de 32 de km, finlandezii ar fi putut tage cu tunurile asupra orașului. În opinia lui M.I. Semireaga, forțele armate finlandeze nu dispuneau de tunuri de asemenea calibru. Trupele finlandeze erau înarmate, în mare parte, cu materialul de război rămas de la armata Rusiei țariste. Iar în ceea ce privește artileria, finlandezii dispuneau de tunuri germane, de calibrul 105, fabricate în 1930. Acestea, chiar dacă ar fi fost instalate nemijlocit pe linia graniței, ceea ce era exclus, ar fi putut atinge ținte aflate doar la jumătate din distanța până la Leningrad [118].

Cercurile guvernante sovietice urmăreau să „reunească” poporul karelian cu poporul finlandez într-un stat unic, de tip sovietic-socialist, în perspectiva ca acesta să devină parte componentă a Uniunii Sovietice [67, p. 227]. Ideea acestei „reuniri istorice” a fost formulată clar în cuvântarea la radio a lui V. Molotov, din 29 noiembrie 1939, în legătură cu starea raporturilor sovieto-finlandeze [100, p. 25].

Conform planului strategic al Moscovei, războiul cu Finlanda trebuia să fie un „război fulger”. Armata Roșie urma să înainteze rapid în adâncul teritoriului finlandez, unde ar fi beneficiat de sprijinul proletariatului finlandez, „exploatat de capitaliștii autohtoni, și care abia aștepta să-i

arunce la groapa istoriei cu ajutorul trupelor sovietice”. Prin urmare, asaltul Armatei Roșii, sincronizat cu revolta proletariatului, trebuia să rezolve chestiunea Finlandei similar ritmului de ocupare a Poloniei.

Războiul sovieto-finlandez a demonstrat că Moscova subapreciase atât capacitatea de apărare a Finlandei, cât și starea de spirit a societății finlandeze care, pătrunsă de sentimentul demnității naționale, a știut și a putut să se ridice la apărarea independenței țării sale. Pentru Uniunea Sovietică acțiunile militare au început extrem de nefavorabil. Doar după trei luni de război, cu enorme pierderi umane, materiale și morale, trupele sovietice au reușit să spargă „linia Manerhiem”, înaintând în adâncul teritoriului finlandez la distanțe nesemnificative în raport cu obiectivele urmărite.

La 12 martie 1940, la Moscova a fost semnat tratatul de pace care satisfăcea multe din pretențiile înaintate de U.R.S.S. Finlandei în octombrie 1939. Uniunea Sovietică anexa Istmul Kareliei cu orașul Viipuri (Vîborg), golful Viipuri cu insulele de acolo, coastele de Nord și de Vest ale lacului Ladoga și alte teritorii. Finlanda transmitea U.R.S.S., în arendă pentru 30 de ani, peninsula Hanko, unde urma să fie construită o bază militară navală, iar insulele Aland trebuiau demilitarizate. „Guvernul Popular al Finlandei” și-a declarat autolichidarea. Până în 1940, pe teritoriul ocupat de sovietici locuiau 12% din populația Finlandei. Finlandezilor din regiunile ocupate li s-a oferit posibilitatea opțiunii: să devină cetățeni sovietici sau să părăsească baștina și să treacă pe teritoriul Finlandei umilite, dar libere. Toți finlandezii, până la unul, au plecat. În acest context menționăm că identitatea etnică a finlandezilor care locuiau în R.A.S.S. Karelă, încă în anii 1920 a fost reconsiderată de regimul bolșevic ca fiind una karelă, deosebită de cea finlandeză, iar limba acestora – limba finlandeză - a fost trecută la alfabetul rus și redenumită „limba karelă”. Cu toate acestea, la 31 martie 1940, la Moscova, Sovietul Suprem al Uniunii Sovietice a adoptat legea privind transformarea R.A.S.S. Karelă în Republica Sovietică Socialistă Karelo-Finlandeză, oferindu-i același statut de „republică unională” ca și R.S.S. Ucraineană, R.S.F.S.R., R.S.S. Belarusă etc. Se impune întrebarea: care era rostul noii republici, având titulatura Republica Karelo-Finlandeză, de vreme ce în această zonă a U.R.S.S. nu mai locuiau finlandezi. R.A.S.S. Karelo-Finlandeză a fost formată cu scopul ocupării ulterioare și anexării Finlandei, la fel ca și formarea în 1924 a R.A.S.S. Moldovenești pe malul stâng al Nistrului pentru ocuparea și anexarea Basarabiei, ca și existența R.S.S. Ucrainene și a R.S.S. Bielaruse, care au servit ca baza pentru anexarea teritoriilor poloneze [166]. În 1956, Kremlinul, care, în urma celui de-al Doilea Război Mondial, nu obținuse și Finlanda, a lichidat a șaisprezecea republică unională – R.S.S. Karelo-Finlandeză, revenind la R.A.S.S. Karelă. După prăbușirea U.R.S.S., majoritatea kareliilor au

solicitat revenirea la etnonimul corect – finlandezi, iar „limba karelă” a trecut la grafia latină, redevenind limba finlandeză.

2.4. Proiectele U.R.S.S. de ocupare și anexare a Țărilor Baltice și sarcinile propagandei

La 23 august 1939, în Kaunas, Riga și Tallin s-a aflat despre încheierea Pactului de neagresiune între Uniunea Sovietică și Germania, însă nu și despre protocolul adițional secret în care era stipulată „chestiunea cu privire la delimitarea sferelor de interes mutual în Europa de Est”, în Țările Baltice.

„În cazul unei transformări teritoriale și politice a teritoriilor aparținând Statelor Baltice (Finlanda, Estonia, Letonia și Lituania), prevedea protocolul, frontiera nordică a Lituaniei va reprezenta frontiera sferelor de interese atât ale Germaniei cât și ale U.R.S.S.

În legătură cu aceasta, interesul Lituaniei față de teritoriul Vilno este recunoscut de ambele părți” [109, p. 25]. În consecință, Lituania era inclusă în sfera de interese ale Germaniei.

După 23 august 1939, pericolul agresiunii sovietice era resimțit cu acuitate de Țările Baltice – Estonia, Letonia și Lituania. Însărcinatul cu afaceri al U.R.S.S. în Lituania, N. Pozdniakov, îi comunica lui V. Molotov despre starea de spirit în societatea lituaniană următoarele: „Plecarea lui Ribbentrop la Moscova și semnarea Pactului sovieto-german de neagresiune au provocat în societatea lituaniană un val evident de neliniște... Suntem întrebați: care a fost prețul plătit de Germania pentru pactul profitabil; nu se ascunde oare în spatele pactului înțelegerea privind împărțirea între parteneri a sferelor de influență, în care sunt incluse și Țările Baltice; nu cumva U.R.S.S. renunță la planurile de viitor privind Lituania; nu cumva U.R.S.S., din dorința de a-și păstra Estonia și Letonia, a sacrificat Lituania în favoarea Germaniei și Poloniei etc.” [167, p. 61].

Atașatul militar la reprezentanța U.R.S.S. în Lituania, maiorul I. Korotkih, la rândul său, informa: „Firește, pactul încheiat de noi cu Germania a cauzat o mulțime de interpretări. Imediat a fost pusă întrebarea cu privire la soarta Țărilor Baltice, inclusiv a Lituaniei. Au apărut întrebările: „Nu cumva se intenționează împărțirea sferelor de influență conform frontierelor din 1914?” [167, p. 27].

Aceeași stare de spirit, de îngrijorare a generat Pactul sovieto-german în Letonia și Estonia, deoarece Țările Baltice dintr-un obiect al posibilei agresiuni s-a transformat într-un obiect de negociere între Germania și U.R.S.S.

La 17 septembrie 1939, când trupele sovietice au invadat teritoriul Poloniei, V. Molotov, temându-se de o reacție gravă a țărilor occidentale, într-o notă diplomatică remisă reprezentanților

ai 24 de state, inclusiv Letoniei, Lituaniei, Estoniei și Finlandei, a subliniat că în relațiile cu acestea „U.R.S.S. va promova o politică de neutralitate” [109, p. 31]. Dar, la 25 septembrie 1939, Stalin a declarat lui Schulenburg că intenționează „să rezolve problema Țărilor Baltice în conformitate cu protocolul secret” și, în acest sens, așteaptă sprijin din partea guvernului german. Stalin a primit acordul scontat. Mai mult, Hitler a cedat Uniunii sovietice și Lituania, la început inclusă în sfera de interese ale Germaniei, în schimbul voevodatului Liublin și o parte a voevodatului Varșovia [99, p. 109].

Pe baza planurilor de anvergură în zona Mării Baltice și bazându-se pe rapoartele ambasadourilor sovietici, Stalin a pus presiuni diplomatice asupra Țărilor Baltice cu scopul de a le forța să încheie cu U.R.S.S. tratate de asistență reciprocă. Stalin și Molotov acordau o importanță deosebită negocierilor cu Țările Baltice, inclusiv cu Finlanda, de aceea, inițial, le promovau confidențial. Nici ambasadorii sovietici în aceste țări nu participau la pregătirea, discutarea și semnarea documentelor între U.R.S.S. și țările respective. Negocierile erau purtate doar de Stalin și Molotov.

Al Doilea Război Mondial, care începuse de curând, a creat pentru Țările Baltice o situație economică foarte dificilă. Au fost deteriorate legăturile lor comerciale nu numai cu Anglia și Franța, ci și, parțial, cu Germania. Încercările de a utiliza căi de tranzit prin Scandinavia nu au avut succes. În Lituania, Letonia și Estonia lipseau importante tipuri de materie primă, ceea ce a cauzat închiderea multor întreprinderi. A crescut șomajul. Singura țară care ar fi putut ajuta, real, aceste țări, era Uniunea Sovietică. În acest sens, în septembrie 1939, în Estonia și Letonia se vorbea despre necesitatea îmbunătățirii relațiilor cu marele vecin de la răsărit, fără a se întrevădea că Moscova va folosi convorbirile privind acest domeniu pentru a înainta pretenții expansioniste.

Estonia a fost prima dintre republicile baltice asupra căreia au fost îndreptate toate mijloacele de presiune diplomatică, militară și propagandistică. Relațiile Republicii Estonia cu Uniunea Sovietică în anii 1920-1939 erau reglementate de sistemul de tratate dintre cele două țări. Punctul de referință a fost Tratatul de Pace de la Tartu, încheiat la 2 februarie 1920. Conform articolului 2 al Tratatului de Pace, Rusia Sovietică, „pornind de la dreptul națiunilor la autodeterminare până la separare de statul în componența căruia se află”, recunoștea „necondiționat neatârnamarea și independența Statului Estonia” și refuza „în mod voluntar și pentru totdeauna la orice drepturi suverane care aparținuseră Rusiei în ceea ce privește poporul și teritoriul estonian” [169]. Toate tratatele ulterioare, încheiate între Republica Estonia și Uniunea Sovietică, plecau de la Tratatul de Pace de la Tartu ca element de bază ferm, generator de relații și obligații pentru ambele state independente.

Un accident neașteptat a oferit U.R.S.S prilejul să înceapă realizarea prevederilor protocolului secret privind Țările Baltice. La 17 septembrie 1939, în ziua agresiunii sovietice asupra Poloniei, submarinul polonez „Vulturul” a intrat în portul Tallin, invocând o pană de motor care impunea necesitatea intrării într-un port neutru. Nava poloneză a fost lăsată să intre în port cu condiția că va rămâne acolo până când autoritățile estoniene vor decide cum să procedeze ulterior. Pentru a asigura conformitatea cu această decizie, la bordul submarinului polonez a fost instalată o pază armată estoniană. Cu toate acestea, echipajul submarinului a reușit să repare motorul și, bănuind că autoritățile estoniene vor interna nava, a evadat [169, p. 43]. Imediat au fost puse în mișcare principalele mijloacele sovietice de propagandă. La 19 septembrie, Agenția T.A.S.S. relatează în gazeta „Pravda” că submarine poloneze, dar și ale altor state, se ascundeau în porturile baltice conform unui acord secret cu unele persoane din cercurile guvernamentale. Potrivit aceleiași agenții, evadarea submarinului polonez din portul Tallin a fost posibilă cu complicitatea autorităților estoniene [169, p 44].

În legătură cu aceasta, V. Molotov, l-a invitat la Kremlin pe August Rei, ambasadorul Estoniei la Moscova, cerându-i explicații. La întâlnire Molotov declara pe ton amenințător că submarinul polonez evadase cu complicitatea autorităților estoniene sau cu sprijinul unor oficiali care „în mod tradițional simpatizau polonezii și Polonia” și acționau pe cont propriu. În acest context, Molotov pretindea că marina sovietică trebuia să se documenteze în ceea ce privește evenimentele întâmplate în largul coastei Estoniei [170].

Pe de altă parte, cu câteva zile înainte, reprezentantul Ministerului Afacerilor Străine al Estoniei plecase la Moscova pentru discuții privind acordul comercial între Uniunea Sovietică și Estonia pentru anul 1940. Având în vedere că comerțul ambelor țări era afectat de războiul care începuse, era în interesul comun să se ajungă la un acord favorabil pentru ambele părți. La 21 septembrie, a fost convenit acordul privind problemele discutate. Exporturile din Estonia în Uniunea Sovietică și importurile de acolo urmau să sporească semnificativ față de anul precedent. Au fost pregătite copiile conform originalelor și convenite ziua și ora pentru semnarea documentelor.

La 24 septembrie, pentru semnarea acordurilor, a plecat la Moscova ministrul afacerilor străine al Estoniei, K. Selter. Între timp, la granița cu Estonia și Letonia, Uniunea Sovietică a format un grup important de armate. La 27 septembrie, în acest context, au fost reluate negocierile. Însă negocierile comerciale au fost folosite de Kremlin în cu totul alt scop. V. Molotov a abordat o problemă care a schimbat sensul întâlnirii celor două delegații. El a declarat că „situația actuală

în Marea Baltică reprezintă o amenințare la adresa Uniunii Sovietice, așa cum a demonstrat clar evadarea submarinului polonez din portul Tallin. Este nevoie să modificăm statu-quo-ul regiunii baltice astfel, încât flota sovietică din Marea Baltică să nu se simtă prinsă într-o poziție vulnerabilă la extremitatea îngustă a Golfului Finic. Uniunea Sovietică a devenit un stat puternic, cu o industrie foarte dezvoltată, are o forță militară puternică. Statu-quo-ul, stabilit cu 20 de ani în urmă, când Uniunea Sovietică era slăbită de războiul civil, nu mai poate fi acceptat ca normal și corespunzător situației actuale. Uniunea Sovietică nu mai poate tolera această poziție periculoasă și este ferm dispusă să o modifice” [170]. Conducerea Uniunii Sovietice a cerut guvernului Estoniei încheierea pactului de asistență mutuală cu plasarea de forțe armate sovietice pe teritoriul Estoniei. Încheierea pactului a fost cerută în mod ultimativ, sub amenințarea aplicării forței militare. În același timp, șeful diplomației sovietice, în stilul propagandei sovietice, încerca să destindă situația nervoasă, creată tot de el. „Să nu vă temeți, le spunea Molotov reprezentanților Estoniei, acordul de asistență mutuală nu reprezintă nici un pericol. Noi nu intenționăm să atingem nici suveranitatea voastră, nici orânduirea de stat. Noi nu intenționăm să impunem în Estonia comunismul. Noi nu dorim să provocăm prejudicii sistemului economic al Estoniei. Estonia își va păstra independența, guvernul său, parlamentul, politica externă și internă, armata și orânduirea economică. Toate acestea nu vor fi atinse de noi” [170]. Era un discurs care propaga minciuna, deoarece în aceeași zi de 27 septembrie, pentru a pune presiune suplimentară, conducerea U.R.S.S. a recurs la provocări militare și a scufundat, în golful Narva, propria navă comercială „Metalist”. În acțiunea pornită împotriva guvernului estonian, partea sovietică afirma că nava comercială a fost scufundată de un submarin, aflat în apele de coastă ale Estoniei [171].

Republica Estonia, în condițiile superiorității presiunii militare, a fost forțată să semneze, la 28 septembrie 1939, un tratat care, recunoscând formal independența Estoniei, asigura prezența permanentă a 25 de mii de soldați ai forțelor armate sovietice pe teritoriul ei pe termen de 10 ani. Numărul trupelor sovietice întreceau considerabil forțele armate ale Estoniei, limitând semnificativ suveranitatea Republicii Estonia și, de fapt, anulând neutralitatea, proclamată de Estonia în prima zi de război și respectată de ea necondiționat. La întâlnirea din 28 septembrie, Stalin, folosind același discurs propagandistic cu nuanțe evidente de intimidare, adresându-se lui Selter, i-a spus: „Acordul a fost semnat. Pot să vă spun că guvernul Estoniei, încheind acordul cu Uniunea Sovietică, a procedat înțelept, în favoarea poporului estonian. Cu Dumneavoastră s-ar fi putut întâmpla ca și cu Polonia. Polonia a fost o mare putere. Unde este acum Polonia? Unde sunt acum Mościcki, Rydz-Śmigły și Beck? Vă asigur sincer că ați acționat bine și în interesul propriului popor” [172].

La negocierile cu delegația letonă, din 2 octombrie 1939, Stalin s-a prezentat cu același discurs bombastic înșelând delegația din Riga cu promisiuni demagogice: „Nici constituția dumneavoastră, nici autoritățile, nici ministerele, nici politica externă și financiară, nici sistemul economic nu vor fi prejudiciate. Cerințele noastre au apărut în legătură cu războiul Germaniei cu Anglia și Franța”. În continuare, el a spus că introducerea trupelor sovietice în Letonia era necesară pentru a asigura securitatea Uniunii Sovietice și a avertizat că „noi nu avem cu Germania divergențe în ceea ce privește Țările Baltice” [167, p. 75]. Când ministrul de externe al Letoniei, V. Munters, a amintit despre existența Pactului sovieto-german de neagresiune, Molotov a considerat necesar să clarifice că este vorba despre un „acord de prietenie”, iar pentru a intimida mai puternic delegația letonă și a o convinge de încercările fără rost de a cere sprijin de la Germania, Stalin a declarat: „Am să vă spun direct: împărțirea sferelor de influență a avut loc... Dacă nu noi, atunci germanii vă pot ocupa” [167, p. 77].

La următoarea convorbire, Stalin a propus introducerea în Letonia a trupelor sovietice în număr de 50 de mii de oameni. Stalin nu accepta un număr mai mic pentru că, declara el, „estonienii vor râde”, deoarece ei sunt deja de acord cu 25 de mii. Stalin a promis că „garnizoanele vor rămâne doar cât va dura acest război, iar când se va sfârși — le scoatem”. Delegația letonă a fost de acord cu cifra de 20 de mii de militari sovietici, cu condiția că vor fi retrași imediat după război. Urmare a unui compromis, în procesul verbal confidențial - anexă la tratatul de asistență mutuală - s-a convenit ca efectivul trupelor sovietice în Letonia să fie de 25 de mii de oameni [168, p. 94]. La 5 octombrie, a fost încheiat tratatul de asistență mutuală cu Letonia. În țară a intrat un contingent de 25 de mii de militari sovietici.

La 10 octombrie, „în interesul întăririi continue și dezvoltării relațiilor de prietenie, stabilite prin Tratatul de Pace din 12 iulie 1920, bazate pe principiile respectării independenței și suveranității statelor, precum și neamestecului în afacerile lor interne”, cu Lituania a fost încheiat ”Tratatul cu privire la transmiterea către Republica Lituania a orașului Vilnius și regiunea Vilno, și de ajutor reciproc între Uniunea Sovietică și Lituania” [109, p. 235]. Articolul al VII-lea al Tratatului, ca și în cazul celorlalte două Țări Baltice, conținea principii de înalt comportament în relațiile internaționale dar care, se va constata peste puțin timp, au fost incluse de conducerea sovietică doar pentru a-și etala ținuta de „corectitudine” în raporturile cu alte state și pentru a înșela opinia publică internațională. Când ministrul de externe al Lituaniei, Iuzas Urbšis a declarat că condițiile tratatului, impuse de Moscova, sunt echivalente cu ocuparea Lituaniei, Stalin a replicat că „Uniunea Sovietică nu intenționează să amenințe independența Lituaniei. Dimpotrivă, prezența trupelor sovietice va fi o garanție autentică pentru Lituania, că Uniunea Sovietică o va proteja în caz de atac, astfel că trupele vor asigura securitatea Lituaniei” [109, p. 229]. Și a adăugat cu

sarcasm: „Garnizoanele noastre vă vor ajuta pentru a suprima revolta comunistă, dacă aceasta se va întâmpla în Lituania”. În Lituania, de asemenea, au intrat 20 de mii de soldați sovietici.

Toate aceste evenimente au constituit prima etapă a ocupării celor trei Țări Baltice de către Uniunea Sovietică.

Spre sfârșitul lunii mai 1940 era clar că Franța va fi învinsă de Germania. Stalin, într-o manieră rapidă, a decis să anexeze Statele Baltice și Basarabia. La 4 iunie, puternice grupări de trupe sovietice, sub pretextul exercițiilor, au început să se apropie de granițele Lituaniei, Letoniei și Estoniei. La 14 iunie, Lituaniei, iar pe 16 iunie – Letoniei și Estoniei le-au fost prezentate ultimatumuri cu conținut similar, cu cerința de a admite pe teritoriul lor trupe sovietice semnificative ca număr: câte 9-12 divizii în fiecare dintre cele trei țări, și de a forma guverne noi, prosovietice, cu participarea comuniștilor, deși numărul comuniștilor în fiecare dintre republicile baltice era de 100-200 de persoane. Pretextul pentru ultimatumuri au fost provocările, care ar fi fost efectuate împotriva trupelor sovietice, deja încartiruite în Țările Baltice. La 24 mai 1940, de exemplu, N.G. Pozdneakov, rezidentul sovietic în Lituania, comunica Moscovei că „la 24 aprilie, a dezertat de la post, cu tot cu armă, ostașul-tanchist Nosov, iar la 18 mai a dezertat ostașul tanchist Șmavgoneț. Autoritățile lituaniene lasă să se înțeleagă că nu cunosc aceste cazuri. În realitate, ele îi adăpostesc, ceea ce contravine caracterului relațiilor sovieto-lituaniene” [109, p. 525]. La 25 mai V. Molotov i-a comunicat însărcinatului cu afaceri lituanian la Moscova despre încă două cazuri similare, declarând că guvernul sovietic cunoaște exact că dispariția militarilor sovietici era organizată de unele persoane, susținute de guvernul lituanian, care îi îmbată pe soldații sovietici, îi implică în diverse crime și le organizează dezertarea sau îi lichidează. „Guvernul sovietic consideră comportamentul autorităților lituaniene ca provocator față de U.R.S.S., pasibil de consecințe grele” [109, p. 525]. Scandalul tensionat și îndelungat, alături de alte „dovezi”, va servi drept motiv pentru intimidarea guvernului lituanian și argumentarea ultimatumului, remis Lituaniei puțin mai târziu. Documentele din arhivele N.K.V.D., investigate de Mihail Meltiuhov, nu confirmă versiunea privind „furtul soldaților sovietici” și nici legăturile acestora cu serviciile speciale sau de altă natură din Lituania [80, p. 290].

La 16 iunie 1940, a fost încheiată concentrarea trupelor sovietice la granițele cu Țările Baltice. La operațiunile militare urmau să participe 3 armate sovietice. Această grupare militară, împreună cu trupele deja dislocate în Estonia, Letonia și Lituania, dar fără trupele N.K.V.D., număra 541 722 de oameni, 7 158 de tunuri și aruncătoare de mine, 3 938 de tancuri, 720 de mașini blindate și 541 722 de vehicule auto. În plus, erau gata de luptă, 46 de regimente de aviație, cu 2 516 avioane [80, p. 353].

Pentru efectuarea muncii politice în perioada pregătirii operației, la 13 iunie 1940, șeful Direcției Politice a Armatei Roșii, L.Z. Mehlis, a aprobat planul distribuirii unui lot mare de cărți despre cele trei Țări Baltice: în districtul militar Leningrad - despre Estonia - 20 de mii, despre Letonia – 20 de mii și despre și Lituania 2 mii. În districtul militar Belarus - câte 2 mii de cărți despre fiecare țară, iar în districtul militar Leningrad – câte 4 mii [80, p. 353]. La 13-14 iunie, consiliile militare și șefii direcțiilor politice ale districtelor Leningrad și Belarus au primit directiva șefului Direcției Politice a Armatei Roșii nr. 5258/cc din 10 iunie privind munca în timpul campaniei în Țările Baltice, în care necesitatea acțiunilor sovietice era prezentată astfel: „Cârmuitorii ghinionişti ai celor trei State Baltice care nu doresc să execute conştiincios tratatele cu Uniunea Sovietică, au ales calea provocărilor în relațiile cu Patria noastră și unitățile Armatei Roșii, aflate pe teritoriul Estoniei, Letoniei și Lituaniei. Guvernul sovietic, mergând în întâmpinarea poporului lituanian, a transmis statului lituanian orașul Vilnius și regiunea Vilno. Cu toate acestea, datorită orientării antisovietice a guvernului lituanian, în ultimul timp, în Lituania au avut loc un șir de cazuri de răpire a ostașilor sovietici și torturarea lor în scopul obținerii informațiilor despre unitățile noastre. După protestul guvernului sovietic, conducătorii lituanieni, sub masca investigării și sancționării vinovaților, se răfuiesc cu prietenii U.R.S.S.” [80, p. 353]

Pe de altă parte, guvernele Estoniei, Letoniei și Lituaniei erau învinuite că, instigate de Anglia și Franța, „duceau între ele tratative privind atacarea unităților sovietice dislocate în aceste țări, râvnind să le arunce în mare”. Conducerile celor trei țări mai erau învinuite și că în raioanele dislocării trupelor sovietice ar fi fost organizate „cuiburi de spioni”, că „sub drapelul libertății presei, în ziare și la radio, se ducea o propagandă antisovietică deșănțată, în același timp, cetățenii fiind urmăriți pentru motivul că ar fi citit ziarul ”Izvestia”. Celor trei guverne li se imputa că ar fi urmărit scopul compromiterii tratatelor de ajutor reciproc, încheiate cu Uniunea Sovietică, demonstrând astfel că ar fi fost gata să transforme zona Mării Baltice într-un cap de pod împotriva U.R.S.S. [109, p. 597-599]

Bazându-se pe această motivare, șeful propagandei militare sovietice puneă „sarcina clară”: „Noi dorim să garantăm securitatea U.R.S.S., să închidem sub lacăt căile de acces dinspre mare spre Leningrad și frontierele noastre de Nord-Vest. Noi vom realiza sarcinile noastre istorice fără a întreba clica conducătoare antipopulară din Estonia, Letonia și Lituania, și, concomitent, vom ajuta poporul muncitor al acestor țări să se elibereze de banda exploatare a capitaliștilor și moșierilor” [80, p. 354]. Structurile politice militare trebuiau să asigure avântul de luptă al unităților astfel, încât să obțină zdrobirea rapidă a inamicului, iar sarcina Armatei Roșii era „să ocupe capul de pod pe care imperialiștii doresc să-l folosească împotriva U.R.S.S”. ”Pe drapelele

sale, se spunea în Directiva semnată de L.Z. Mehlis, Armata Roșie duce poporului muncitor eliberarea de exploatare și asuprire. Muncitorii vor fi eliberați de sclavia capitalistă; va fi lichidat șomajul; argații, țăranii fără sau cu terenuri agricole mici, vor primi terenurile moșierilor. Impozitele vor fi reduse și suspendate temporar. Estonia, Letonia și Lituania vor deveni cetatea sovietică la granițele noastre maritime și terestre. Pregătirea pentru ofensivă trebuie desfășurată în mare taină. Să nu fie evitată scurgerea de informații” [80, p. 355].

Direcțiile politice ale districtelor militare Leningrad și Belarus au primit ordinul privind înființarea redacțiilor de ziare, departamentelor pentru activități în rândurile populației și a trupelor inamicului, precum și privind conținutul propagandei pentru populația din teritoriul inamicului. Totodată, conform ordinelor Direcției Politice a Armatei Roșii nr. 68 și nr. 69 din 13 iunie 1940, în Leningrad a început instruirea angajaților redacțiilor ziarelor „Narodnaia Pravda”, în limba estoniană, și „Svobodnaia Jizni”, în limba letonă. În fiecare redacție au fost recrutați câte șase lucrători. La 26 iunie 1940, în districtul militar Leningrad erau formate 4 redacții: 2 - în limba letonă și 2 - în limba estoniană. În plus, pe lângă direcția politică a Armatei a 8-a, dislocată în Tallin, au mai fost înființate 2 redacții de ziare în limba estoniană [174, p. 289].

În districtul militar Belarus au fost chemați la instrucție angajații redacțiilor de ziare în limba lituaniană. Primul număr al ziarului „Krasnoe Znamea” a fost pregătit de către reprezentanții Partidului Comunist Lituanian și multiplicat la baza poligrafică a districtului militar, la 19 iunie 1940. În același timp, angajații redacției ziarului lituanian în cadrul districtului militar Bielarus au editat ziarul „Golos Naroda”, care a fost expediat la Moscova pentru a fi recenzat.

Cadrele pregătite în Leningrad au fost trimise pentru consolidarea redacțiilor militare de ziare în Țările Baltice. La 12 iulie 1940, la indicația șefului Direcției Politice a Armatei Roșii, la Riga, „pentru participarea la instruirea redacției ziarului Armatei a 3-a, în limba letonă” din districtul militar Leningrad au fost trimise de 30 de persoane. Trei zile mai târziu, 13 persoane, instruite în cadrul redacției ziarului estonian, au plecat din Leningrad la Tallinn. În cadrul direcției politice a Armatei a 8-a ei au continuat să participe la ”instrucții”, editând ziare pentru populația civilă.

Erau prevăzute activități în rândul trupelor inamice care ar fi trebuit „să contribuie la dezorganizarea rapidă a armatelor și demoralizarea populației celor trei state baltice, ajutând astfel Armata Roșie să obțină victoria deplină”. Se cerea ca pe baza faptelor concrete să se arate situația grea a maselor muncitoare, mai ales a argaților și familiilor cu terenuri agricole mici din Estonia, Letonia și Lituania, că teroarea și violența bântuiau în cele trei țări. Soldaților estonieni, letoni și

lituanieni trebuia să li se explice caracterul nedrept al războiului împotriva Uniunii Sovietice și sarcinile Armatei Roșii [179, p. 290]. În același context, trebuia arătată viața fericită și plină de bucurii a muncitorilor și țăranilor în Uniunea Sovietică, participarea muncitorilor și țăranilor sovietici la procesul de administrare a statului, fără capitaliști și moșieri, și comparată cu situația lipsită de drepturi a muncitorilor și țăranilor din țările capitaliste”. Propaganda trebuia „să arate diferența dintre Rusia țaristă – închisoarea popoarelor – și Uniunea Sovietică – uniune frățească a popoarelor eliberate”. Directiva sublinia că „îndrumătorii politici erau în fața unui examen serios. Ei trebuiau să justifice încrederea enormă acordată de partid, guvern și de tovarășul Stalin” [80, p. 355].

În scopul influenței propagandei asupra trupelor și populației celor trei țări, au fost tipărite foi volante care urmau a fi distribuite în toată zona, în prima zi de operații militare. Acestea, conform directivei, informau despre încălcarea de către Statele Baltice a tratatelor de ajutor reciproc, „datorită cărora Uniunea Sovietică a salvat Estonia, Letonia și Lituania de la atragerea în război”, iar Unitățile Armatei Roșii, dislocate în unele localități din aceste țări, au asigurat „apărarea temeinică și cea mai bună garanție a libertății și independenței” acestor popoare. Foile volante reluau mesajul indicat în directivă Direcției Politice, afirmând că „încălcarea tratatelor” impun Armata Roșie „să stopeze provocările antisovietice”. „Uniunea Sovietică nu va permite compromiterea prieteniei de secole între popoarele sovietic și cele baltice, ca zona Mării Baltice să fie transformată de imperialiști într-un cap de pod pentru atacarea Uniunii Sovietice, iar popoarele baltice să fie împinse în focul măcelului sângeros al imperialiștilor ... Armata Roșie ia sub apărarea sa puternică și dreaptă libertatea și independența popoarelor baltice, vă eliberează de capitaliști și moșieri”. Mihail Meltiuhov constată că, deoarece conflictul a fost soluționat pe cale pașnică, foile volante nu au fost folosite [80, p. 356].

Pregătirea operației militare de anvergură împotriva celor trei State Baltice fiind finalizată, la 14 iunie 1949, V. Molotov, i-a înmănat lui Juozas Urbšys, ministrul afacerilor externe al Lituaniei, care se afla la Moscova pentru negocieri, declarația guvernului sovietic în care se afirma că „în ultimele luni în Lituania a avut loc o serie de cazuri de răpire de către autoritățile lituaniene a militarilor sovietici din unități militare, aflate conform Tratatului sovieto-lituanian de asistență mutuală, pe teritoriul Lituaniei, și torturarea lor cu scopul de a obține secrete militare ale statului sovietic. ... Prin astfel de acțiuni, autoritățile lituaniene au tendința de a face imposibilă prezența unităților militare sovietice în Lituania” [109, p. 597-599]. În plus, autoritățile lituaniene erau învinuite de „numeroase arestări și trimeri în lagăre de concentrare a cetățenilor lituanieni din rândul personalului care deserveste unități militare sovietice - angajați ai cantinelor, spălătorese

etc., precum și de arestările în masă a cetățenilor lituanieni din rândul muncitorilor și tehnicienilor, angajați la construirea cazărnilor pentru unitățile militare sovietice”. Astfel de represii ar fi avut scopul „nu numai de a face imposibilă prezența unităților militare sovietice în Lituania, ci și de a crea o atitudine ostilă, în Lituania, față de militarii sovietici și pregătirea atacului asupra acestor unități militare” [109, p. 597-599].

Lituania era acuzată că a aderat la așa-numita „Alianță Baltică” care, inițial, exista doar între Letonia și Estonia. Guvernul sovietic insista că această alianță militară și organul ei de presă „Baltic Review”, erau îndreptate împotriva Uniunii Sovietice. În concluzie, se afirma că „toate aceste fapte sugerează că guvernul Lituanian a încălcat flagrant Tratatul sovieto-lituanian de ajutor reciproc, care interzice ambelor părți „să încheie orice fel de alianțe și să participe la coaliții îndreptate împotriva uneia din Părțile Contractante” (articolul VI al tratatului) [109, p. 597-599]. Și ca să umilească încă o dată Lituania, Moscova îi amintea că „acțiunile ostile ale guvernului Lituanian în raport cu U.R.S.S. au avut loc în ciuda politicii binevoitoare și sincer pro-lituaniană a U.R.S.S. careia Uniunea Sovietică i-a transmis orașul Vilnius și regiunea Vilno. De aceea, guvernul sovietic a cerut ca imediat să fie judecat ministrul afacerilor interne, Kazys Skuvas, și șeful departamentului de poliție politică din orașul Povelaitis, ca vinovați de acțiunile provocatoare împotriva garnizoanei sovietice în Lituania. Se cerea constituirea imediată în Lituania a unui guvern care să fi fost „capabil și dispus să asigure sincer aplicarea Tratatului sovieto-lituanian de asistență mutuală și înfrânarea decisivă a dușmanilor Tratatului”. Cea de a treia condiție urgentă pusă guvernului lituanian era „să fie asigurată trecerea liberă pe teritoriul Lituaniei a unităților militare sovietice pentru dislocarea lor în cele mai importante centre din Lituania, în număr suficient pentru a asigura posibilitatea realizării Tratatului sovieto-lituanian de ajutor reciproc și a preveni acțiunile provocatoare îndreptate împotriva garnizoanei sovietice din Lituania”.

Guvernul sovietic aștepta răspunsul guvernului lituanian până la ora 10 a dimineții de 15 iunie. Lipsa răspunsului guvernului lituanian în acest termen urma să fie considerată ca o renunțare la îndeplinirea cerințelor „elementare” de mai sus ale Uniunii Sovietice [109, p. 597-599]. Pe 15 iunie, la ora 9, Urbšis i-a transmis lui V. M. Molotov răspunsul cu privire la acceptarea de către guvernul Lituaniei a condițiilor înaintate de guvernul Sovietic.

La 16 iunie 1940, V. Molotov l-a invitat la Kremlin pe ambasadorul Republicii Estonia la Moscova, A. Rei și a acuzat Estonia care, „împreună cu Letonia și Lituania, a încheiat o alianță militară pentru a ataca U.R.S.S.” [175]. Potrivit șefului guvernului de la Kremlin, Uniunea Sovietică considera această alianță militară ca fiind îndreptată împotriva sa și că era „profund

periculoasă, amenințând securitatea frontierei de stat a U.R.S.S.” [175]. În calitate de dovada a amenințării militare a Uniunii Sovietice din partea Estoniei, V. Molotov a prezentat trei circumstanțe: participarea Estoniei la conferințele Țărilor Baltice în decembrie 1939 și martie 1940; extinderea secretă a cooperării statelor majore ale Țărilor Baltice, și „crearea, în februarie 1940, a unui organ de presă militară al Antantei Baltice „Baltic Review”, editată la Tallin, în limbile engleză, franceză și germană” [176].

Și în acest caz era lansată o veritabilă demagogie, proprie propagandei sovietice, acuzațiile guvernului sovietic fiind nefondate din mai multe considerente. În primul rând, acordurile între Estonia, Letonia și Lituania au fost publice, înregistrate și publicate de Liga Națiunilor, iar conținutul acestora nu putea rămâne necunoscut Uniunii Sovietice, ca fost membru al Ligii Națiunilor, până la 14 decembrie 1939. În ceea ce privește conferințele miniștrilor de externe din Estonia, Letonia și Lituania, acestea au fost organizate în baza Tratatului de prietenie și colaborare între cele trei țări, semnat la Geneva, la 12 septembrie 1934, în cadrul acestora fiind abordate probleme comune.

Pe de altă parte, la conferințele baltice nici conducerea politică, nici comandamentul militar al Estoniei nu a programat, secret sau deschis, vreun atac asupra Uniunii Sovietice, iar Tratatul de asistență mutuală cu U.R.S.S. nu obliga guvernul Estoniei să rezilieze Tratatul privind apărarea reciprocă, încheiat la 1 noiembrie 1923 cu Letonia. Articolul IV al Tratatului sovieto-estonian stabilea că ambele părți semnatare se angajau să nu încheie alianțe și să nu participe la coaliții îndreptate împotriva uneia dintre părțile contractante, dar Tratatul încheiat cu Letonia, a urmărit exclusiv scopul de autoapărare.

Cât privește „Baltic Review”, aceasta a fost o publicație comună a celor trei state, care a reflectat probleme privind economia, literatura, muzica, arhitectura și istoria, și nu a fost secretă. Dimpotrivă, revista a fost vândută în librării, la chioșcurile de ziare și la gări [176].

Prin urmare, acuzațiile aduse părții estoniene erau nefondate, însă au servit drept bază pentru ultimatumul în care V. Molotov a cerut crearea unui astfel de guvern, care să fie gata să pună în practică Pactul de ajutor reciproc și să asigure deplasarea neîngrădită a trupelor sovietice în cele mai importante centre ale Estoniei, într-un număr suficient pentru a asigura realizarea Pactului de ajutor reciproc.

În aceeași zi de 16 iunie, la Kremlin a fost chemat însărcinatul cu afaceri al Letoniei la Moscova, căruia V. Molotov i-a remis declarația-ultimatum, conținând exact aceleași învinuiri ca și în adresa Estoniei, în calitate de argumente, și aceleași cerințe [109, p. 618-619].

Ultimatumurile au fost acceptate. Pe 15 iunie, trupele sovietice au intrat în Lituania, iar pe 17 iunie în Letonia și Estonia. În Lituania, președintele Antanas Smetana a cerut să fie respins ultimatumul și să fie opusă rezistență armată, dar nu a fost sprijinit de majoritatea miniștrilor. De fapt, forțele armate ale celor trei țări, nici în toamna anului 1939, nici cu atât mai mult, în vara anului 1940 nu au putut opune agresiunii sovietice rezistență armată. Totuși, cele trei țări ar fi putut, în caz de mobilizare, să înarmeze 360 de mii de persoane. Însă, spre deosebire de Finlanda, Statele Baltice nu aveau propria industrie militară, nu dispuneau nici de stocuri suficiente de arme pentru a dota acest număr de oameni. Dacă Finlanda putea primi armament și tehnică de luptă prin Suedia și Norvegia, calea către cele trei țări, prin Marea Baltică, a fost închisă de flota sovietică, iar Germania a respectat pactul Molotov-Ribbentrop și a refuzat să acorde asistență Statelor Baltice. În plus, Lituania, Letonia și Estonia nu aveau frontieră fortificată, și teritoriul lor a fost mult mai accesibil pentru invazie decât teritoriul Finlandei, acoperit cu păduri și mlaștini.

Oficialii germani s-au abținut de la orice fel de comentariu la acest subiect. Totuși, Goebbels, cel puțin în jurnalul său, era brutal dar onest: „Lituania, Letonia și Estonia transferate... Uniunii Sovietice”, scria el. Plătim acest preț pentru neutralitatea rusă” [177, p. 106].

Occidentul a reacționat cu reținere. Britanicii, dureros de conștienți de propria neputință, au refuzat să recunoască anexările sovietice, însă s-au abținut să facă orice comentariu legat de evenimente și au continuat să aibă relații ca și înainte cu reprezentanții guvernelor baltice. Cu toate acestea, în cercurile guvernamentale britanice ideea unei recunoașteri de facto a anexărilor a fost curând lansată ca o posibilă momeală pentru a-l aduce pe Stalin de partea lor. Reacția americană a fost mai degrabă una de principiu. Subsecretarul de Stat Welles a emis o declarație formală - Declarația Welles, condamnând agresiunea sovietică și refuzând să recunoască legitimitatea controlului sovietic în regiune, citând „regula rațiunii, a justiției și a legii”, fără de care însăși „civilizația nu poate fi menținută” [177, p. 106].

Guvernele noi, prosovietice, au desfășurat alegerile parlamentare conform principiului – un candidat din partea blocului comunistilor și celor fără de partid - la un loc. Acest bloc se numea la fel în toate cele trei state – „Uniunea poporului muncitor”, iar alegerile s-au desfășurat în aceeași zi de 14 iulie. Oamenii în civil, prezenți la secțiunile de vot, notau pe cei care tăiau numele candidaților sau aruncau în urne buletinele de vot goale. Laureatul premiului Nobel, scriitorul polonez Czeslaw Miłosz, aflat în acel timp în Lituania, își amintea: „La alegeri se putea vota doar pentru singura listă oficială – „poporul muncitor” – cu același program în toate cele trei republici. Prezența la vot a fost maximală deoarece fiecărui votant i se aplica o ștampilă în pașaport. Lipsa

ștampilei adevărea că posesorul pașaportului era „dușmanul poporului”, care s-a eschivat de la alegeri și, astfel, era identificată esența sa de inamic” [177, p. 106]. Desigur, comuniștii au obținut în toate cele trei republici mai mult de 90 % din voturi: în Estonia - 92,8 %, în Letonia - 97 %, iar în Lituania - chiar 99 %. Prezența la vot a fost, de asemenea, impresionantă – 84 % în Estonia, 95 % în Letonia și 95,5 % în Lituania [168, p. 89].

În zilele de 21-22 iulie, parlamentele celor trei republici au adoptat declarații privind aderarea la U.R.S.S. De remarcat că toate aceste acte contraveneau constituțiilor Lituaniei, Letoniei și Estoniei, unde se spunea că problemele privind independența și schimbarea orânduirii de stat se putea face numai prin referendum popular. Dar, Moscova se grăbea să anexeze zona Mării Baltice și nu acorda atenție „formalităților”.

2.5. Concluzii la capitolul 2

Analizând propaganda sovietică în perioada de la semnarea Pactului Molotov-Ribbentrop la războiul cu Polonia, Finlanda și anexarea celor trei Țări Baltice, deducem că:

1. Urmărind scopul împărțirii Europei de Est, Germania hitleristă și U.R.S.S. au lăsat la o parte ofensele reciproce și diferențele ideologice și au încheiat pactul de neagresiune și protocolul adițional secret, care a înlesnit izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial. Propaganda sovietică, în primul rând presa oficială, aprecia Pactul de neagresiune între Germania și U.R.S.S. ca un document de o importanță extraordinară, exprimând, chipurile, politica consecventă, de pace a Uniunii Sovietice. Au încetat atacurile împotriva Germaniei, iar informațiile despre evenimentele de politică externă, oferite despre naziști, se bazau, în majoritatea cazurilor, pe comunicatele germane, literatura antigermană fiind retrasă din uz.
2. În legătură cu invadarea Poloniei de către armatele germane și începutul conflagrației mondiale, propaganda sovietică susținea că războiul era imperialist, de care se făcea vinovată, deopotrivă, burghezia tuturor statelor beligerante, cauza principală a pierderilor suferite de Polonia fiind văzută în „asuprirea” minorităților naționale ucrainene și bielaruse. Această afirmație a servit drept bază a propagandei bolșevice privind acțiunile în raport cu Polonia și suport pentru activitățile politice în Armata Roșie.
3. La 17 septembrie, unitățile Armatei Roșii au invadat Polonia, încălcând astfel toate obligațiile asumate prin semnarea documentelor internaționale. Motivul intervenției, formulat de propaganda sovietică, era pretinsa datorie de a proteja viața și averea populației din Ucraina de Vest și Bielarusia de Vest. În urma semnării, la 27 septembrie, a Tratatului de prietenie și

frontieră sovieto-german, care stabilea granița între Germania și Uniunea Sovietică pe teritoriul Poloniei ocupate, a fost efectuată a patra împărțire a acestei țări.

4. După ocuparea teritoriilor poloneze, Kremlinul a decis să atace Finlanda. Propaganda sovietică a pornit o campanie puternică împotriva acestei țări, la care se adăuga instruirea ideologică a trupelor care urmau să atace teritoriul finlandez. Concomitent cu pregătirea agresiunii militare împotriva Finlandei, la Moscova a fost format și un „guvern democratic”, care urma să solicite ajutorul sovietic în lupta sa cu „forțele reacționare antibolșevice” finlandeze. Cercurile guvernante sovietice urmăreau să „reunească” poporul karelian cu poporul finlandez într-un stat unic, de tip sovietic-socialist, ca acesta să devină parte componentă a Uniunii Sovietice.
5. În ceea ce privește sarcina propagandei privind justificarea pretențiilor sovietice asupra celor trei Țări Baltice, aceasta a fost mai simplă. În condițiile superiorității militare și a presiuni diplomatice asupra Estoniei, Letoniei și Lituaniei cu scopul de a le forța să încheie cu U.R.S.S. tratate de asistență reciprocă, propaganda a avut misiunea să întrețină campania de acuzare a autorităților celor trei țări de complicitate la acțiuni ale unor terțe state care ar fi vulnerabilizat poziția flotei sovietice în Marea Baltică. În vara anului 1940, când Kremlinul a decis anexarea celor trei Țări Baltice, propaganda sovietică a întreținut o vastă acțiune de denigrare a conducerilor acestora, care nu doreau să execute „conștiincios” tratatele cu Uniunea Sovietică și ar fi recurs la provocări în relațiile cu unitățile Armatei Roșii, aflate pe teritoriul Estoniei, Letoniei și Lituaniei. Guvernele Estoniei, Letoniei și Lituaniei erau acuzate că ar fi fost instigate de Anglia și Franța să promoveze o propagandă antisovietică deplasată. Până la urmă, celor trei guverne li se imputa că ar fi urmărit scopul transformării zonei Mării Baltice într-un cap de pod împotriva U.R.S.S. În aceste condiții, cele trei Țări Baltice au fost nevoite să accepte ultimatumurile sovietice și au fost ocupate.

3. MESAJUL PROPAGANDISTIC AL UNIUNII SOVIETICE FAȚĂ DE ROMÂNIA ÎN PERIOADA AUGUST 1939 – MARTIE 1940

3.1. Relațiile româno-sovietice și propaganda până la 23 august 1939

În anii revoluției și războiului civil, Rusia Sovietică a pierdut fostele poziții ale Imperiului rus pe arena internațională și vaste teritorii în Europa de Est. În această situație, conducerea statului sovietic putea să accepte statutul de putere regională sau să înceapă, din nou, lupta pentru revenirea printre Marile Puteri. A fost aleasă alternativa a doua, asumându-și conceptul revoluției mondiale, care îmbina noua ideologie și sarcinile tradiționale ale politicii externe privind consolidarea influenței Rusiei în lume. Obiectivul strategic al politicii externe a Kremlinului devenise revizuirea globală a sistemului relațiilor internaționale, stabilit după Primul Război Mondial, ceea ce presupunea că Anglia, Franța și aliații acestora, care pledau pentru menținerea sistemului de tratate de la Versailles, deveneau inamicii principali ai Rusiei.

Cu toate că pe fundalul acestor obiective majore de politică externă, chestiunea Basarabiei pentru Rusia avea o poziție secundară, Kremlinul considera că problemă respectivă influența semnificativ relațiile sale cu Europa de Sud-Est și de Est, care, la rândul său, ar fi exercitat un anumit grad de influență asupra relațiilor Rusiei cu Marile Puteri.

În opinia unor istorici ruși, „chestiunea Basarabiei este unică în sensul că acesta a fost singurul dintre teritoriile din vest, pierdute de Imperiul Rusiei, răpirea căruia nu a fost recunoscută de guvernul sovietic niciodată. În plus, intervenția românească în 1918 a fost nu numai prima ci și cea mai îndelungată intervenție în istoria statului sovietic. De aceea, eliberarea teritoriului Basarabiei de sub ocupația românească constituia obiectivul fundamental asumat de Moscova” [74, p. 16].

În anii 1918-1924, în condițiile în care guvernul lui Lenin încă nu era recunoscut pe arena internațională, Rusia sovietică a manifestat mai multe intenții față de Basarabia: de la disponibilitatea de a recunoaște drepturile României asupra acestei provincii până la transformarea Basarabiei într-un cap de pod pentru revoluționarea României. În hotărârea din 13/26 ianuarie 1918 a Consiliului Comisarilor Poporului al Republicii Sovietice Federative Ruse privind ruperea relațiilor diplomatice cu România, autoritățile românești erau acuzate că au ocupat Basarabia, pentru a încerca „transformarea acesteia într-o pavăză împotriva torentului puternic al revoluției ruse” [178, p. 16].

La început propaganda bolșevică privind relațiile sovieto-române în această perioadă se desfășura, în principal, utilizând presa. La 14(27) ianuarie 1918, ziarele bolșevice publicau

proclamația Comitetului militar-revoluționar al armatei a 8-a a Frontului Român, prin care blamau „România obraznică, care întrece orice măsură, în condițiile toleranței din partea Radei din Kiev”, care, „făcând alianță cu bancherii francezi și englezi, uneltește împotriva păcii, se străduie să tergiverseze războiul și, aliindu-se cu moșierii români, cedează Basarabia României, sacrifică muncitorii și țăranii basarabeni” [179, p. 69-70]. Imaginea României, cea de „dușman al puterii sovietice”, schițată inițial de L. Troțki, a fost consolidată în nota guvernelor R.S.F.S. Ruse și R.S.S. Ucrainene, adresată guvernului român privind „evacuarea imediată” a Basarabiei de către trupele române, semnată de G.V. Cicerin, comisarul pentru afacerile străine al Rusiei sovietice și Cr. Racovski, președintele Consiliului Comisarilor Poporului al R.S.S.Ucrainene. „România a devenit unul dintre focarele contrarevoluției ruse”, declarau cei doi demnitari sovietici. ...Zeci de mii de refugiați, se afirma în notă, în marea lor majoritate țăranii români, care s-au salvat pe partea cealaltă a Nistrului, pe teritoriul ucrainean sovietic, sunt cea mai bună dovadă a greutății insuportabile a jugului și exploatării românești, a căror jertfă a devenit populația basarabească” [178, p. 40, 41].

Instrumentele propagandistice principale în spațiul adiacent Basarabiei erau ziarul „Голос революции”, organul de presă al Rumcerod-ului, și „Известия”, ziarul Comitetului Executiv al Sovietului armatei a 8-a sovietice, care publicau diverse proclamații, telegrame, comunicate, scrisori în care defăimau, în modul cel mai brutal posibil, statul român [179, p. 102, 127, 129].

Începând cu anul 1920, problema Basarabiei devenea obiectul unor tratative pe care diplomația română le purta în două direcții. Pe de o parte, au continuat tratativele în cadrul Consiliului Suprem între România și Puterile Aliate privind definitivarea actului de recunoaștere a suveranității României asupra Basarabiei. Pe de alta, se făceau primele tatonări în vederea unor negocieri între statele vecine, interesate direct în problema - România și Rusia Sovietică [180]. Vecinătatea cu Rusia Sovietică pune România în fața a două situații cu gravitate deosebită: eventualitatea propagandei subversive în interiorul României și posibilitatea neexclusă a unui atac armat al trupelor sovietice. O recunoaștere formală a unirii Basarabiei cu România din partea guvernului sovietic ar fi înlăturat orice litigiu în acest sens [180].

În februarie, apoi în octombrie 1920, guvernul sovietic a propus guvernului român organizarea unor negocieri directe pentru reglementarea relațiilor dintre cele două state, precizând că „interesele celor două state pot fi satisfăcute în modul cel mai avantajos pentru cele două țări contractante, dacă nici o influență din afară nu va complica sau frâna realizarea acestei dorințe comune” [178, p. 66]. Peste câteva zile, la 28 octombrie 1920, a fost semnat, la Paris, Tratatul prin

care Franța, Marea Britanie, Italia și Japonia recunoșteau unirea Basarabiei cu România. Înaltele Părți Contractante declarau că „recunosc suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei, cuprins între frontiera actuală a României, Marea Neagră, cursul Nistrului de la gura sa până la punctul unde este tăiat de vechiul hotar dintre Bucovina și Basarabia, și acest vechi hotar” [181, p. 52]. Se preciza că țările semnatare „vor invita Rusia să adere la Tratatul de față, de îndată ce va exista un guvern recunoscut de ele” [181, p. 54].

La 1 noiembrie 1920, guvernele Rusiei și Ucrainei au transmis guvernelor statelor semnatare ale acestui tratat o notă prin care declarau că ele nu pot recunoaște ca având putere înțelegerea cu privire la Basarabia, făcută fără participarea lor, și că ele nu se consideră în nici un fel legate de tratatul încheiat în această privință de alte guverne [178, p. 69]. Tratatul de la Paris a fost ratificat de Marea Britanie (1922), Franța (1924) și Italia (1927). Japonia nu l-a ratificat, fiind interesată, mai ales în anii 1920, în promovarea unor relații de colaborare economică cu Uniunea Sovietică.

Protestul vehement al Moscovei în nota din 1 noiembrie 1920, prin care a contestat valabilitatea protocolului basarabean și autoritatea Aliatilor în problema Basarabiei, a fost doar începutul unei politici ce a marcat relațiile sovieto-române în perioada respectivă [182]. Poziția guvernului sovietic față de problema basarabeană apare tranșant în dispoziția lui V.I. Lenin privind editarea hărții „Partea Europeană a Federației Ruse”. Considerând că teritoriul dintre Nistru și Prut a fost ocupat în anii războiului civil și intervenției militare străine, Lenin a dat indicații să se arate pe hartă că „Basarabia este și în prezent parte componentă a statului sovietic”. Din acel moment și până în anul 1940, Basarabia era hașurată pe hărțile geografice sovietice cu culoarea roșie, având inscripția „ocupată provizoriu de trupele române” [183].

Anul 1924 este unul de referință în relațiile sovieto-române, acest fapt fiind confirmat de derularea unor evenimente care au marcat natura relațiilor între cele două țări în perioada interbelică și mult după aceasta. În acest an s-au produs trei evenimente majore pentru evoluția raporturilor sovieto-române. Dacă Conferința de la Viena a purtat amprenta unei tentative de soluționare a problemei basarabene, după aceasta au urmat crearea în stânga Nistrului a unei republici pseudo-moldovenești și „revolta” de la Tatarbunar [185]. În zilele de 27 martie – 2 aprilie 1924 s-a organizat o conferință la Viena, la care delegația română a cerut ca Uniunea Sovietică să declare că recunoaște unirea Basarabiei cu România, în timp ce delegația sovietică a precizat că nu accepta acel act, cerând organizarea unui plebiscit prin care basarabenii să se pronunțe, dacă doresc să rămână în cadrul statului român, să se unească cu Uniunea Sovietică sau să constituie un stat independent [178, p. 225-254]. În fond, această propunere viza anularea deciziei Sfatului Țării

din 27 martie 1918, precum și a Tratatului de la Paris din 28 octombrie 1920. Conferința a eșuat, înainte de a se trece la discutarea problemelor de fond privind relațiile româno-sovietice.

După eșuarea tratatelor de la Viena, conducerea sovietică a decis să treacă la înființarea unei entități pe malul stâng al Nistrului, care să devină un centru de promovare a obiectivelor sale teritoriale și politice față de România. La începutul lui 1924, este formulat „*Memoriul privind necesitatea formării Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești*”, în care se specificau cauzele care impuneau formarea, pe malul stâng al Nistrului, a „unității autonome social-politice moldovenești între frontierele R.S.S. Ucrainene sau în cadrul U.R.S.S.”. „Republica Moldovenească, afirmau cei zece semnatari ai memoriului, va putea juca același rol de factor politico-propagandistic, pe care îl joacă Republica Bielorussă față de Polonia și cea Karelă față de Finlanda. Ea va focaliza atenția și simpatia populației basarabene și va crea pretexte evidente pentru pretențiile alipirii Basarabiei la Republica Moldovenească” [187, p. 93].

La 12 octombrie 1924, Sesiunea a III-a a Comitetului Executiv Central din Ucraina adoptă hotărârea „Cu privire la crearea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești în componența Ucrainei”, potrivit căreia hotarul R.A.S.S.M., la Vest și Sud-Vest, trecea pe „granița de stat a U.R.S.S.” [187, p. 174]. Aceasta însemna că în componența R.A.S.S.M. era inclus și teritoriul dintre Nistru și Prut, deoarece Uniunea Sovietică nu recunoscuse unirea Basarabiei cu România. „Considerăm drept frontieră (a R.A.S.S.M. – n. ns.) - menționa N. Scrâpnik, fruntaș al partidului comunist al R.S.S. Ucrainene - nu Nistrul, ci Prutul. Să țină capitaliștii deocamdată în mâinile lor Basarabia. Aceasta este o chestiune de facto, și nu de drept. Dreptul e de partea noastră. Pe harta noastră Basarabia este marcată cu o linie roșie, căci Basarabia trebuie să devină o parte inseparabilă a R.A.S.S.M.” [189, p. 62]. Prin urmare, R.A.S.S. Moldovenească a fost creată în scopuri politice bine determinate, inclusiv pentru ocuparea și sovietizarea teritoriilor românești.

În mesajul adresat Congresului I al Sovietelor din R.A.S.S.M. (19-23 aprilie 1925), guvernul Ucrainei sublinia că „formarea R.A.S.S.M. este rezultatul politicii corecte a Puterii Sovietice și că ea (R.A.S.S.M.) va exercita o influență deosebită în scopul revoluționării poporului din România și Balcani” [191, p. 63].

În interviul luat de corespondentul gazetei „Бакинский Рабочий” secretarului C.C. al P.C. (b) din Ucraina, A.V. Medvedev, cu privire la formarea R.A.S.S. Moldovenești, acesta declara că „Constituindu-se din punct de vedere statal, nația moldovenească va fi în stare să exercite o enormă influență culturală și politică asupra Basarabiei” [192, p. 86]. Odată cu crearea R.A.S.S.M. propaganda sovietică și-a stabilit ca linie directoare „refacerea unității poporului moldovenesc”. În acest scop au acționat guvernul sovietic prin structurile sale, Internaționala Comunistă,

Federația Comunistă Balcanică, precum și Partidul Comunist din România (P.C.d.R.), care era o secție (filială) a Kominternului [187, p. 155, 159-161, 165-166, 193-195].

Timp de trei ani după eșuarea conferinței de la Viena, relațiile româno-sovietice au stagnat. La 18 martie 1927, Agenția T.A.S.S., dezmințind zvonurile privind negocierile confidențiale dintre U.R.S.S. și România, care ar fi precedat ratificarea Tratatului de la Paris din 1920 de către Italia, declara că „după conferința de la Viena din 1924, guvernul sovietic nu a purtat nici un fel de tratative cu România – nici deschise, nici secrete. Tot așa cum nu a avut nici un fel de negocieri privitoare la relațiile sovieto-române cu nici un alt guvern și nu a oferit nici un fel de motive să se presupună o posibilă dare înapoi a U.R.S.S. față de poziția pe care s-a situat la Viena în problema Basarabiei” [178, p. 266].

Devenit ministru de Externe al României în octombrie 1932, Nicolae Titulescu considera că în discuțiile cu reprezentanții sovietici nu trebuia ridicată problema Basarabiei, deoarece aceasta era un teritoriu românesc a cărei apartenență la România nu avea nevoie de consimțământul Moscovei. La rândul său, Litvinov, comisarul de externe sovietic, a acceptat să nu ridice problema Basarabiei în relațiile cu România [184]. La 3 februarie 1933, a fost semnată la Londra, atât de România, cât și de Uniunea Sovietică, Convenția privind definirea agresorului și a agresiunii. La propunerea lui Titulescu s-a precizat că „prin teritoriu trebuie să se înțeleagă teritoriul asupra căruia un stat își exercită în fapt autoritatea” [184]. În opinia lui Nicolae Titulescu, prin acest document, Uniunea Sovietică recunoștea apartenența Basarabiei la România [193, p. 82-83].

La 9 iunie 1934, printr-un schimb de scrisori între Titulescu și Litvinov, cu conținut identic, s-a anunțat stabilirea de relații diplomatice între România și Uniunea Sovietică. În document se menționa: „Guvernele țărilor noastre își garantează mutual plinul și întregul respect al suveranității fiecăruia din statele noastre și abținerea de la orice imixtiune, directă sau indirectă, în afacerile interne și în dezvoltarea fiecăreia dintre ele” [178, p. 429]. Titulescu a crezut, și Litvinov l-a lăsat să creadă că după ce U.R.S.S. s-a angajat să nu mai ridice problema Basarabiei, a obținut recunoașterea apartenenței Basarabiei la România, pentru că în proiectul tratatului de asistență mutuală (21 iulie 1936) Nistrul era amintit ca o limită dincolo de care aveau să intervină trupele sovietice în ajutorul României - în cazul în care ar fi fost atacată – și, după încheierea operațiilor militare, să se retragă [48, p. 334].

La 29 august a avut loc o remaniere a guvernului Tătărescu, în urma căreia Nicolae Titulescu a fost înlocuit cu Victor Antonescu. Plecarea lui Nicolae Titulescu de la conducerea Ministerului Afacerilor Străine nu a însemnat o reorientare a politicii externe românești, ci doar o deplasare de

accente [48, p. 336]. Atât președintele Consiliului de Miniștri, cât și noul ministru au declarat că guvernul va promova o politică externă de continuitate. Însă Litvinov îi preciza lui Titulescu, în septembrie, că „actul din 21 iulie 1936 nu mai este valabil între noi, căci considerăm că demiterea Dv. în împrejurările cunoscute echivalează cu o schimbare a politicii externe” [193, p. 94].

În anii următori situația internațională devine tot mai periculoasă. În alegerile din 20 decembrie 1937 din România nici un partid nu a obținut cel puțin 40 % din totalul voturilor pentru ca, în baza legii electorale din 1926, să-și poată constitui o majoritate parlamentară. Soluția aleasă de către Regele Carol al II-lea a fost chemarea la guvernare a Partidului Național-Creștin, numindu-l în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri pe Octavian Goga.

Cu toate că aducerea la putere în România a Partidului Național-Creștin, cunoscut pentru poziția sa antisemită și anticomunistă, nu a avut ca rezultat modificarea politicii externe a României, relațiile româno-sovietice au cunoscut o anumită încordare. La 5 ianuarie 1938, la întrevvedere cu Mihail Ostrovski, reprezentantul plenipotențiar al U.R.S.S. la București, Octavian Goga i-a declarat diplomatului sovietic că România dorește sincer „adevărate relații de bună vecinătate”. El a subliniat că dorește conviețuirea pașnică cu U.R.S.S. și l-a rugat pe diplomatul sovietic să nu tragă nici un fel de concluzii asupra politicii externe a României, pornind de la măsurile de politică internă a cabinetului de miniștri [103, p. 177]. Cu toate acestea, de acum încolo, relațiile României cu Uniunea Sovietică nu vor fi dintre cele mai amicale. În opinia lui Ion Popescu-Pășcani, însărcinatul român cu afaceri la Moscova, problema avea, mai întâi, un aspect psihologic, apoi unul de fapt. Aspectul psihologic consta în aceea că de la instalarea guvernului Octavian Goga, conducerea sovietică avea față de România o pronunțată rezervă în sensul că țara era pe punctul de a schimba politica sa externă și a trece în tabăra „agresorilor”. Pe această bază de neîncredere au apărut toate manifestările de rea voință față de România. Presa sovietică ataca foarte dur. Se considera că România trecuse cu totul de partea „fasciștilor” și politicii germane. De aceea, când diplomatul român, ca și aproape toți ambasadorii acreditați la Moscova, a prezentat felicitări directorului politic al Comisariatului Poporului al Afacerilor Externe pentru reușita expediției lui Papanin în Arctica (1937-1938), presa de la Moscova a menționat numele tuturor celor care au îndeplinit acest act de politețe, cu excepția reprezentantului român [103, p. 185].

Relațiile au fost tensionate mai ales de „cazul Butenko”. Fiodor Butenko, consilier al Legației U.R.S.S. la București din 5 ianuarie 1938, a fugit, la începutul lunii februarie, în Italia. Oficialitățile de la Moscova, ca și angajații ambasadei sovietice, fără a elucida cazul, au încercat de nenumărate ori să pună în seama autorităților române responsabilitatea pentru fuga acestuia. Cazul a fost

abordat nu doar pe filiera diplomatică, ci a făcut imediat subiectul propagandei sovietice care, în unison cu părerile oficiale, relatau că era vorba de o crimă și lansau suspiciuni precum că „n-ar fi exclus că anumite grupuri de emigranți ucraineni ar fi pus ceva la cale contra diplomatului sovietic, acesta ucrainean el însuși, cu scopul de a înrăutăți relațiile româno-sovietice” [103, p. 181]. În convorbirea avută la 9 februarie la Moscova cu Ion Popescu-Pășcani, care nu a fost de acord cu opinia autorităților sovietice și a apreciat dispariția lui Butenko ca fiind „misterioasă”, V.P. Potiomkin, adjunct al Comisarului Poporului pentru Afacerile Străine al U.R.S.S., arăta că înțelegea întru totul poziția diplomatului român, „întrucât guvernul român nu poate fi interesat într-o largă publicitate a evenimentului care prezintă în cea mai defavorabilă lumină condițiile de activitate a Legației sovietice la București” [103, p. 183].

Însuși Fiodor Butenko, foarte curând după plecarea sa în Occident, avea să scrie: „Nu am dorit să rămân în serviciul unui regim care, prin activitatea sa, a suscitât noi sentimente de protest... Într-o declarație oficială a Agenției T.A.S.S., responsabilitatea dispariției mele a fost atribuită guvernului român. Prin afirmația că fusesem „răpit sau asasinat” de către fasciștii români, fantezia textului Moscovei nu poate fi apreciată altfel decât genială... Ruptura legăturilor cu bolșevicii era o problemă exclusiv personală pentru care nu cerusem sprijinul niciunui stat, adoptând-o ca urmare a liberei mele decizii” [103, p. 181].

Comentând acest caz, Ion Popescu-Pășcani observa că „guvernul sovietic ar fi fost, poate, mai puțin furibund, dacă Butenko nu s-ar fi dus în Italia. Faptul, însă, că era acolo, într-o țară fascistă, și că presa italiană făcea atâta zgomot în jurul lui, această circumstanță a îndrăgit, cu siguranță, mult aici” [103, p. 185]. Însă, așa cum observa și diplomatul român, zarva stârnită de propaganda sovietică în legătură cu acest caz, nu trebuia să conducă la concluzii neliniștitoare pentru conducerea de la București, deoarece nu erau singurii în această situație. Prin atitudini bănuitoare similare, guvernul sovietic reușise să creeze aceeași atmosferă în contactul cu toate țările vecine [103, p. 186]. Ambasadorul american la Moscova, Davies, transmitea Departamentului de Stat, la 1 aprilie 1938, că „după fuga diplomatului sovietic la Roma, relațiile cu România sunt în dificultate” [46, p. 118]. Cu toate acestea, România s-a călăuzit, ca și mai înainte, în relațiile cu Uniunea Sovietică de principiul întreținerii unor raporturi de bună vecinătate și de respectarea normelor dreptului internațional. În pofida unor ostilități crescânde evidente în atitudinea Uniunii Sovietice, conducătorii politicii externe românești au căutat să menajeze guvernul de la Moscova cu o singură rezervă, aceea că s-au străduit să evite asumarea unor obligații de asistență mutuală care ar fi putut legitima ocuparea sovietică în caz de război european [46, p. 118].

În vara anului 1938, relațiile româno-sovietice au fost marcate de un alt subiect, utilizat de partea sovietică, cu intensitate diferită, aproape pe tot parcursul perioadei interbelice. La 15 iunie

1938, G. Wainstein, director al Direcției a II-a vestice a Comisariatului Poporului pentru Afacerile Străine (C.P.A.S.) al U.R.S.S., l-a invitat pe Ion Popescu Pașcani și i-a propus să retragă notele trimise la această instituție, în prima jumătate a lunii iunie, în care zona Cetatea Albă (Ackerman) era denumită teritoriu românesc, iar malul drept al Nistrului – mal românesc. Diplomatul sovietic i-a spus celui român că U.R.S.S. considera inoportun și inadmisibil ca în notele sale Legația să numească Basarabia teritoriu românesc, „căci, după cum îi este bine cunoscut, sovieticii nu l-au recunoscut niciodată și nu-l recunosc”. G. Wainstein l-a prevenit pe Ion Popescu-Pașcani că, în viitor, notele Legației române, în care malul drept al Nistrului ori o zonă sau alta din Basarabia vor fi denumite teritoriu românesc, nu vor fi acceptate [103, p. 190-191]. Popescu-Pașcani a exprimat surprinderea față de un asemenea mod de a pune problema, după ce, în decurs de aproape patru ani după reluarea relațiilor diplomatice între cele două țări (iunie 1934), notele cu formularea față de care sovieticii aveau acum obiecții au fost acceptate de C.P.A.S., care a și răspuns la ele [103, p. 191].

Nicolae Dianu, noul trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Moscova, a descifrat relativ ușor sensul cerințelor sovietice referitoare la limbajul folosit în corespondența dintre instituțiile diplomatice ale celor două țări. El s-a văzut nevoit să-i atragă atenția lui Litvinov că a schimba brusc procedeul practicat în corespondență de câțiva ani, dădea impresia unei schimbări de atitudine a Moscovei, ceea ce, în opinia diplomatului român, trebuia evitat [103, p. 193].

La 27 iunie 1938, în cadrul următoarei întâlniri cu Litvinov, Nicolae Dianu a declarat că era surprins de atitudinea inamică a presei sovietice și a organelor C.P.A.S. față de România, în legătură cu vizita Președintelui Consiliului de Miniștri la Varșovia, urmată de aceea a șefului Marelui Stat-Major Român, generalul Ionescu, și a Patriarhului Miron Cristea. „Eu nu sunt informat, susținea comisarul sovietic, dar ziarele au scris că s-a vorbit despre noi, că ar fi fost vorba de împiedicarea noastră de a trece în Cehoslovacia. Când discuți cu Polonia despre noi, nu se poate, de altfel, să fie vorba decât contra noastră. A fost vorba despre U.R.S.S. Cu alte cuvinte, constatăm o reactivare a pactului anti-sovietic polono-român” [103, p. 195]. Cât despre articolele agresive din presa sovietică, M. Litvinov l-a atenționat pe Nicolae Dianu „să nu facă referire la caracterul oficial al ziarelor „Izvestia” și „Pravda”. Aceste unice mari ziare sovietice, pe lângă faptul că servesc guvernul și partidul, au o funcție deosebit de importantă – ele se fac ecoul opiniei noastre publice. Nu putem să închidem gura ziariștilor noștri, care dau interpretarea lor acțiunilor guvernului român [103, p. 196]. ... Cine este cu inamicii noștri, nu poate fi prieten sincer cu noi” [103, p. 197].

După Conferința de la Munchen, rezultatul căreia a fost semnarea Acordului care a permis Germaniei naziste să anexeze Regiunea Sudetă (Sudetenland) aparținând Cehoslovaciei, într-un context relativ nou al relațiilor dintre statele Europei, când Uniunea Sovietică s-a simțit izolată – ea nu a fost invitată la această conferință, Moscova a încercat să-și tempereze suspiciunile față de țările vecine de la frontierele de vest, încercând să se apropie de acestea, și a considerat că s-ar impune o relaxare în relațiile cu România

La 8 martie 1939, Hitler a rostit un discurs la reuniunea conducătorilor superiori ai instituțiilor militare, economice și de partid din Germania, vorbind despre viitoarele operațiuni de ocupare a Cehoslovaciei și, ulterior, a Poloniei și altor țări. În acest discurs, care proiecta în linii mari strategia militară globală a Germaniei, Hitler, spre surprinderea celor prezenți, nu a rostit niciun cuvânt despre U.R.S.S. Deși ședința a fost secretă, în seara de 8 martie informația despre discursul lui Hitler a fost transmisă la Moscova. Numai după ce a luat cunoștință de acest discurs al lui Hitler, Stalin a finalizat compartimentul privind relațiile internaționale din raportul său, care urma să fie prezentat la congresul al XVIII-lea al P.C. (b) din toată Uniunea [194].

La congres, Stalin a început acest compartiment cu afirmația că „deja al doilea an are loc un nou război imperialist, care se desfășoară pe un vast teritoriu de la Shanghai până la Gibraltar”. Arătând acțiunile de agresiune, exercitate de Germania, Japonia și Italia, el a subliniat faptul că „diriguitorii fasciști” induc în eroare opinia publică cu formule despre „axă” și „triunghiul” anticomunist, care camuflează blocul acestor puteri, îndreptat împotriva intereselor Angliei, S.U.A. și Franței, în Europa și în Orientul Îndepărtat. Apoi Stalin a lovit în „statele neagresoare” pentru concesiile sistematice ale acestora „domnilor agresori”. Una din cauzele acestor concesi, în opinia lui Stalin, era „teama de revoluție, care poate începe brusc, dacă războiul va lua un caracter global”. Dar principalul motiv, potrivit lui, consta în refuzul țărilor neagresive la politica de securitate colectivă, politica de respingere colectivă a agresorilor, precum și trecerea acestora pe o poziție de clemență și „neutralitate” de dragul de a împinge agresorii la război cu U.R.S.S. [114, p. 5-6]

Politicienii germani, pricepuți și abili, au văzut că critica lui Stalin a „așa-numitelor democrații”, a fost mai dură decât critica statelor „Axei”. Mai mult, în raport, Stalin a amenințat direct că „jocul politic mare și periculos, început de adepții politicii de neamestec, se poate termina pentru ei cu un eșec grav” [114, p. 7]. Săptămânalul londonez „TMI and TID” scria că „în raportul său Stalin aproape a creat impresia că între Berlin și Moscova se poate ajunge ușor la înțelegere”, iar ziarul canadian „Montreal gazette” afirma, la rândul său, că raportul lui Stalin a fost perceput

„aproape ca o apropiere între U.R.S.S. și Germania, deoarece s-a insistat pe ideea că nu există temei real pentru un război între ele” [194].

În acest context, în care sistemul de relații internaționale în Europa devenea tot mai confuz și chiar obscur, relaxarea survenită în relațiile dintre cele două state – U.R.S.S. și România – a avut o durată foarte scurtă, ajungându-se, iarăși, într-o stare de tensiune în legătură cu semnarea, la 23 martie 1939, la București, a „Tratatului asupra promovării raporturilor economice între România și Germania”, care a provocat în presa oficială de la Moscova un șir de supoziții și versiuni dintre cele mai nefondate. Cu acest prilej, la 29 martie, Litvinov i-a declarat lui Nicolae Dianu că Uniunea Sovietică „nu putea să rămână indiferentă față de extinderea dominației unei țări agresive în România sau față de eventualitatea creării unor capete de pod în apropierea frontierei noastre sau în porturile de la Marea Neagră” [103, p. 227]. I s-a răspuns doar că acordurile româno-germane redresau potențialul economic al României și că independența economică rămânea intactă [66, p. 257]. Interesându-se dacă în tratatul româno-german nu ar fi existat și clauze secrete, comisarul sovietic i-a spus ministrului român că avea, totuși, informații că s-a mers mai departe și că Germania ar asigura integritatea granițelor românești, adăugând că „și granițele Cehoslovaciei au fost recunoscute de Germania și aceasta nu a servit la nimic” [103, p. 229].

La 3 mai 1939, lumea a fost surprinsă de vestea că ministrul sovietic de externe, M. Litvinov, a fost înlocuit cu președintele Consiliului Comisarilor Poporului, Veaceslav Mihailovici Molotov. De ce a fost destituit cel mai important promotor al orientării sovietice către Occident, chiar în momentul în care înțelegerea cu puterile vestice părea iminentă? Nu voia oare Stalin ca, prin aceasta să arate clar că nu era de fel obligat să încheie înțelegerea cu un anumit partener și că el, care cu câteva luni înainte era încă total izolat, devenise acum un personaj-cheie pentru soarta Europei și a lumii? [195, p. 239-240]

Între numeroasele speculații care s-au făcut pe marginea îndepărtării lui M. Litvinov din postul de comisar al afacerilor străine, au existat și unele cu referire la România. Nicolae Dianu transmitea, la 5 mai 1939, de la Moscova: „Asupra cauzelor demiterii nu încap nicio îndoială că ele sunt de ordin politic. Se crede în adoptarea unei politici de neutralitate și unii merg până a bănuși că Sovietele vor căuta, între timp, să se înțeleagă cu Germania. Cei mai mulți ne atribuie polonezilor și nouă că, prin atitudinea noastră intransigentă, am fi determinat acest reviriment în politica sovietică” [103, p. 233].

Rocada însă a fost determinată de modificarea cursului general al politicii externe sovietice. După ședința Biroului Politic al P.C.(b) din toată Uniunea, ținută în aceeași zi, Stalin personal a anunțat, printr-o telegramă circulară, misiunile diplomatice sovietice despre „*satisfacerea cererii*

de eliberare din funcție” a lui Litvinov, precizând că această înlocuire fusese determinată de „conflictul serios dintre președintele Consiliului Comisarilor Poporului, tovarășul Molotov și comisarul poporului pentru Afacerile Străine, tovarășul Litvinov, izbucnit din cauza atitudinii neloiale a tovarășului Litvinov față de Consiliul Comisarilor Poporului al U.R.S.S.” [103, p. 233].

De acum înainte, în raporturile cu demnitarii români, reprezentanții oficiali ai Kremlinului vor utiliza mult mai frecvent diverse tertipuri propagandistice decât francheță diplomatică. La 8 mai, Vladimir Potiomkin, adjunct al comisarului poporului pentru afacerile străine al U.R.S.S., în trecere prin București, venind din Bulgaria, în convorbirea avută cu Grigore Gafencu, ministrul afacerilor străine al României, l-a asigurat că schimbarea lui Litvinov a fost o măsură personală și nu însemna o politică nouă, iar Moscova va urma în continuare o politică îndreptată împotriva unei eventuale agresiuni a puterilor totalitare [103, p. 234]. În ceea ce privește zvonurile că Rusia ar fi gata să se apropie de Germania și Italia, acestea ar fi fost o tactică folosită de Berlin pentru a slăbi sau a zădărnici orice apropiere a puterilor occidentale de Moscova. „Toate acestea, spunea Potiomkin, nu schimbă întru nimic și nu vor schimba politica U.R.S.S., care nu urmărește scopuri oportuniste, ci întrebuintează numai metode pașnice pentru a atinge țeluri pașnice” [103, p. 235]. În zilele următoare, Dianu observa o răceală a Moscovei față de România. Molotov se interesa de conținutul alianței româno-polone, dacă aceasta era orientată și împotriva Germaniei hitleriste. Gafencu îl ruga pe Dianu să păstreze cea mai desăvârșită rezervă cu privire la interpretarea tratatului româno-polon [196, f. 367-368]. La 26 mai, în ziarul „Moldova Socialistă” apărea articolul „Rezultatele călătoriei domnului Gafencu”, guvernul de la București fiind „acuzat” că nu voia să vorbească cu vecinul său puternic de la Răsărit [197, f. 355].

În vara lui 1939, Moscova a reluat disputa privind modul de redactare a documentelor prezentate de Legația română. La 28 iunie, Potiomkin l-a invitat la el pe Nicolae Dianu și i-a atras atenția că, în nota din 7 iunie, Legația română informa Comisariatul Poporului pentru Afaceri Străine „despre un caz de survolare neautorizată a teritoriului românesc de către un avion sovietic, la 25 aprilie a.c. în zona Palanca”. În legătură cu aceasta, lui Dianu i s-a amintit că „încă Litvinov avertiza asupra neacceptării folosirii în corespondența oficială a unor expresii precum „teritoriu românesc”, „paza românească de frontieră”, „frontieră”, cu referire la malul drept al Nistrului [103, p. 237-238]. La 21 iulie, reprezentanța diplomatică sovietică la București a primit indicația să nu mai accepte documente românești cu formulări de acest fel [74, p. 201].

Primele știri despre încheierea Pactului sovieto-german de neagresiune au trezit diverse suspiciuni privind atitudinea U.R.S.S. față de România. La 31 august, ambasadorul României la Ankara, V. Stoica, transmitea informațiile obținute de la omologul său francez, R. Massigli, din care „ar reieși că unul din factorii care au impus încheierea pactului germano-sovietic, este un

curent naționalist care ar preconiza în cercurile conducătoare sovietice amputarea Poloniei, redobândirea Țărilor Baltice și scoborârea Rusiei din nou la gurile Dunării, deci reocuparea Basarabiei” [65, p. 14]. Peste numai 48 de ore, a sosit la București telegrama expediată de la Londra, de către ministrul român V.V. Tilea, în care se arăta că, potrivit unui membru al ambasadei germane din capitala britanică, „pactul germano-rus va avea consecințe și asupra României care va trebui să cedeze Transilvania și Basarabia” [65, p. 14].

Cel mai aproape de conținutul acordului sovieto-german a fost ambasadorul român la Vatican, N. Petrescu-Comnen, care, la 11 septembrie, transmitea că „Hitler ar fi hotărât transformarea noastră într-un fel de Slovacie, bineînțeles după ce va fi satisfăcut întrucâtva și unele revendicări ungurești și bulgare” [198, f. 401].

Dar diplomații sovietici nu ezitau să prezinte diplomaților români pactul în aceeași manieră propagandistică, utilizată de Molotov. Ministrul plenipotențiar sovietic la Ankara, A.V. Terentiev, în discuțiile purtate cu omologul său român, V. Stoica, în zilele de 9 și 11 septembrie 1939 menționa că „pactul este un document de pace, rezultat al politicii pacifice a Rusiei, nicidecum o alianță în vederea unei politici de agresiune” și că U.R.S.S. „nu voiește să atace pe nimeni”, că „deocamdată nici Turcia, nici România nu au motiv să se teamă de vreo mișcare dușmănoasă a Rusiei” [199, f. 39]. În același mod declara, la 23 septembrie 1939, mareșalul sovietic K.E. Vorosilov, că „U.R.S.S. nu are nimic a cere României” [200, f. 291]. El făcea această declarație în condițiile în care în apropiere de România erau dislocate trei grupuri mari de armată sovietice: primul - la nord de Cernăuți, al doilea – cu șase divizii motorizate și alte unități - la o distanță de 140 km la Răsărit și al treilea – de-a lungul liniei de cale ferată Tiraspol-Odessa [103, p. 269].

3.2. România în fața presiunii politice și propagandistice sovietice după semnarea Pactului sovieto-german de neagresiune

Vestea privind semnarea Pactului sovieto-german de neagresiune a provocat neliniște în cercurile conducătoare ale României. Regele Carol al II-lea scria în „*Jurnalul*” său că la 14.30 Urdăreanu, mareșalul Palatului, telefona precipitat la Palat, aducând știrea, „dezagreabilă”, oribilă că Germania semnează cu U.R.S.S. un pact de neagresiune și că Ribbentrop merge la Moscova ca să ducă la îndeplinire acest act de înaltă trădare din partea Sovietelor. La Paris și la Londra, se înțelege, era consternare. „Urdăreanu e tragic asupra știrii. Eu nu sunt pe măsură de mirat, căci de mai multă vreme aveam hotărât impresia că se pregătea un concubinaj între nazism și comunism și că între aceste două țări era secretă simpatie de interese. Totuși, nota Carol al II-lea, ca gest din

partea Rusiei, este ceva scârbos ca să facă așa ceva tocmai în momentul când trata cu misiunile anglo-franceze o convenție militară” [63, p. 537].

Carol al II-lea mai scrie că Grigore Gafencu și Armand Călinescu vedeau situația în culori negre. „Urdăreanu a intuit cel mai bine că cele două puteri și-au împărțit teritoriile Europei Orientale, mai ales cele poloneze și ale noastre. În tot cazul, noi suntem în primul plan al primejdiei” [63, 537]. Armand Călinescu, prim-ministrul României de atunci, îi reproșa lui Wilhelm Fabricius, ministrul Germaniei la București, că Reihul s-a înțeles cu Uniunea Sovietică pentru împărțirea sferelor de interese. „Ei bine, se adresa Armand Călinescu lui Wilhelm Fabricius, noi, care am fi putut încheia oricând un pact de neagresiune cu Moscova, și am fi avut tot interesul s-o facem, ne-am abținut tocmai de a vă fi agreabili. Or, îi reproșa Armand Călinescu, acum v-ați înțeles cu Sovietele” [201, p. 273].

Când a izbucnit războiul (1 septembrie 1939), România a rămas neutră. Alianța cu Polonia nu era *erga omnes* (față de toți), ea funcționa numai în cazul unui atac sovietic. La 4 septembrie, a doua zi după ce, prin declarația de război a Marii Britanii și a Franței adresată Germaniei (3 septembrie), care invadase Polonia, conflictul se generalizase, un comunicat al guvernului român reafirma dorința României de „a păstra mai departe atitudinea pașnică de până acum, urmărind buna înțelegere cu toți vecinii țării”, fiind propuse din nou pacte de neagresiune, dar și hotărârea de a veghea la „siguranța intereselor naționale” și „a face față apărării fruntariilor” [48, p. 344].

La 17 septembrie Armata Roșie, am arătat mai sus, a intrat în Polonia, pentru a participa la cea de a patra împărțire a acestei țări. În principiu, tratatul de alianță din 1921 ar fi obligat România să iasă, de această dată, din neutralitate și să acorde asistență militară Poloniei. Refugiarea celor mai înalte autorități ale statului polonez (președintele, guvernul, comandantul-șef al armatei) au făcut fără obiect obligația asumată de România în 1921: „Pentru noi, scria Carol al II-lea în jurnalul său, este o fericire că s-a întâmplat așa, căci această dizolvare a statului polon ne scapă de argumente oareșicum trase de păr, reacțiunea noastră și neintervenirea noastră față de U.R.S.S. este o lașitate practică. Vai ce ar urla neintervenționiștii dacă ar ști această frază” [48, 344].

În aceeași zi de 17 septembrie 1939, la ora 9 dimineața, Nicolae Dianu a primit nota prezentată de guvernul U.R.S.S. pe numele ambasadorului Poloniei la Moscova, V. Grzybowski, privind invadarea teritoriul polonez de către numeroasele unități sovietice și comunicarea lui Molotov, adresată ambasadorilor acreditați la Moscova, prin care informa că Uniunea Sovietică „va duce o politică de neutralitate în relațiunile dintre U.R.S.S. și România” [103, p. 249]. A doua zi, Grigore Gafencu îi cerea lui Nicolae Dianu să aducă la cunoștința lui Molotov hotărârea guvernului român

de a păstra și el, în continuare, neutralitatea față de U.R.S.S., iar „condițiile speciale în care s-au desfășurat evenimentele din Polonia la 17 septembrie, precum și faptul că guvernul polon a cerut guvernului român să acorde ospitalitate șefului statului și miniștrilor săi care se refugiază pe teritoriul nostru, au indicat României păstrarea mai departe a atitudinii de strictă neutralitate față de actualii beligeranți. Guvernul va continua să vegheze la siguranța și apărarea fruntariilor sale [103, p. 251]”.

După 17 septembrie 1939, autoritățile sovietice recurg la o presiune crescândă la granița română de pe Nistru. Sunt semnalate concentrări masive de trupe în apropierea frontierei româno-ruse, care, în condițiile ocupării răsăritului Poloniei, s-a extins de la 812 km la 1158 de km. În anumite zone de pe Carpații nordici și de pe Nistrul superior militarii sovietici amenințau și simulau periodic atacuri [202, p. 213]. În desele divergențe, pe care ofițerii români le aveau pe frontieră cu comandanții sovietici, aceștia făceau și chestionări insinuante privind trupele poloneze, refugiate sub presiunea celor naziste și bolșevice în România, pe care le considerau drept „bande înarmate” ce trebuiau „zdrobite” cu fermitate [202, p. 213]. Asemenea dialoguri se purtau și la nivel oficial mai înalt, unde reprezentanții Moscovei căutau să mențină presiunea asupra guvernului de la București [203, p. 52].

Uniunea Sovietică anunțase, înaintea războiului cu Finlanda, că Basarabia va fi cucerită prin metoda baltică care consta, după cum am văzut mai sus, în impunerea unor „tratate de ajutor reciproc”, urmate de staționarea trupelor sovietice pe teritorii stabilite ca aparținând sferei de influență sovietică, prevăzută de protocolul secret și de organizarea de alegeri noi, cu impunerea unor guverne pro-sovietice. Dovadă în acest sens servesc instrucțiunile Kominternului către Partidul Comunist Român, care au ajuns, la sfârșitul lui noiembrie 1939, înaintea atacului asupra Finlandei, la Boris Stefanov, secretarul general al C.C. al P.C.d.R., care a cerut, în articolul „Războiul imperialist și România”, publicat în revista *”Коммунистический Интернационал”*, încheierea imediată a acordului de ajutor reciproc cu U.R.S.S. [64, p. 143] „Fără îndoială, afirma cu încredere B. Stefanov, politica pașnică, promovată consecvent de Uniunea Sovietică prin încheierea pactului de neagresiune și a tratatului de prietenie și hotare cu Germania, precum și a tratatelor de asistență mutuală cu Estonia, Letonia și Lituania, au exercitat o anumită influență asupra politicii guvernului României. La aceasta a contribuit și exemplul Poloniei care, antrenată în război, nu a beneficiat de nici un ajutor real din partea Franței sau a Angliei [64, p. 145].

Pactele de asistență mutuală între U.R.S.S. și Statele Baltice, în special pactele dintre U.R.S.S. și Lituania cu privire la transmiterea orașului Vilnius și a regiunii Vilno către Republica

Lituaniană, afirma Stefanov, demonstau lumii întregi politica externă de pace dezinteresată a Uniunii Sovietice. Popoarele Estoniei, Letoniei și Lituaniei s-au convins că prin încheierea tratatelor de asistență mutuală cu marea Uniune Sovietică, au reușit să evite implicarea în război și au obținut o garanție sigură a independenței lor în fața oricărui atac al statelor imperialiste [64, p. 145].

Faptele expuse, pe de o parte, și presiunile exercitate asupra României de către burghezia imperialistă din Anglia și Franța în scopul implicării României în război, pe de altă parte, sublinia Stefanov, atestau în mod evident că „*interesele popoarelor României* (subl. ns.), libera și pașnica lor dezvoltare, un viitor mai bun, devin imposibile fără încheierea imediată a unui tratat de ajutor reciproc cu U.R.S.S. după modelul tratatelor semnate de către Uniunea Sovietică cu statele baltice” [64, p. 145].

Prin articolul semnat de Boris Stefanov, propaganda kominternistă, respectiv propaganda sovietică, urmărea mai multe ținte. În primul rând, în ansamblul propagandei promovate de Kremlin, doar statele occidentale erau învinuite de declanșarea războiului și de amplificarea lui. „Burghezia reacționară engleză și franceză, sprijinită de oligarhia din S.U.A., susținea autorul, încercând prin toate mijloacele să extindă proporțiile războiului imperialist, își propune să atragă în acest război și țările mici” [64, p. 145]. Arătându-se preocupat de țările balcanice mici, Stefanov, în deplină concordanță cu abordarea conducerii sovietice, își exprima grija că ațâțătorii războiului, „prin pretinsa apărare a neutralității”, căutau să izoleze popoarele balcanice de Uniunea Sovietică, în scopul implicării acestora în într-un război de partea imperialiștilor englezi și francezi, împotriva Germaniei, apoi și împotriva U.R.S.S. Un loc important în aceste „planuri mișelești” ale burgheziei engleze și franceze, în convingerea autorului, era rezervat României.

În al doilea rând, după ce repeta teza lansată de propaganda bolșevică privind „dezintegrarea fulgerătoare a Poloniei panilor” și „decizia guvernului sovietic de a lua sub protecția sa popoarele din Ucraina de Vest și Belarusia de Vest, lăsate de izbeliște”, Stefanov lua în derâdere neutralitatea României, pretinzând că aceasta „și-a găsit confirmarea în cazul când guvernul polonez, comandamentul militar suprem, ofițeri și funcționari de stat au fost acceptați pe teritoriul României”. Urmărind denigrarea României, Stefanov, ca și propaganda sovietică, analizează, „de pe poziții de clasă”, evoluția industriei românești, a investițiilor de capital în ramurile industriale, concluzionând că „ne putem imagina amploarea catastrofei naționale în eventualitatea participării nemijlocite a României în războiul imperialist” [64, p. 145].

Stefanov insista asupra „necesității vitale a stabilirii relațiilor de prietenie între Uniunea Sovietică și popoarele din România”. Liderul comuniștilor din România, aflat la Moscova, reiterea poziția P.C.d.R. - secție a Internaționalei Comuniste, privind „componenta multinațională a statului român” și dreptul minorităților la autodeterminare. Reamintim că în timpul tratativelor dintre reprezentanții României și ai Uniunii Sovietice, desfășurate la Viena (28 martie – 2 aprilie 1924), P.C.d.R. s-a plasat de partea delegației sovietice, care nu recunoștea legitimitatea unirii Basarabiei cu România, cerând organizarea unui plebiscit. În acest context, guvernul Ion I.C. Brătianu a luat măsuri de împiedicare a activității comuniștilor. La 5 aprilie 1924 a fost publicată Ordonanța Corpului 2 Armată, pe baza căreia s-a trecut la efectuarea de percheziții la sediile P.C.d.R., la domiciliul unor militanți, la redacțiile ziarelor comuniste. În zilele următoare au fost publicate două ordonanțe ale Corpului 2 Armată, prin care se decidea dizolvarea P.C.d.R. și a altor organizații aflate sub influența sa. Acum, Stefanov se afla la adăpost, la Moscova, și reiterea poziția „internaționalistă” și „de clasă”, afirmând că „într-o situație extrem de dificilă sunt puse masele muncitoare din regiunile *alipite* (subl. ns.) la România după războiul din anii 1914-1918. În Bucovina, Dobrogea, Basarabia, Transilvania este promovată politica de asuprire națională și exploatare monstruoasă a maselor populare... Minoritățile etnice din România sunt lipsite de drepturi și sunt supuse diverselor represiuni” [64, p. 145]. Urma promisiunea fermă că „avangarda clasei muncitoare din România a luptat și va lupta împotriva exploatării monstruoase a asupririi popoarelor din teritoriile alipite la România, pentru dreptul autodeterminării minorităților naționale până la separare teritorială” [64, p. 145].

În calitate de lider al comuniștilor din România, Stefanov avea grijă și de „educarea cu succes a cadrelor capabile să se orienteze independent în actuala situație internațională complexă, pentru educarea unor membri dârji și principali ai partidului”. În acest sens, el atrăgea atenția membrilor Partidului Comunist asupra studierii „*Istoriei P.C.(b) din toată Uniunea. Cursul scurt*”, un tezaur de cunoștințe marxist-leniniste”, subliniind că studierea acestuia „va conta mult pentru prăbușirea capitalismului și victoria socialismului” [204].

Articolul „*Războiul imperialist și România*” a provocat numeroase comentarii. În opinia lui Gheorghe Davidescu, trimisul plenipotențiar al României la Moscova, articolul permitea Bucureștiului să-și dea încă o dată seama de opinia cercurilor conducătoare sovietice asupra relațiilor cu România, precum și asupra mijloacelor la care puteau recurge pentru realizarea scopurilor lor [64, p. 163]. În cadrul unei convorbiri avute de ministrul român la Moscova cu un colaborator al ziarului „*Essener Național Zeitung*”, comentând articolul apărut în „*Коммунистический Интернационал*”, ziaristul german a spus că după convingerea sa,

guvernul german nu va putea sacrifica colaborarea cu U.R.S.S. pentru a veni în ajutorul unui stat atacat, oricare ar fi el: de exemplu, cazul Finlandei care „a nutrit sentimente constante de prietenie față de Germania”, mai ales că opinia generală a cercurilor conducătoare germane era că „România nu este decisă să se opună cu armele unei încercări de ocupare a Basarabiei” [64, p. 160]. Englezii, la rândul lor, referindu-se la acest articol, au încercat să alerteze România. Însă, în legătură cu același articol, Grigore Gafencu îl convingea pe P.G. Kukoliev, însărcinatul cu afaceri al U.R.S.S. la București, că el și guvernul român „au dat dovadă de calm, iar politica viitoare a României în scopul menținerii neutralității nu se va schimba și guvernul român va păstra relații bune cu toate țările” [103, p. 283].

În contextul războiului cu Finlanda, chestiunea Basarabiei a fost suspendată, Boris Stefanov fiind contrazis, la 8 decembrie, de Kukolev, în cadrul unei vizite la ministrul de externe român Grigore Gafencu, căruia i-a dat asigurări asupra atitudinii pașnice a U.R.S.S. față de România [103, p. 285]. Diplomatul sovietic constata că opinia publică românească „se lasă, totuși, înrăurit de știrile tendențioase din afară și privește cu îngrijorare spre anumite „primejdii rusești” despre care, afirma el cu perfidie, nu știe nimic și care, nici nu există” [103, p. 283]. În aceeași zi, la Moscova, Gheorghe Davidescu se întâlnea cu Potiomkin care dorea să cunoască textul integral al discursului lui Grigore Gafencu, rostit în fața Comisiilor de Afaceri Străine ale Camerei și Senatului, la 29 noiembrie 1939. Este vorba că, referindu-se la relațiile româno-sovietice, șeful diplomației române a declarat: „Suntem convinși, în ce privește pe vecinii noștri din răsărit, că destinele popoarelor noastre, oriunde se întâlnesc, la Nistru sau la Marea Neagră, nu se vrăjmășesc, după cum credem, în potrivirea ce este între politica de pace pe care o afirmă Republica Sovietică și politica de independență pe care o urmează statul român” [103, p. 281]. Presa sovietică a publicat numai mici note despre discursul lui Grigore Gafencu, care nu reflectau deloc conținutul expunerii sale [103, p. 290]. Observăm că, deși sovieticii nu mai acceptau formula în care malul drept al Nistrului să fie numit mal românesc, Potiomkin s-a abținut de la orice apreciere, iar în legătură cu cele scrise de Stefanov, spunea că articolul în chestiune expunea considerațiile personale ale autorului, care nu corespundeau vederilor guvernului sovietic, după cum se putea deduce și din gazeta „Izvestia” [103, p. 283].

Tot în aceeași zi, către miezul nopții, radio Moscova a transmis textul unui comunicat oficial prin care Direcția Presă a Comisariatului Afaceri Străine anunța că „articolul semnat de Stefanov „*Războiul imperialist și România*”, apărut în nr. 10 al revistei „*Коммунистический Интернационал*”, care a suscitat comentarii absurde în presa străină, nu corespunde politicii Uniunii Sovietice și nu exprimă nicidecum natura relațiilor mutuale dintre U.R.S.S. și România” [205, f.

317]. La stadiul actual al cercetării, nu cunoaștem cu certitudine ce a determinat Kremlinul să stopeze, pentru moment, „ofensiva” sa împotriva României: ecourile din presa mondială sau/și insuccesele militare de pe câmpurile de luptă din Finlanda [64, p. 166].

Cu toate acestea, chiar și în situația când Armata Roșie se împotmolise în „războiul fulger” împotriva Finlandei, Moscova nu renunța la intimidarea României, folosind deopotrivă propaganda și procedee diplomatice perfide. Încă la 5 decembrie 1939, Gheorghe Davidescu informa Ministerul Afacerilor Străine că ambasadorul Franței la Moscova, Naggiar, îi comunicase că în cursul unei conversații neoficiale pe care o avuse, la 3 decembrie, cu Potiomkin, fiind vorba despre Odessa, diplomatul sovietic îi declarase că acest oraș „este un port fără viață deoarece și-a pierdut hinterlandul”. La remarcă ambasadorul francez că Odessa avea la spate Ucraina întreagă, Potiomkin a încercat a-i demonstra că „produsele ucrainene se scurg prin alte porturi și că adevăratul hinterland al acestui port este Basarabia” [64, p. 159]. La întrebarea ambasadorului francez care va fi atitudinea Germaniei în cazul în care U.R.S.S. va pretinde Basarabia, diplomatul român a răspuns că nu avea nici un indiciu precis care l-ar fi făcut să creadă într-o înțelegere sovieto-germană într-un sens sau altul [64, p. 159]. Însă după impresia sa, a adăugat el, guvernul Germaniei „n-ar putea fi de acord ca sovietele să ridice chestiunea Basarabiei înainte de terminarea războiului în Vest” [64, p. 159]. La rândul său, ambasadorul francez era convins că „dacă acțiunea sovietică în Finlanda se va termina rapid, după cum se spera la Moscova, guvernul sovietic va ridica fără întârziere, problema Basarabiei”. României i se va cere, afirma Naggiar, retrocedarea pur și simplu a Basarabiei fără nicio ofertă de compensații [64, p. 159].

La începutul anului 1940, în scopul pregătirii „frontului propagandistic”, s-a procedat la reorganizarea „Societății Basarabenilor”, anexă a Kominternului. Prin dispoziția Biroului Politic al C.C. al P.C.(b) din toată Uniunea s-a creat, cu începere de la 1 ianuarie 1940, „Biroul pentru studiul problemei basarabene”, având în componență persoane cu înalte funcții [64, p. 189]. „Biroul” avea sarcina „să colecteze datele privind anexarea Basarabiei de către România, adunând documente concrete referitoare la activitatea Sfatului Țării”; să întocmească materiale în vederea unei intense campanii de presă în străinătate, în cazul în care o asemenea propagandă va deveni necesară; să mobilizeze toate cadrele și să strângă toate legăturile stabilite de „Societatea Basarabenilor” în străinătate, pentru a putea fi utilizate imediat, în momentul oportun; să înregistreze toți funcționarii sovietici și comuniștii din U.R.S.S., care posedau cunoștințe despre Basarabia, cunoșteau organizarea internă și starea de lucruri din provincie și vorbeau limba română; să pregătească mobilizarea tuturor propagandiștilor comuniști și sovietici, care vorbeau

limba română, pentru eventualitatea când aceștia vor trebui să urmeze Armata Roșie în Basarabia [64, p. 190].

Imediat după constituire, „Biroul” a format „Comisia pentru Edituri”, care avea sarcina tipăririi tuturor broșurilor de propagandă, cu caracter politic sau cultural. În același timp, Moscova a dispus intensificarea relațiilor dintre ”Biroul pentru studiul problemei basarabene” și Secția româno-basarabeană a Agenției Kominternului din Odessa. În acest scop, „Biroul” urma să desemneze, de acord cu organele centrale ale Kominternului, trei agenți principali cu misiunea să activeze pe lângă Secția româno-basarabeană, menținând legătura cu „Biroul”. Pe de altă parte, ”Biroul” a decis să pună la dispoziția Secției româno-basarabene suma de 500 000 de ruble, din care s-au dat 100 000 de ruble în valută străină [64, p. 190].

Au fost utilizate și alte mijloace. La începutul anului 1940, revista „*Krasnii Arhiv*”, editată de Direcția Principală a Arhivelor U.R.S.S., structură oficială subordonată N.K.V.D., a publicat un material special cu titlul „Fărădelegile românești în Basarabia (1918)” în care insista asupra unor pretinse atrocități ale autorităților române după unirea Basarabiei cu România. Materialul publicat scoate în evidență scopul conducerii sovietice de a pregăti opinia publică atât din U.R.S.S., cât și din întreaga lume pentru o eventuală acțiune în forță de anexare a Basarabiei [64, p. 227].

Materialele de arhivă studiate de noi, dar și cele publicate, demonstrează că imediat după încheierea Pactului sovieto-german de neagresiune, la 23 august 1939, Uniunea Sovietică declanșase pregătirile și în privința ocupării Bucovinei. La mai puțin de o săptămână de la semnarea pactului, Direcția Est-Europeană a Comisariatului pentru Afacerile Străine al U.R.S.S. a primit dispoziții în vederea documentării și actualizării datelor despre România. La 29 august, șeful acestei Direcții, A.I. Lavrentiev, redactase memoriul „Tratatul politic de bază încheiate de România cu alte țări”. Acesta și alte documente care ne duc spre concluzia că, pe lângă aspectele legate de alianțele politico-militare ale statului român, de statutul minorităților etnice din România și de situația din Basarabia, Uniunea Sovietică a manifestat, în perioada respectivă, un anumit interes și față de Bucovina [65, p. 16]. Perspectiva extinderii prezenței militare sovietice în teritorii care nu aparținuseră niciodată Rusiei țariste reprezenta un obiectiv strategic, deoarece U.R.S.S. dorea să-și împingă armatele pe un aliniament cât mai înaintat spre centrul Europei [65, p. 16].

Puțin după încheierea campaniei militare împotriva Poloniei, A.I. Lavrentiev a întocmit și „Memoriul despre provincia românească Bucovina” în care arăta că „până la războiul imperialist Bucovina a fost o provincie a Imperiului austriac”. În condițiile în care Polonia nu mai exista, el menționa că „Bucovina se învecinează la Nord și Nord-Vest cu Ucraina de Vest și la Sud - cu

România” [65, p. 17]. Lavrentiev informa conducerea de la Moscova precum că „majoritatea populației Bucovinei o alcătuiesc ucrainenii”, aceștia reprezentând, în realitate, 38% din numărul total al populației. Referindu-se la situația economică a provinciei, autorul memoriului afirma că terenurile arabile și fondul silvic ar fi fost insuficient exploatat, că țăranimea suferea de pe urma lipsei de pământ, că industria în Bucovina se afla la un nivel scăzut de dezvoltare, de unde și numărul doar de 7248 de muncitori. Apoi A.I. Lavrentiev încerca să demonstreze că vina pentru pretinsa stare deplorabilă din Bucovina o purta statul român care, în pofida „cererilor în favoarea unirii Bucovinei cu Ucraina”, ar fi ocupat, cu sprijinul Antantei, acest ținut, supunându-l „unei exploatare de necrezut și unui regim continuu de opresiune națională”. Învinuind statul român de „lichidarea autonomiei ne semnificative de care avea parte Bucovina sub monarhia Habsburgilor”, diplomatul sovietic afirma că „toate eforturile românilor în această provincie sunt îndreptate către izolarea populației ucrainene de cultura socialistă înfloritoare din Uniunea Sovietică”. Vitalie Văratich conchide că aceste afirmații evidențiază adevăratele scopuri urmărite de Moscova față de Bucovina, problemele grupului etnic ucrainean urmând să constituie pretextul cel mai potrivit, în opinia sa, pentru formularea pretențiilor teritoriale [65, p. 18].

Considerăm că interesul U.R.S.S. față de ucrainenii din Bucovina era o repetare a aceluiași interes față de ucrainenii, dar și față de bielorușii din Polonia. Era un pretext utilizat, de curând, și de Germania hitleristă în raport cu Cehoslovacia și cu Polonia. Astfel că, datele false despre etnicii ucraineni din Bucovina și acuzele aduse politicii statului român față de aceștia trebuiau să servească scopurilor propagandistice pentru a convinge opinia publică de oportunitatea „rolului salvator” al U.R.S.S. în ocrotirea drepturilor ucrainenilor bucovineni.

Dovadă că U.R.S.S. se pregătea să ocupe și Bucovina servește redactarea, la 16 decembrie 1939, a unui alt material informativ – „Memoriul despre Bucovina”, în care se renunța la noțiunea de provincie românească pentru Bucovina, se aplica un limbaj dur și se falsificau premeditat datele problemei. „Potrivit Tratatului de pace de la Saint-Germain (septembrie 1919), se spunea în memoriu, României i-a fost recunoscut dreptul alipirii doar a părții de Sud a Bucovinei. Imperialiștii români nu s-au mulțumit cu atât. Imperialismul francez a continuat să cedeze. La 10 august 1920, Conferința de la Sevres a recunoscut României dreptul asupra întregii Bucovine” [65, p. 19]. În ceea ce privește etnicii ucraineni, se afirma că, chipurile, guvernul român „promovează cursul românizării prin intermediul terorii albe și a forței militare”. Interzicerea limbii ucrainene și „caracterul politico-militar” erau prezentate drept principalele trăsături ale politicii administrative românești în Bucovina. „Politica asupra națională, se menționa în memoriu, s-a făcut simțită și cu ocazia înfăptuirii reformei agrare din 1921” [65, p. 19].

„Memoriul despre Bucovina”, din 16 decembrie 1939, a fost întocmit în condițiile în care „războiul de iarnă” era în deplină desfășurare. Uniunea Sovietică, fiind convinsă că va obține o victorie rapidă asupra Finlandei, era dispusă să atace România imediat după încheierea acestui război. Încă în ultimele zile ale lunii noiembrie 1939, Legația română de la Washington atenționa Ministerul afacerilor Străine cu privire la modificarea politicii externe sovietice în acel moment: „1. Linia principală de acțiune s-a schimbat către Sud-Estul european. 2. Este sigur că negocieri germano-sovietice au loc pentru stabilirea liniei de demarcație la Sud de Polonia spre a transforma zonele de influență în preluări de posesiune” [207, f. 105].

Cu toate că Franța și Anglia acordase, la 13 aprilie 1939, garanții României și Greciei, diplomația română constata că puterile occidentale se eschivau să ofere siguranță în fața unei eventuale amenințări dinspre Uniunea Sovietică. În urma întâlnirii cu trimisul britanic la București, Reginald Hoare, Grigore Gafencu constata: „Totuși Anglia nu ne poate garanta în mod categoric că ne va apăra în cazul unui atac rusesc și nu ar vrea ca în această privință să ne facem iluzii care ar putea fi primejdioase” [65, p. 22]. Cu toate acestea, la 14 decembrie 1940, România, participând la lucrările Adunării Societății Națiunilor, va vota pentru excluderea Uniunii Sovietice pentru agresiunea împotriva Finlandei, asumându-și riscul de a suporta consecințele acestui gest.

Sfârșitul anului 1939 a reprezentat începutul unei perioade de incertitudine totală, când o acțiune sovietică în forță împotriva României se putea produce în orice moment, iar dacă un asemenea atac nu s-a produs, faptul s-a datorat „miracolului rezistenței finlandeze, precum și declarațiilor oficiale ale Bucureștilor cu privire la hotărârea României de a opune rezistență”. Cu toate acestea, sursele istorice demonstrează că inevitabilitatea revendicărilor sovietice asupra Basarabiei și Bucovinei nu au lipsit. La 3 ianuarie 1940, Gheorghe Davidescu transmitea din Moscova că „părerea aproape unanimă este că posibilitatea unei acțiuni militare sovietice asupra frontierelor noastre se îndepărtează în raport cu prelungirea operațiunilor din Finlanda. O primejdie iminentă ne-ar amenința însă din interior, întrucât cercurile sovietice ar fi convinse că Basarabia ar fi suficient de subminată și că tulburările n-ar putea fi înăbușite. Pentru Bucovina, Boris Stefanov ar fi fost chiar însărcinat să se gândească de pe acum la modalitățile încorporării teritoriilor locuite de ucraineni la Ucraina Sovietică. În Basarabia Kremlinul ar considera problema ca deosebit de ușoară, dat fiind efectivele reduse ale trupelor noastre” [210, f. 4].

Încheierea războiului cu Finlanda, prin semnarea tratatului de pace la 12 martie 1940, i-a permis Uniunii Sovietice să relanseze problema relațiilor sale cu România.

3.3. Concluzii la capitolul 3

În urma examinării atitudinii Uniunii Sovietice față de România în perioada de la încheierea Pactului sovieto-german de neagresiune până la repunerea oficială a problemei privind „rezolvarea problemei Basarabiei”, la sfârșitul lui martie 1940, am conchis că:

1. Mesajul propagandistic al U.R.S.S. privind România își trăgea rădăcinile din primii ani ai relațiilor româno-sovietice și a continuat, cu intensitate diferită, în funcție de conținutul discuțiilor dintre cele două părți privind problema Basarabiei și a Tezaurului românesc, aflat la Moscova. Apogeul propagandei antiromânești în această perioadă l-a reprezentat formarea R.A.S.S. Moldovenești, în componența R.S.S. Ucrainene, cu scopul declarat și puternic mediatizat de a ocupa teritoriile românești și a extinde revoluția proletară în Balcani și Europa de Est. Reluarea relațiilor diplomatice dintre cele două țări a atenuat, pentru o perioadă scurtă, pretențiile sovietice asupra Basarabiei și caracterul ostil al propagandei privind România.
2. Aducerea la putere în România a Partidului Național-Creștin a generat o anumită încordare a relațiile româno-sovietice. Relațiile au fost tensionate mai ales de „cazul Butenko”, consilier al Legației U.R.S.S. la București din 5 ianuarie 1938, care, la începutul lunii februarie, a fugit în Italia. Reprezentanții diplomației de la Moscova și, mai ales propaganda sovietică atribuiau guvernului român responsabilitatea dispariției lui Butenko. Când învinuirile adresate României s-au dovedit a fi neîntemeiate, propaganda sovietică a folosit alt subiect, cel vizând frontiera cu România. Autoritățile sovietice considerau inoportun și inadmisibil ca în notele sale oficiale Legația română să numească Basarabia teritoriu românesc.
3. Cu toate că în toamna anului 1938 se constată o ușoară relaxare în relațiile dintre cele două țări, iar presa sovietică încetează să atace și chiar manifesta un interes sporit pentru România, după înlocuirea lui M. Litvinov cu V. Molotov, reprezentanții sovietici, în raporturile cu demnitarii români, vor utiliza mai degrabă diverse tertipuri propagandistice decât francheță diplomatică. Încheierea Pactului sovieto-german de neagresiune era prezentat persoanelor oficiale române de către diplomații sovietici în aceeași manieră propagandistică, utilizată de V. M. Molotov.
4. După ocuparea teritoriilor poloneze, U.R.S.S. recurge la o presiune crescândă la granița de pe Nistru, efectuând concentrări de trupe în apropierea frontierei româno-sovietice. După ce reușise să impună celor trei Țări Baltice tratate „de ajutor reciproc”, prin care era asigurată staționarea trupelor Armatei Roșii pe teritoriul lor, U.R.S.S., prin intermediul revistei *„Коммунистический Интернационал”*, solicită guvernului român încheierea imediată a acordului de ajutor reciproc cu U.R.S.S. Propaganda cominternistă, respectiv propaganda sovietică, urmărea mai multe ținte, reiterând poziția Partidului Comunist din România - secție

a Internaționalei Comuniste, privind „componenta multinațională a statului român” și dreptul minorităților la autodeterminare.

5. La începutul anului 1940, în scopul extinderii „frontului propagandistic”, prin intermediul „Societății Basarabenilor” în străinătate și altor organizații formate în acest scop, instituțiile responsabile pregătesc campanii de presă, înregistrează funcționarii sovietici și comuniștii din U.R.S.S. care posedau cunoștințe despre Basarabia, cunoșteau organizarea internă și starea de lucruri din provincie și vorbeau limba română, mobilizându-i pentru eventualitatea intrării, împreună cu Armata Roșie, în Basarabia.

4. UNELTIRILE PROPAGANDEI SOVIETICE ÎN VEDEREA OCUPĂRII TERITORIILOR ROMÂNEȘTI ÎN PERIOADA 29 MARTIE - 2 AUGUST 1940

4.1. Preliminariile sovietice privind „soluționarea” problemei Basarabiei și propaganda

De îndată ce războiul sovieto-finlandez a luat sfârșit, Moscova a redeschis problema Basarabiei. La 29 martie 1940, guvernul sovietic și-a anunțat decizia de a „rezolva” problema Basarabiei. În cuvântarea rostită în cadrul sesiunii a VI-a a Sovietului Suprem al U.R.S.S., comisarul de externe V.M. Molotov declara: „... Printre țările vecine din Sud amintite mai înainte este una cu care nu avem un pact de neagresiune, România. Aceasta se explică prin existența unei chestiuni litigioase nerezolvate, cea a Basarabiei, a cărei anexiune de către România nu a fost niciodată recunoscută de U.R.S.S., deși aceasta nu a pus niciodată chestiunea înapoierii Basarabiei pe cale militară” [103, p. 295]. Lăsând să se înțeleagă că Uniunea Sovietică nu excludea calea militară de înapoiere a Basarabiei, șeful diplomației sovietice afirma că nu exista niciun motiv de agravare a relațiilor sovieto-române. Și ca să complice și mai mult situația, amintea de „cazul Butenko”, învinuind, și de această dată, autoritățile române de fuga acestuia în Italia.

Discursul lui Molotov a trezit uimirea și neliniștea oamenilor politici din România. Alexandru Cretzeanu, secretar de stat la Ministerul Afacerilor Străine, comentând cuvântarea lui Molotov, avea să spună: „Așadar, Kremlinul a hotărât să ignore nu numai Pactul Briand-Kellog ci și Convenția pentru definirea agresorului. În acest caz, nu ar trebui decât să ne reamintim ce s-a întâmplat în Polonia, Finlanda și în cele trei republici baltice, care toate avuseseră acorduri formale și specifice de neagresiune cu Uniunea Sovietică” [202, p. 43].

A doua zi, la 30 martie, Grigore Gafencu, Ministrul Afacerilor Străine al României, în telegrama către Legația română la Moscova spunea că a fost neplăcut surprins de cuvintele referitoare la România, pe care le-a rostit Molotov [103, p. 296]. Ceea ce a uimit Bucureștii, a fost revenirea lui Molotov, pe un ton neobișnuit, asupra cazului Butenko, folosind în această privință cuvinte nedrepte și incorecte la adresa guvernului român. Se știa și la Moscova că Butenko, fost însărcinat cu afaceri al Uniunii Sovietice la București, nu dispăruse „fără urme” din România, ci fugise la Roma, unde a făcut declarații presei și unde a fost identificat atât de autoritățile italiene, cât și de trimișii speciali ai poliției române [103, p. 297]. Tocmai în baza acestei realități guvernul român considera „chestiunea Buteko”, în care nu i se putea atribui nicio vină, ca definitiv lămurită.

Sensul discursului provocator și amenințător al lui Molotov a generat percepții alarmante și tulburătoare în rândurile românilor. Din comentariile înregistrate în cercurile național-țărăniști, rezulta că discursul lui Molotov era de o gravitate excepțională, complicând și mai mult situația

României în contextul internațional din acel timp. Iuliu Maniu credea că pasajul referitor la România din discursul șefului guvernului sovietic dovedea că U.R.S.S. avea convingerea că Franța și Anglia nu aveau să-și onoreze obligațiile de garantare a României în cazul unui conflict cu Rusia. „Între Germania și Rusia, a spus el, există o deplină înțelegere în ceea ce privește atitudinea față de România; Berlinul a fost încunoștiințat din vreme despre atitudinea U.R.S.S. în chestiunea Basarabiei. Discursul lui Molotov a fost o mare manevră diplomatică” [64, p. 240].

Gheorghe Brătianu, discutând situația cu Dinu Brătianu, a opinat că, în această situație, „singura politică pe care trebuie să o urmeze România, este aceea a unei bune înțelegeri cu Reichul și Italia, numai puterile „Axei” putând să stăvilească expansiunea U.R.S.S. în Sud-Estul European. Dinu Brătianu, la rândul său, era convins că Germania nu va întreprinde nicio acțiune împotriva Uniunii Sovietice și că pentru a se salva, România va trebui să încerce să obțină din partea Franței și Angliei reconfirmarea garanțiilor date anterior. Cei doi fruntași liberali au fost de comun acord că România trebuia să ducă o politică hotărâtă față de Uniunea Sovietică și să nu cedeze, oricare ar fi consecințele [64, p. 240].

În cercurile național-creștine domina indignarea provocată de cele rostite de Molotov. Era o încercare de a intimida România – aceasta era concluzia – pentru a obține cedarea Basarabiei și acordarea unor puncte strategice pe litoralul Mării Negre, pentru a contracara eventualele blocări ale transporturilor de petrol de la Baku prin Marea Neagră. Guvernul român, considerau național-creștinii, trebuie să întâmpine cu fermitate pretențiile U.R.S.S. și la nevoie să facă uz de puterea armelor pentru păstrarea integrității României [64, p. 240].

La 1 aprilie, ziarul american „*Daily Herald*” publica articolul „Stalin încearcă o înțelegere în problema Basarabiei”, în care se spunea că „în urma discursului ținut de Molotov în fața sovietului Suprem, concluzia la care au ajuns cercurile diplomatice din capitalele europene este că Stalin pregătește o nouă ofensivă, de data aceasta prin mijloace diplomatice, utilizând problema Basarabiei, a cărei anexare de către România nu a fost niciodată recunoscută de Moscova”. După cum Polonia Orientală și statele baltice au constituit „cheia” diplomației sovietice în anul 1939, afirma autorul, „se pare că problema Basarabiei va forma resortul activității politice sovietice în cursul anului 1940, linia politică a lui Stalin fiind bine hotărâtă și mărturisită în mod public” [64, p. 243].

Ziarul „*Libre Belgique*”, comentând cuvântarea lui Molotov, scria: „Ceea ce este mai important în discursul lui Molotov e că a amintit pretențiile rusești asupra Basarabiei. Aceasta dovedește că la prima ocazie Moscova își va face din aceasta un motiv de război” [64, p. 249].

Ziarul parizian „*L'Epoque*” scria la 3 aprilie: „Nu mai există nicio îndoială asupra faptului că Moscova se gândește la o nouă acțiune militară. Aluzia lui Molotov asupra Basarabiei dovedește îndeajuns. Rămâne a se vedea care va fi momentul care U.R.S.S. îl va alege pentru aceasta” [64, p. 250].

Mai târziu, Ch. Tătărescu, fost prim-ministru al României, avea să scrie că „Declarația Molotov, - deși gravă - în fond e prima oară când Sovietele refuzau printr-un act solemn să recunoască unirea Basarabiei, - nu era însă războinică în formă și nu a fost urmată de vreun act agresiv” [46, p. 179]. Dimpotrivă, în conversația pe care a avut-o cu ministrul român la Moscova, Molotov a ținut să explice și să precizeze că în fața delegaților sovietelor nu se putea vorbi altfel de problema Basarabiei, lăsând să se înțeleagă, că „nu ne vom război pentru Basarabia și că mai degrabă ne vom înțelege pe calea discuțiilor” [47, p. 179]. Deși Molotov încă nu făcuse un „casus belli” din problema teritorială a Basarabiei, era evident că întreaga problemă se situa în primul plan al preocupărilor sovietice [211, p. 15].

Comportamentul duplicitar al Uniunii Sovietice în raport cu România era propriu și diplomaților sovietici în diferite țări. Raoul Bossy, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Roma, raporta, la 19 aprilie 1940, că în convorbirea avută cu Helfant, însărcinat cu afaceri al Uniunii Sovietice în Italia, diplomatul sovietic s-a arătat „surprins de atitudinea presei italiene care nu încetează de a scoate în relief o presupusă încordare între Moscova și București și de a lăsa să se înțeleagă că U.R.S.S. ar pregăti un atac iminent contra României... Guvernul român, după părerea lui Helfant, ar trebui să aibă drept țintă o lămurire definitivă și amicală a raporturilor sale cu Rusia” [103, p. 305]. Ministrul român i-a răspuns că zvonurile despre amenințările ruse împotriva României erau explicabile până la un punct, dacă se ținea cont de discursul lui Molotov la ședința Sesiunii a VI-a a Sovietului Suprem al U.R.S.S., în ziua de 29 martie 1940 [103, p. 305].

În cadrul general al intențiilor sale agresive față de România, conducerea sovietică a hotărât să intensifice activitatea din R.A.S.S.M., a cărei înființare, în 1924, a fost inspirată tocmai de dorința de a se edifica un punct de plecare și o bază de acțiune împotriva României [186]. Astfel, în vederea completării cadrelor, C.C. al P.C. (b) din toată Uniunea a decis să pună la dispoziția comitetului regional de partid din R.A.S.S.M. un important număr de funcționari, dintre care, până la 1 martie 1940, au sosit 270 și, până la 1 mai, urmau a fi detașați încă 700 de agitatori și propagandiști. Toți acești funcționari de partid au sosit pe malul stâng al Nistrului fără familii ca „rezervă pentru însărcinări speciale”, primind o alocație personală lunară în bani. Printre

funcționarii sosiți erau numeroși agitatori și propagandiști care mai fuseseră detașați în R.A.S.S.M., în lunile septembrie și octombrie 1939, după care au fost retrimiși în localitățile de origine [64, p. 246]. În contextul acestor noi dispoziții, s-au produs anumite schimbări și în cadrul conducerii regionale de partid din R.A.S.S.M., fiind înlocuiți șefii secțiilor Cadre, Presă și Propagandă [64, p. 246].

Pe de altă parte, Comitetul Executiv al Kominternului, în ședința din 22 februarie 1940, a hotărât intensificarea activității agenției sale din Odessa în scopul amplificării propagandei și agitației subversive în regiunea Balcanilor. În acest sens, cu începere de la 1 martie 1940, Agenția Kominternului din Odessa a fost divizată în opt secții, între care și Secția Româno-Basarabeană, condusă de Popescu și Ștefan Corneliu. La dispoziția Agenției au fost puse importante fonduri, destinate propagandei și tipografiilor din Odessa și Tiraspol. Agenția dispunea de un post de radio-emisiune pe unde scurte la Odessa și de circa 20 de instructori și agenți principali [64, p. 247].

În același context, au continuat reorganizarea și intensificarea activității „Societății Basarabenilor” în S.U.A., cu scopul de a crea un curent favorabil „retrocedării” Basarabiei. Astfel, în cursul lunii februarie 1940, mai mulți agenți principali ai „Societății Basarabenilor” au plecat de la Moscova spre Statele Unite, unde au participat, în zilele de 9 și 12 februarie 1940, la întrunirile ținute la New York și Chicago în legătură cu „problema Basarabiei” [64, p. 248]. Cu prilejul acestor întâlniri s-au luat următoarele hotărâri în legătură cu activitatea „Societății Basarabenilor”: lupta pentru a i se recunoaște populației din Basarabia dreptul de a se dezlipi de România, deoarece „această provincie a fost încadrată cu forța în Regatul României”; influențarea opiniei publice americane, în cazul în care Uniunea Sovietică ar pătrunde cu armele în Basarabia, arătându-se că este vorba de un ajutor armat acordat de U.R.S.S., „în urma rugăminții exprimate de populația basarabeană”; începerea unei campanii în presa americană în favoarea populației din Basarabia, prin sublinierea „stării nenorocite a provinciei, înfometării populației și a necesității unui ajutor din afară, spre a se scutura jugul asupririi românești”; strângerea fondurilor necesare luptei de „eliberare” a acestei provincii, prin autodeterminarea populației respective [64, p. 248]. Concomitent cu întrunirile de la New York și Chicago, „Societatea Basarabenilor” a organizat întâlniri la Philadelphia, Baltimore, St. Louis, San-Francisco și Detroit, la care a participat și câte un reprezentant al Kominternului. La toate aceste întruniri s-a hotărât crearea unor „comitete de acțiune” în Statele Unite, imediat ce „Uniunea Sovietică va începe să sprijine în mod amical eliberarea Basarabiei”. Până atunci, însă, în diferite centre americane s-au format „birouri basarabene”, conduse de agenți propagandiști trimiși de la Moscova [64, p.248].

Un mijloc specific, utilizat de U.R.S.S. pentru exercitarea presiunilor asupra țărilor vecine, erau după cum am arătat anterior, frecvențele pretenții privind incidentele de frontieră. În condițiile în care U.R.S.S. încheiase Tratatul de Pace cu Finlanda și privirile sale se îndreptau spre Sud, era de așteptat o amplificare a unor asemenea acțiuni. La 23 martie 1940, Comisarul poporului pentru afacerile străine i-a remis lui Gheorghe Davidescu o notă prin care invoca trei incidente în zilele de 12, 13 și 15 martie 1940, primele două lângă podul de peste Nistru la Tighina și al treilea, în zona satului Țekinovka, și solicita ca „guvernul român să fie pus în cunoștință asupra necesității de a se examina cu amănunțime încălcările arătate, iar vinovații să fie trași la o severă răspundere” [210, f. 372-374]. La 9 aprilie 1940, V. Molotov l-a invitat pe ministrul plenipotențiar român pentru a-i remite un memorandum privind focurile de armă trase dinspre partea română asupra pazei sovietice a malului stâng al Nistrului, asupra locuitorilor și teritoriului U.R.S.S. [103, p. 300]. În memorandum erau prezentate 15 cazuri de împușcături dinspre partea română spre malul stâng al Nistrului. În cadrul convorbirii, șeful guvernului sovietic afirma că „atitudinea unităților române este inadmisibilă”.

Primind memorandumul, Gheorghe Davidescu l-a asigurat pe V. Molotov că incidentele enumerate nu erau legate de cursul pe care guvernul român îl urma în ceea ce privește relațiile sovieto-române. „Guvernul român, spunea ministrul plenipotențiar, dorește să mențină relații de prietenie și de bună vecinătate cu U.R.S.S.”, menționând că declara aceasta din însărcinarea regelui României [103, p. 301].

Molotov atrăgea atenția ministrului român asupra faptului că „îmbunătățirea relațiilor sovieto-române, așa cum arătau faptele, nu depindeau, în primul rând, de Uniunea Sovietică. Doar focul a fost deschis dinspre partea română, unitățile române nu se împușcă pe sine”, menționa acesta, reiterând aluzia că trupele românești erau prost conduse „sau în interiorul lor ar fi pătruns adânc elemente dușmănoase U.R.S.S., cum ar fi polonezii” [103, p. 301]. Era încă un truc, gen „cazului Butenko”, mai mult din domeniul „propagandei negre” (*în care se lasă să se înțeleagă că informația ar emana de la altă sursă decât cea reală*), decât al diplomației, menit, iarăși, să intimideze România și să pregătească opinia publică pentru acțiunile de anvergură pe care Uniunea Sovietică le proiecta deja.

Referindu-se la acest memorandum, ziarul emigranților naționaliști ruși „Vozrojdenie”, editat la Paris, avea să comenteze pretențiile formulate de către guvernul sovietic la adresa României astfel: „Bolșevicii au prezentat niște cereri guvernului român, care conțin 15 puncte. După cum se comunică, cercurile românești sunt foarte uimite de nota sovietică, arătându-se că 14

puncte n-au nimic comun, iar al 15-lea este lipsit de orice însemnătate serioasă. În București domnește oarecare neliniște” [64, p. 265].

Prin telegrama cifrată nr. 20693, din 11 aprilie 1940, Grigore Gafencu anunța Legația României la Moscova că memorandumul sovietic a fost comunicat autorităților române competente care urmau să furnizeze informații asupra fiecărui caz în parte. Dar și la această dată Ministerul Apărării Naționale, cât și Marele Stat major, sesizați de M.A.E.R., dăduseră cele mai severe ordine ca trupele de pe graniță să evite orice incident și să se abțină de la orice exerciții de tragere în zona de frontieră [214, f. 91]. În acest context, este important să prezentăm dovezi că preținsele împușcături dinspre partea română, prin care se încerca intimidarea României și dezinformarea opiniei publice, erau plăsmuiri ale propagandei la cel mai înalt nivel al instituțiilor statului sovietic, gen „canonada de la Mainila” în cazul Finlandei.

Având în vedere gravitatea acuzației și fiind sesizate de Ministerul de Externe cu privire la în acest caz, autoritățile militare române au efectuat cercetările de rigoare și au răspuns prin adresa Marelui Stat Major nr. 200678, din 16 aprilie 1940, semnată de generalul de corp de armată, Florea Țenescu. În urma cercetării cazurilor menționate în memorandumul Comisariatului pentru Afacerile Străine al U.R.S.S. s-a constatat că din cele cincisprezece cazuri semnalate, cinci erau necunoscute unităților de pază române și nu au făcut obiectul vreunui protest al structurilor locale de pază sovietice, așa cum acestea procedau în mod obișnuit. În alte trei cazuri, cercetările întreprinse arătau că faptele nu s-au produs, deși paza sovietică locală a protestat. Prin urmare, jumătate din cazuri erau inexistente. În celelalte cazuri, realitățile au fost exagerate. Problema era că serviciul de pază sovietic, mai ales în sectorul fostei frontiere cu Polonia, nu manifesta dorința de bună înțelegere și rezolvarea locală a incidentelor era mult îngreuiată de inexistența aceleiași regim de tratare a diferendelor ca pe restul frontierei cu U.R.S.S. [214, f. 121]

Către sfârșitul lunii aprilie, propaganda sovietică la frontiera română luase un ton mai moderat. Statul Major al Armatei 4 române era de părerea că se dăduse dispoziții în această privință, deoarece la Moscova se păstra tăcere în legătură cu situația României. De câțva timp, care corespundea aproximativ cu începerea acțiunilor militare în Danemarca și Norvegia (adică de la 9 aprilie 1940), se manifesta o atitudine mai nepoliticoasă și mai agresivă față de alte state, în special față de Turcia [64, p. 272]. În luna mai 1940, însă, în legătură cu pregătirea invaziei în teritoriile românești, către granița cu România erau dirijate tot mai multe trenuri militare, cu soldați și material de război. La 4 mai, Dan Telemac, șeful secției consulare de pe lângă Legația României la Moscova, raporta că din informațiile culese în timpul călătoriei și șederii sale la Lvov, în zilele

de 11-27 aprilie, rezulta în mod neîndoiebnic că de mai multe săptămâni Armata Roșie concentra forțe importante în regiunea la sud de Lemberg (Lvov), până la frontiera cu România. Ofițerii sovietici, în convorbirile cu localnicii, declarau în mod fățiș că pregătirile militare de la frontiera României aveau scopul „eliberării Basarabiei”. De altfel, erau convocate numeroase întruniri publice în localitățile din sudul Galiției în legătură cu Basarabia, ceea ce denota, în opinia diplomatului român, pregătirea spiritelor în vederea unei eventuale acțiuni apropiate [64, p. 282]. În nota Serviciului Special de Informații al României, din 28 mai, adresată Președinției Consiliului de Miniștri, Ministerului Apărării Naționale și Marelui Stat Major al României, privind starea de spirit în problema Basarabiei, întreținută de organele sovietice în zonele din preajma frontierei sovieto-române, se relatea că, deși guvernul sovietic nu părea a avea intenția să-și modifice atitudinea de expectativă față de evenimentele din Europa Centrală și din Balcani, totuși avea loc o anumită pregătire a opiniei publice din U.R.S.S. în vederea unei acțiuni pentru ocuparea Basarabiei, ca urmare a discursului rostit de Molotov la 29 martie 1940. În numeroase localități din Ucraina Sovietică și în teritoriile polone ocupate în 1939 se anunța, cu prilejul diferitor întruniri populare, că Armata Roșie avea misiunea să reocupe Basarabia, „răpită” de români, însă fără a se preciza când acțiunea respectivă urma să fie declanșată. Asemenea întâlniri s-au desfășurat în tot cursul lunilor martie, aprilie și mai 1940, lăsându-se impresia că atacul contra României va fi iminent [64, p. 311]. Alte zvonuri afirmau că Germania ar fi propus Uniunii Sovietice împărțirea României, Basarabia fiind „cedată” U.R.S.S., iar Reichul ocupând restul țării. Toate aceste zvonuri au căpătat o nouă consistență ca urmare a concentrărilor de trupe sovietice la frontiera cu România [64, p. 311].

Acceași instituție, în nota din 12 iunie 1940, relatea că în a doua jumătate a lunii mai, paralel cu diferitele concentrări și mișcări de trupe spre frontiera Basarabiei, în Ucraina circulau zvonuri privind o eventuală acțiune a U.R.S.S. contra României. Aceste zvonuri apăruse ca urmare a stării de spirit pe care autoritățile sovietice o întrețineau în vederea unei eventuale acțiuni armate sau politice, la momentul oportun. În acest sens, atât agitatorii Partidului Comunist, cât și instructorii politici ai Armatei Roșii insistau la întrunirile publice asupra următoarelor teme: a) România va fi obligată să retrocedeze Basarabia „răpită hoțeste” în urma precedentului război mondial și care va fi „dezrobită” de trupele sovietice; b) România ar pregăti o acțiune armată contra Uniunii Sovietice, fiind instigată împotriva acesteia de „conducătorii imperialiști” din Londra și Paris; c) România ar desfășura o activitate de spionaj contra Uniunii Sovietice, folosind în acest scop diferite elemente suspecte și diverși „dușmani ai poporului” ca să afle secretele apărării U.R.S.S., punând în pericol astfel securitatea „patriei socialiste” [64, p. 323].

Propagandiștii sovietici arătau populației și soldaților din apropierea frontierei române că „Uniunea Sovietică va preîntâmpina „agresiunea” României, care va avea loc însă atunci când Moscova va considera că a sosit timpul. Astfel, către 15 mai 1940, printre locuitorii și soldații din regiunea Moghilev-Camenca a circulat zvonul că „Basarabia va fi ocupată în curând de Armata Roșie”. De asemenea, în dimineața de 20 mai 1940, postul de radio din Tiraspol a afirmat textual: „Căzând sub influența cercurilor capitaliste din Franța și Anglia, care au provocat războiul în Europa, România a luat o serie de măsuri provocatoare la granița de est și amenințătoare pentru U.R.S.S., însă districtul militar Odessa este bine pregătit să facă față oricărei eventualități, câștigând astfel îndoit dintr-o singură lovitură” [64, p. 323].

În același timp, ofițerii și instructorii politici ai Armatei Roșii au explicat populației din teritoriile Poloniei anexate la Ucraina că U.R.S.S. a trebuit să concentreze trupe, deoarece de curând România a masat importante efective în Nord și în Est, „premeditând un atac împotriva Uniunii Sovietice”. S-a afirmat chiar că de la posturile sovietice de informație din munți, se vede pe teritoriul românesc atâta armată „încât pare a fi o negură”. În ziua de 24 mai 1940, grănicerii sovietici de la pichetul situat în dreptul punctului Sălășeni au observat un grup de circa 40 de cavaleriști români, dând imediat alarma. Cu acest prilej populația locală a fost adunată de ofițerii sovietici și a primit binocluri pentru „a privi mișcările românilor care se pregătesc să atace Armata Roșie” [64, p. 324].

Între timp, U.R.S.S. declanșase pregătirea operației militare de ocupare a Basarabiei și Bucovinei. Schimbarea situației internaționale în Europa a determinat conducerea U.R.S.S. să accelereze pregătirile pentru realizarea prevederilor articolului 3 din protocolul adițional secret la Pactul sovieto-german de neagresiune. În același timp în care litoralul baltic era atras în orbita sovietică, Stalin și-a întors privirea la sud-vest, către România.

La 9 iunie 1940, comisarul poporului pentru apărare al U.R.S.S. a transmis consiliilor militare ale districtelor militare Kiev și Odessa directivele nr. OY/583 și nr. OY/584, prin care li s-a ordonat să intre în stare de luptă, conform statelor de pace [79, p. 150]. Prin joncțiunea celor două districte, a fost creat Frontul de Sud, condus de generalul Gh. Jukov, având în componență armatele 5, 9 și 12 [101, p. 177]. De la 11 iunie 1940, trupele celor trei armate, sub pretextul unui exercițiu, au fost dislocate de-a lungul graniței cu România. Către 24 iunie toate trupele trebuiau să se afle pe pozițiile de luptă [215].

La 13 iunie, la Kremlin a avut loc consfătuirea conducerii militare și politice a U.R.S.S., cu un impact decisiv asupra planului față de România, la care au participat I.V. Stalin, V.M.

Molotov, mareșalul S.C. Timoșenko, șeful Marelui Stat Major, mareșalul B.M. Șapoșnicov; șeful Direcției Politice a Armatei Roșii, L.Z. Mehlis, comandantul regiunii militare Kiev, generalul Gh. C. Jukov, comandantul regiunii militare Odessa, generalul I.V. Boldin, comisarul poporului al Flotei militare-maritime, amiralul N.G. Kuznețov și alte persoane cu responsabilități importante [120, p. 68].

La 19 iunie, la Proskurov, a fost organizată o ședință specială cu participarea consiliilor militare ale armatelor și a comandanților corpurilor de armată, pentru a li se aduce la cunoștință caracterul și planul general al operației, pentru a li se lămurii rolul și misiunile armatelor și corpurilor de armată în viitoarea operație [87, p.18]. Concomitent, consiliilor militare ale armatelor și comandanților corpurilor de armată li s-au dat indicații concrete privind particularitățile pregătirii de luptă a trupelor și serviciilor în vederea viitoarei operații, indicându-li-se temele și termenul de pregătire [87, p. 19]. În felul acesta, cu o săptămână până la începutul operației, comandanții marilor unități cunoșteau sarcinile ce urmau a fi realizate.

Pentru acțiunile trupelor au fost elaborate două variante. Varianta principală consta dintr-un plan, elaborat pentru cazul în care trupele române vor opune rezistență. Conform acestuia, Frontul de Sud urma să execute un atac concentrat: cu forțele unităților armatei a 12-a de-a lungul râului Prut spre Iași, iar cu forțele armatei a 9-a - la sud de Chișinău spre Huși [87, p. 19].

A doua variantă prevedea acțiunile în cazul în care România va evacua Basarabia fără a opune rezistență. Sarcina trupelor sovietice în această situație consta în ieșirea cât mai rapidă a eșaloanelor mobile la Prut, pentru a controla retragerea armatei române. Unitățile de infanterie trebuiau să se deplaseze în eșalonul al doilea, având sarcina să sprijine primul eșalon [87, p. 19].

La 23 iunie, consiliile militare au concretizat pe teren cu comandanții corpurilor de armată și ai diviziilor problemele legate de ocuparea poziției inițiale, de organizarea viitoarei ofensive, de cooperarea genurilor de arme, de conducerea, legătura și amenajarea spatelui frontului, precum și planul de acțiune pentru o etapă apropiată [101, p. 60].

Totodată, au fost elaborate și trimise trupelor indicații privind: aplicarea aviației conform planului de luptă, asigurarea materială, serviciile, evacuarea și tratarea răniților ușor, evidența, folosirea, scoaterea și evacuarea capturilor, gestionarea administrativ-militară a teritoriului cucerit, numirea comandanților și efectivului garnizoanelor, organizarea cooperării trupelor terestre cu aviația, organizarea drumurilor militare etc. [101, p. 61] Așadar, comandamentele de toate treptele au fost pregătite în vederea executării misiunilor, având din timp dispozițiile și indicațiile necesare pentru acțiuni.

Către 26 iunie, pe Frontul de Sud au fost concentrate 32 divizii infanterie, 2 divizii infanterie motorizată, 6 divizii cavalerie, 11 brigăzi tancuri, 3 brigăzi desant aerian, 16 regimente artilerie din rezerva comandantului-șef, 14 regimente artilerie de corp și 4 divizioane artilerie [101, p. 81]. Numărul total al trupelor și al armamentului aflat în dotarea frontului, după date incomplete, era nu mai puțin de 637 149 de oameni, 9 415 tunuri și aruncătoare de mine, 2 461 tancuri, 359 de mașini blindate 28 056 de automobile [101, p. 67-69]. În felul acesta, conform raportului generalului-maior V. Melikov, profesor la Academia Marelui Stat Major al Armatei Roșii, pe direcțiile principale de ofensivă a armatelor de sud a fost asigurată și desfășurată o superioritate triplă, în forțe și mijloace de luptă [101, p. 27].

După cum am arătat mai sus, în cazul unui război ofensiv în România sau pe teritoriul Țărilor Baltice, conducerea sovietică întrezărea o posibilă intrare în război a Angliei și a altor țări europene împotriva U.R.S.S. Se admitea posibilitatea unui război cu Anglia și aliații acesteia la frontierele din nord-vest și sud ale U.R.S.S. Pentru viitorul război în regiunea de sud, în districtul militar Odessa a fost înființat un ziar în limba română, având 7 angajați [18, p. 297]. Deocamdată, aceștia studiau inamicul, acumulați informații despre România și exersau publicarea materialelor [18, p. 297].

În același timp cu adoptarea hotărârii cu privire la pregătirea acțiunilor de luptă pentru ocuparea Basarabiei și Bucovinei de Nord, D.P.A.R. a elaborat directiva cu privire la fondarea ziarelor în limbi străine. La 14 martie 1940, șeful Marelui Stat Major al U.R.S.S. a transmis șefului Direcției serviciului militar-tehnic directiva nr. 125293, cu sarcina de a elabora hărți ale drumurilor din Basarabia. În aceeași zi, comandantul Districtului Militar Kiev a transmis, pentru trupele din district, directiva nr. 4/1285 privind prezentarea cererilor pentru nevoile de mobilizare a instituțiilor și unităților aflate în proces de formare. Aceste directive au avut un înalt nivel de confidențialitate, fiind destinate strict unui cerc limitat de persoane și, prin urmare, nu au fost cunoscute nici de D.P.A.R., nici de redacțiile ziarelor în limbi străine, care își continuau studiile accelerate la Moscova, potrivit planurilor pe timp de pace.

Doi zețari pentru ziarul în limba română erau instruiți să culeagă texte, ca și acei pentru ziarele în alte limbi, la tipografia „Искра Революции”. În timpul instruirii acestora a fost luată o decizie importantă. Directiva D.P.A.R. nr. 27, din 31 mai 1940, cerea Editurii Militare ca în termen de o lună în cadrul tipografiei nr. 3 din Moscova, să fie dotat un atelier cu litere străine, pentru a edita literatură în diferite limbi, inclusiv, în limba română.

Pregătirea operației militare de ocupare a Basarabiei și Bucovinei impunea comandamentului sovietic și o minuțioasă pregătire ideologică, atât a trupelor ce urmau să invadeze Basarabia și Bucovina, cât și în vederea educării viitorilor cetățeni sovietici. În acest scop au fost antrenate presa, radioul, Kominternul și partidele comuniste din diferite țări, corpul politic și al activiștilor comuniști din armată. Astfel, în presă, la radio, în discursuri politice, în literatură și publicații periodice se susținea că Basarabia era un ținut rusesc, ocupat vremelnice de „gărzile albe” române [89, p. 13]. Despre Bucovina se insinua că era o veche provincie autonomă austriacă, locuită în majoritate de ucraineni, cedată României în mod injust prin tratatul de la St. Germain [89, p. 13].

Metodele folosite de propaganda sovietică pentru a susține pretențiile absurde asupra vechilor teritorii românești de la est de Prut au fost: falsificarea realităților istorice, prezentarea tendențioasă a situației din România și, în special din Basarabia, în comparație cu starea de lucruri din U.R.S.S., discreditarea activității pozitive românești, condamnarea politicii externe a României, întreținerea unei campanii de neadevăruri și insulte în adresa României [89, p. 13].

În a doua jumătate a lunii mai 1940, paralel cu concentrările masive de trupe sovietice la hotarul României, au început să circule, în regiunile de frontieră, noi zvonuri despre situația ei precară și despre eventualitatea unei imixțiuni armate a U.R.S.S. în desfășurarea evenimentelor din Sud-Estul Europei [89, p. 14].

La întrunirile politice din Ucraina, Galiția Occidentală și R.A.S.S. Moldovenească, agitatorii comuniști și instructorii politici militari insistau asupra următoarelor teme: „România va fi obligată să retrocedeze atât Basarabia, cât și Bucovina, care e locuită de ucraineni”, „România pregătește o agresiune armată contra Uniunii Sovietice pe care Armata Roșie trebuie să o prevină cât mai curând” [89, p. 13].

La sfârșitul lunii mai 1940, conducerea R.A.S.S. Moldovenești a trimis în Basarabia grupuri clandestine de câte 30 de persoane, având misiunea transmiterii de date cu caracter militar și „pregătirii populației pentru întâmpinarea Armatei Roșii” [89, p. 13-14]. Din cele 375 de persoane, trimise între Nistru și Prut, foarte puțini erau români de origine. Elementele infiltrate pe teritoriul României răspândeau, în ajunul declanșării operațiunii militare, diferite foi volante de propagandă prosovietică [89, p. 14]. Totodată, ele au contactat, recrutat și instigat grupuri diversioniste dintre localnici. La 27 iunie, Beria îl informa pe Stalin, cu vădită satisfacție, că în Basarabia avea loc „o activizare a partidului comunist”, arătând că în diferite orașe erau răspândite

foi volante ce chemau la luptă împotriva guvernului român și la stabilirea de relații prietenești cu Uniunea Sovietică [89, p. 14].

De pregătirea ideologică a trupelor sovietice se ocupa D.P.A.R., avându-l în calitate de șef pe comisarul de armată de rangul întâi, L. Mehlis. În acest scop, la 21 iunie, consiliile militare și șefii direcțiilor politice ale regiunilor militare Kiev și Odessa au primit directiva nr. 5285/cc a lui L. Mehlis cu privire la pregătirea de război împotriva României. Trei puncte ale acesteia se refereau la lucrul în mediul populației și al trupelor inamice. Directiva punea următoarele sarcini: „Să fie completat departamentul pentru munca printre trupele inamice și redacțiile de ziare în limbile română și rusă pentru populație. A avea oameni, peste prevederile statelor de funcții, care cunosc limba română, pentru a asigura anvergura de muncă”.

Principalul obiectiv al muncii politice în rândul trupelor române consta în dezorganizarea rapidă a armatei României, demoralizarea spatelui frontului și, prin aceasta, ajutorarea comandamentului Armatei Roșii ca, în cel mai scurt timp și cu cele mai puține victime, să obțină victoria deplină. Propaganda sovietică trebuia „să lovească cu pricepere locurile bolnave și slabe ale inamicului”, reacționând rapid la dificultățile economice și politice din țară și armată. Pe baza faptelor concrete urma să fie arătată situația grea a maselor muncitoare, în special a argaților și țăranilor cu terenuri mici din Basarabia, teroarea și violența din partea aparatului polițienesc și al jandarmeriei. „Trebuia evidențiat că impozitele în Basarabia erau de două ori mai mari decât în restul României” și că „funcționarii de stat primesc aici un salariu cu 50 la sută mai mare decât în România și „cumpăra” de la țăranii produse la prețuri stabilite de ei” [18, p. 292].

Directiva cerea „să se explice soldaților români nedreptatea și lipsa de rațiune a războiului împotriva U.R.S.S. și sarcinile Armatei Roșii. Să fie demascate abuzurile ofițerilor de pe front, ale capitaliștilor, moșierilor, funcționarilor și polițiștilor în spatele frontului. Să fie arătată fața reală a organizațiilor militar-politice și politice, care lucrează în armată și în spatele frontului românesc, care constituie sprijinul militarismului”. Un accent deosebit trebuia pus pe faptul că „prin componența sa armata română era țărănească (90 %). Ponderea minorităților naționale reprezenta aproximativ 50 % din tot efectivul de rând. Minoritățile naționale în armată sunt expuse persecuției sălbătice, ele sunt agresate și impuse la muncile cele mai murdare și mai grele. În armata română, se cerea să fie propagate trecerea de partea noastră și starea de spirit anti-război. Să fie propagat, pe scară largă, fiecare fapt de înfrângere a trupelor române” [18, p. 292].

Pe de altă parte, propaganda trebuia „să explice că ostașii și comandanți Armatei Roșii au o atitudine camaraderească față de toți acei care se predau benevol și că prizonierii în U.R.S.S. sunt

în siguranță și menținuți în condiții bune. Ei să fie chemați să treacă de partea Armatei Roșii, să plece acasă și să formeze comitete de luptă pentru pace și prietenie cu Uniunea Sovietică”. În lagărele de prizonieri trebuia difuzat ziarul „Prietenul prizonierului”, în limbile română și rusă. Lagărele de prizonieri trebuiau dotate cu instalații sonore mobile, iar prizonierilor de război să li se arate cele mai bune filme sovietice, „mai ales cu conținut patriotic” [18, p. 292].

Directiva atrăgea atenția că „toată propaganda scrisă trebuie să fie concretă și veridică. Acest lucru se obține datorită bunei cunoașteri a țării și a armatei inamice, a istoriei, culturii sale, a situației economice și politice a muncitorilor și țăranilor, a particularităților educației soldaților. Trebuie să răspundem rapid și politic la toate evenimentele semnificative care au loc în România, în armata, unitățile și subunitățile sale”. În același timp, propagandei i se cerea „să fie afișată viața fericită a muncitorilor și țăranilor din U.R.S.S. Să se explice, că muncitorii și țăranii U.R.S.S. administrează statul fără capitaliști și moșieri. Pentru comparație să fie remarcată situația lipsită de drepturi a muncitorilor și țăranilor din România. Să fie arătată diferența fundamentală între Rusia țaristă - închisoare a popoarelor - și Uniunea Sovietică – uniune frățească a popoarelor eliberate” [18, p. 292].

Luând măsuri concrete, D.P.A.R. a transmis direcției politice a districtului militar Kiev patru stații sonore mobile și patru posturi de radio „RAT”, ultimele fiind unicul mijloc de asigurare a legăturii radiofonice a Marelui Stat Major al Armatei Roșii cu comandamentele fronturilor, în tot timpul războiului. Direcția politică a districtului militar și direcțiile politice ale armatelor trebuiau „să asigure aceste stații cu persoane care cunoșteau limba română. Programul emisiunilor transmise prin stațiile sonore și de radio trebuiau să se manifeste prin eficiență deosebită și caracter concret. Programele urmau a fi elaborate de departamentele de muncă în rândul trupelor inamice și trebuiau aprobate de către șefii direcțiilor politice ale armatelor sau de adjuncții acestora. În cazuri necesare, anumite emisiuni vor fi elaborate de secțiile politice ale marilor unități” [18, p. 293].

Pentru susținerea propagandistică a războiului cu România au fost înființate două ziare ale frontului și două ziare ale armatelor, în limba română. În plus, aproape toate cele 44 de ziare ale diviziilor puteau publica materialele în limba română. Doar în două dintre acestea nu existau caractere latine. În cadrul frontului, de asemenea, existau 6 stații sonore mobile și 6 stații de radio de tip „RAT”. Dintre acestea, în armatele districtului militar Kiev erau 4 stații, iar câte două stații funcționau în armatele districtului militar Odessa. În cadrul frontului, a fost înființată secția de muncă în mediul populației și al trupelor inamice cu un efectiv de 10 angajați. Secții similare au fost înființate și în armate, cu câte 7 ofițeri. În afară de angajații de bază din cadrul frontului,

armatelor și diviziilor, mai exista o mulțime de comandanți care cunoșteau limbile „moldovenească” și ucraineană, dar și un grup de angajați în cadrul D.P.A.R. la Moscova. Aceștia aveau misiunea de a promova propaganda destinată populației din România [18, p. 293].

La 13 iunie, în cadrul Frontului de Sud a fost pregătit un tren-tipografie, iar redacțiile ziarelor în limbile română și ucraineană au fost completate cu personal conform statelor pe timp de război. Instruirea angajaților la ziare a demarat la 17 iunie, cu 11 zile înainte de data începerii operației de ocupare a teritoriilor românești. Pentru promovarea propagandei în presă și în ediul populației Basarabiei și Bucovinei, în cadrul direcției politice a districtului militar Kiev au fost selectate 64 de persoane care cunoșteau limba română și aveau experiență de munca de propagandă. Printre acestea erau 34 de editorialiști și 30 de propagandiști. În plus, în armatele a 5-a și a 12-a au fost desfășurate redacții de ziare în limba română. Aici, instruirea personalului a început cu o săptămână înainte de invazia trupelor sovietice [18, p. 294].

La 28 iunie 1940, trupele sovietice au invadat teritoriul României. Armata a 12-a se îndrepta spre Chișinău, iar armata a 9-a – spre Cornești. În legătură cu aceasta, redacția în limba română a ziarului Frontului de Sud, din orașul Proskurovo a fost transferată în componența armatei a 9-a, pentru a crește viteza de livrare a ziarelor către populația teritoriului ocupat. Suplimentar, la 30 iunie, 19 ofițeri au fost trimiși în componența corpului 37-puşcași, în scopul de a consolida diviziile de avangardă cu propagandiști din rezerva armatei a 9-a. În cadrul direcției politice a armatei a 9-a a fost format un grup de 30 de ofițeri pentru organizarea mitingurilor în orașele Chișinău și Cetatea Albă [18, p. 294].

În timpul mișcării trupelor pe teritoriul Basarabiei, în divizii erau livrate pliante, broșuri și ziare pentru a fi distribuite populației. Astfel, la 29 iunie unitățile armatei a 9-a au răspândit locuitorilor teritoriului prin care treceau 11 mii de exemplare de pliante „Cu privire la soluționarea pașnică a conflictului sovieto-român privind Basarabia și Bucovina de Nord”, 4 mii de exemplare ale broșurii „Raportul tovarășului Stalin cu privire la proiectul constituției U.R.S.S.” A doua zi, din Proskurovo, direcția politică a districtului militar Kiev a transmis, în unitățile care se aflau deja pe teritoriul românesc, 900 de mii de pliante în limbile română, ucraineană și rusă și 600 de mii de exemplare de „portrete ale conducătorilor U.R.S.S.” La 30 iunie, ziarul de limbă română „Pământ și Libertate” a tipărit aproximativ un milion de pliante, 3 mii de exemplare de lozinci și 80 de mii de „portrete ale conducătorilor”. Ca text de pliante era multiplicat articolul din ziarul „Pravda”, din 29 iunie 1940, despre Basarabia. În perioada 27-30 iunie, redacțiile ziarelor ale districtului militar Odessa, în limbile română și rusă, au trimis în unitățile sovietice, pregătite să invadeze

România, 158 de mii de ziare, 8,5 mii de broșuri, 61 de mii de pliante, 25 de mii de „portrete ale conducătorilor”, precum și 5 mii de sloganuri și afișe [18, p. 295].

Între 29 și 30 iunie, ofițerii direcției politice a armatei a 9-a au organizat 35 de convorbiri în grup și au prezentat 4 referate. În toate diviziile au fost selectați agitatori care cunoșteau limba română, pentru a discuta cu locuitorii. De exemplu, ofițerii diviziei 51 pușcași au organizat 2 mitinguri. Cele mai mari mitinguri au avut loc în Bender (două mitinguri cu câte 3 mii de persoane) și în Chișinău – cu 20 de mii de oameni. La un miting în Chișinău, în afară de comandamentul armatei și a reprezentanților populației locale, au luat cuvântul primul secretar al C.C. al P.C. (b) din Ucraina, N. S. Hrușciiov, comisarul poporului pentru apărare, S.C. Timoșenko și șeful D.P.A.R., L.Z. Mehliș [79, p. 415].

În toate localitățile erau demonstrate gratuit filmele „Lenin în 1918”, „La graniță”, „Tractoriștii”, „Marele cetățean”, „Copilăria lui Maxim Gorki”, „Minerii”. Populației i se distribuiau, în număr mare, broșurile „Cu privire la constituția U.R.S.S.”, „Raportul comisarului afacerilor externe, tovarășul Molotov”. După realizarea acțiunilor în masă din Chișinău, s-a trecut la munca cu diferite segmente de populație. Deja la 1 iulie, au avut loc trei întâlniri cu învățătorii (1200 de persoane), cu tinerii (800 de persoane) și cu medicii orașului (500 de persoane). În timpul acestor întâlniri, se dădeau asigurări despre atitudinea față de populație și despre respectarea de către trupele sovietice a tuturor legilor și a constituției U.R.S.S. Ofițerii explicau direcțiile politicii externe a Uniunii Sovietice și situația politică în lume [18, p. 296].

La întâlnirile cu populația din teritoriile ocupate, acțiunile U.R.S.S. erau explicate astfel: „În 1918, folosind situația provocată de războiul civil din U.R.S.S. și de intervenția imperialiștilor anglo-francezi, România ne-a ocupat tâlhărește Basarabia. Frații noștri trăiesc în Basarabia într-o sărăcie groaznică, de azi pe mâine. Guvernul dictaturii regale suplimentează asuprirea economică a maselor din Basarabia cu asuprirea politică și națională”. Din punct de vedere etnografic, Basarabia „nu are nici o legătură cu România. Aici locuiesc nu mai mult de 9,1% români. Restul populației o constituie rușii, ucrainenii și moldovenii. Rușilor, ucrainenilor și moldovenilor, amenințați cu instanța, li se interzice să vorbească în limba maternă. Instituțiile culturale și școlile lor sunt lichidate”.

În mod deosebit de crunt, se arăta în materialul folosit pentru propagandă, „capitaliștii și moșierii români batjocoresc populația ucraineană și rusă din Basarabia. Ei îi bat și îi nimicesc pe toți care, în diversă măsură, simpatizează Uniunea Sovietică. Tendința populației Basarabiei de a se elibera de jugul românesc, se regăsește în manifestările de masă și în răscoalele care, de-a lungul

celor 22 de ani de ocupație a Basarabiei, au fost aspru suprimate. Astfel, se sublinia, au fost înecate în sânge răscările de la Hotin (1919) și Tatarbunăr (1924). Închisorile din Basarabia sunt arhipline cu deținuți politici și cu țărani” [64, p. 343].

Populației i se spunea că „Uniunea Sovietică nu a recunoscut niciodată ocuparea Basarabiei de către România boierilor”. [64, p. 343]. Concluzia propagandei sovietice era că „a sosit momentul să smulgem din mâinile hoțesii ale României moșierești pământul nostru, să-i eliberăm din prizonieratul român pe frații și cetățenii noștri. Basarabia furată trebuie să fie reîntoarsă la sânul Patriei-mame — Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste” [216, f. 105].

Ofițerii politici organizau cu ostașii roșii și comandanții inferiori informări politice și discuții pe teme: „Oricând și pretutindeni să ne facem datoria față de Patrie”, „Să ținem onoarea de ostaș al Armatei Roșii”, „Relațiile dintre U.R.S.S. și România”, „Acțiunile provocatoare ale cercurilor guvernante ale României față de Uniunea Sovietică”, „Războaiele drepte și nedrepte”, „Orice război purtat de statul muncitorilor și țăranilor este un război drept, un război de eliberare” etc. [216, f. 106]

Ostașilor sovietici li se inocula încrederea că „pe drapelul său Armata Roșie duce poporului muncitor eliberarea de sub exploatare și de sub jugul național”, că „eliberând Basarabia, Armata Roșie apără și consolidează granițele de Sud și Sud-Vest ale U.R.S.S.” Instructorii politici din armată „ridicau spiritul de luptă și avântul de ofensivă al unităților militare care să asigure zdrobirea rapidă a inamicului, luarea în captivitate a principalelor forțe ale acestuia și curățarea Basarabiei” [79, p. 335]. Sarcina Armatei Roșii, se menționa în Directiva D.P.A.R., era „să întoarcă Basarabia la Patria noastră și să elibereze frații noștri de sânge din captivitatea boierească. Pe drapelele sale Armata Roșie duce libertate oamenilor muncii de exploatare și asuprire națională. Muncitorii vor fi eliberați din robia capitalistă, șomerii vor fi plasați în câmpul muncii, argații, țăranii fără pământ și cei cu pământ puțin vor primi pământul moșierilor români; impozitele vor fi reduse și temporar anulate. Se va pune capăt sistemului barbar de „românizare” a rușilor, ucrainenilor și moldovenilor”. Astfel, se promitea că populația Basarabiei „va avea posibilitatea să-și construiască propria cultură, națională ca formă și socialistă ac conținut. Basarabia va deveni avanpostul nostru la frontiera de Sud și de Sud-Est” [79, p. 335].

Pentru amplificarea muncii politice de partid, D.P.A.R. a delegat în calitate de rezervă, la dispoziția districtelor militare Kiev și Odessa, mai mult de 1000 de persoane [216, f. 107]. Acestea aveau misiunea „de a crea în unități un avânt de luptă și un elan ofensiv” [216, f. 108]. Au fost întocmite în prealabil textele foilor volante, destinate soldaților și populației. Ele urmau să fie

împrăștiate din aer pe întreg teritoriul Basarabiei, în prima zi de ofensivă [216, f. 109]. Direcțiile politice ale districtelor militare erau obligate să asigure, în strictă conspirație, editarea unui număr al ziarului militar în vederea viitoarei ofensive. Efectivul antrenat la pregătirea aceluși număr și a foilor volante nu avea voie să iasă din tipografie și din redacție până la începutul acțiunilor militare [216, f. 109-110]. Ziarele centrale urmau să fie transportate, pe calea aerului, de la Moscova la Kiev, începând cu ziua de 22 iunie 1940 [216, f. 110].

Mihail Meltiuhov susține că dislocarea unităților sovietice de-a lungul graniței cu România și propaganda promovată în corespundere cu directiva primită în unități la 25 iunie au generat un spirit de război evident. De exemplu, Lavrentev, tehnic militar de rangul întâi din Corpul cavalerie 5, declara că „aștept cu nerăbdare ziua când vom putea arăta puterea armelor sovietice în mâinile oamenilor muncii și, principalul – să realizăm responsabil sarcina pusă de partid și de Marele Stalin”. Iar Cerneaev, comandantul regimentului 86 cavalerie din divizia 32 cavalerie, aștepta cu nerăbdare „permisia de a se deplasa cât mai aproape de graniță și a intra în luptă cu dușmanii Uniunii sovietice”. Rîcikov, comandantul brigăzii 14 tancuri declara că „de ar fi dat mai repede ordinul de luptă și noi vom arăta lumii întregi capacitatea tancurilor noastre” [79, p. 777].

Așadar, dacă în articolul 3 al Protocolului adițional secret, semnat la 23 august 1939 la Moscova, U.R.S.S., susținută de Germania nazistă, „sublinia interesul pe care-l manifesta pentru Basarabia”, transpunerea în practică a acestui „interes” urma să fie realizată cu forța masivă a Armatei Roșii, propaganda având misiunea să „argumenteze” și să „îndreptățească” cucerirea teritoriilor românești.

4.2. Notele ultimative sovietice din 26-27 iunie 1940 ca mijloc de propagandă în vederea ocupării Basarabiei și părții de nord a Bucovinei

Acțiunile Moscovei s-au radicalizat odată cu căderea Franței, de la care se aștepta o rezistență îndelungată, dar care s-a prăbușit în patruzeci de zile (10 mai-22 iunie). Căderea Franței a obligat Kremlinul să-și modifice strategia în privința realizării „planului de anexiuni”: nu mai era timp pentru o precaută și treptată luare în stăpânire a teritoriilor fixate prin protocoalele secrete din 23 august și 28 septembrie. Dacă Germania, victorioasă în Vest, avea mâinile pe deplin libere în Est, Moscova era îngrijorată de eventualitatea ca Berlinul să nu mai considere util Pactul Ribbentrop-Molotov și să se opună anexiunilor acceptate în 1939 [48, p. 347].

La 23 iunie 1940, Molotov îl informa pe Schulenburg, ambasadorul german la Moscova, că problema Basarabiei și Bucovinei nu mai suferă nici un fel de amânare, subliniind că Uniunea Sovietică va recurge la forță în situația în care litigiul nu s-ar rezolva pe cale pașnică. La observația conducerii de la Berlin că Bucovina nu a aparținut niciodată Rusiei, Molotov a acceptat să limiteze pretențiile sovietice numai la nordul Bucovinei împreună cu orașul Cernăuți [101, p. 15].

La 25 iunie, ambasadorul Italiei la Moscova, Rosso, a fost invitat de Molotov pentru convorbiri, spunându-i-se că referitor la poziția față de România, „Uniunea Sovietică ar prefera să-și realizeze cerințele sale în ceea ce privește Basarabia (Bucovina n-a fost menționată) fără război, însă, dacă aceasta va fi imposibil din cauza intransigenței României, ea intenționează să recurgă la forță. În ceea ce privește viitorul celorlalte regiuni ale României, guvernul sovietic va intra în contact cu Germania” [65, p. 194].

Având concursul Germaniei, ca și pe cel al Italiei, Molotov l-a invitat la Kremlin pe ministrul român la Moscova, Gh. Davidescu, în ziua de 26 iunie 1940, la ora 22.00, și i-a remis următoarea notă ultimativă a guvernului sovietic:

„În anul 1918, România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a desfăcut de la Uniunea Sovietică (Rusia) o parte din teritoriul ei - Basarabia, călcând prin aceasta unitatea seculară a Basarabiei, populată în principal cu ucraineni, cu Republica Sovietică Ucraineană.

Uniunea Sovietică nu s-a împăcat niciodată cu faptul luării cu forță a Basarabiei, ceea ce Guvernul sovietic a declarat nu o singură dată și deschis în fața întregii lumi. Acum, când slăbiciunea militară a U.R.S.S. este de domeniul trecutului, iar situația internațională care s-a creat cere rezolvarea rapidă a problemelor moștenite din trecut, pentru a pune, în fine, bazele unei politici solide între țări, U.R.S.S. consideră necesar și oportun ca în interesul restabilirii adevărului să pășească, împreună cu România, la rezolvarea imediată a problemei retrocedării Basarabiei Uniunii Sovietice.

Guvernul sovietic consideră că problema retrocedării Basarabiei este legată în mod organic de problema transmiterii către U.R.S.S. a acelei părți a Bucovinei a cărei populație este legată, în marea sa majoritate, de Ucraina sovietică atât prin comunitatea sorții istorice, cât și prin comunitate de limbă și componentă națională. Un astfel de act ar fi cu atât mai just cu cât transmiterea părții de nord a Bucovinei către U.R.S.S. ar putea reprezenta, de fapt numai într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi, pricinuite U.R.S.S. și populației Basarabiei prin dominația de 22 de ani a României în Basarabia.

Guvernul U.R.S.S. propune Guvernului Regal al României: Să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia; Să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei, cu frontiera potrivit hărții anexate.

Guvernul sovietic își exprimă speranța că Guvernul român va primi propunerile de față ale U.R.S.S. și că faptul acesta va da posibilitatea de a se rezolva pe cale pașnică conflictul prelungit dintre U.R.S.S. și România.

Guvernul sovietic așteaptă răspunsul Guvernului Regal al României în decursul zilei de 27 iunie curent” [101, p. 17-18].

În legătură cu modul în care s-a comunicat de către Legația română la Moscova ultimatumul cuprins în nota guvernului sovietic, Alexandru Cretzeanu, secretar de stat în Ministerul Afacerilor Străine, nota următoarele: „În toiul nopții de 26 iunie 1940, am fost trezit de un apel telefonic din partea Secției cifrului din Ministerul Afacerilor Străine. Funcționarul de serviciu mi-a declarat că, la puțină vreme după miezul nopții, legația noastră de la Moscova a început să dicteze la telefon un mesaj cifrat, dar că legătura a fost întreruptă după primele zece grupe de cifre și că pare imposibil să fie restabilită. Prima frază a mesajului întrerupt spunea: „Ceea ce urmează este textul notei ultimative ce mi-a fost înmănată în această seară la orele douăzeci și două de către Molotov”. Asta era tot [202, p. 63]. În aceste împrejurări secretarul general al externelor 1-a invitat, în dimineața zilei de 27 iunie, pe însărcinatul cu afaceri sovietice, Kukoliev, să vină la sediul Ministerului Afacerilor Străine și i-a comunicat că până la acea oră, 10.30, din cele două telegrame expediate de Davidescu cea conținând textul ultimatumului nu sosise, deși a apelat de mai multe ori la poștă, care s-a pus în legătură cu oficiul telegrafic sovietic de la Odessa [46, p. 156-157].

Față de această situație s-a încercat să se obțină textul notei prin telegraf, dar se auzea foarte slab [46, p. 156-157]. Cretzeanu l-a anunțat pe Kukoliev că nu deține textul complet al notei ultimative și harta însoțitoare. Din aceste motive, el l-a rugat pe reprezentantul Uniunii Sovietice să-i prezinte cele două documente, dar Kukoliev i-a mărturisit că la Legație nu dețineau așa ceva [46, p. 156-157].

„În cele din urmă, mărturisirea Alexandru Cretzeanu, către ora 6 dimineața, a sosit și restul telegramelor. El a cuprins întregul text al notei sovietice care era un ultimatum de 24 de ore, menit să expire în seara zilei de 27. Suspendând transmiterea ei timp de mai multe ore, sovietele au redus chiar și acest răstimp foarte scurt, în care s-ar fi putut examina cererile lor și s-ar fi putut lua o

hotărâre. Noi mai aveam acum 17 ore pentru a ne forma părerea: răstimp în care era inclus timpul necesar pentru a transmite răspunsul nostru la Moscova” [202, p. 70-71].

Dincolo de faptul că declarația cuprindea condiții irevocabile pe care guvernul sovietic le punea guvernului român, textul acesteia era o mostră tipică de propagandă sovietică, folosită atât în cazul Poloniei, cât și în cele al Finlandei și celor trei Țări Baltice. Nota conține afirmații incriminatorii precum că „în anul 1918, România, s-a folosit de slăbiciunea militară a Rusiei”, amenințătoare că „acum slăbiciunea militară a U.R.S.S. este de domeniul trecutului”, sentențioase că „problema trebuie rezolvată în interesul adevărului” etc.

Relatând desfășurarea întâlnirii cu V. Molotov, Gh. Davidescu a menționat că, fără a-și propune să anticipeze decizia ce va fi luată de guvernul român, el se consideră dator de a declara că argumentele expuse în textul notei sunt de mult cunoscute guvernului român. „Aceste argumente, a declarat Gheorghe Davidescu, nu corespund viziunii guvernului român în această problemă” [65, p. 198].

A expus apoi drepturile românești istorice, etnice și politice, care formau temelia unirii Basarabiei cu România, subliniind că Basarabia nu a fost ocupată cu forța. Unirea a fost realizată prin hotărârea majorității populației basarabene, a cărei voință s-a exprimat în Declarația Sfatului Țării din 27 martie 1918 [65, p. 198]. Ministrul român a combătut afirmația notei precum că Basarabia a fost parte a teritoriului rusesc. „Or, până a fi teritoriu rusesc, timp de un secol, Basarabia a fost românească timp de cinci secole. Numai în 1812, prin înțelegerea dintre Turcia și Rusia țaristă, poporul român i s-a amputat o parte din trupul său”.

Gh. Davidescu a arătat apoi că „20 de ani România a dorit în permanență să aibă relații de bună vecinătate cu U.R.S.S. și că guvernul român a fost și rămâne convins că o Românie puternică, unită în frontierele ei etnice și istorice, reprezintă o garanție de securitate pentru toți vecinii ei”. Molotov nu a fost de acord cu argumentele ministrului român, deoarece, susținea el, „nu corespund realității” [65, p. 199].

Pentru a demonstra că afirmațiile din declarația guvernului sovietic, în scopul motivării cererilor ultimative de „înapoiere cu orice preț Uniunii Sovietice a Basarabiei” și „transmitere a părții de nord a Bucovinei”, susținute de amenințarea cu utilizarea forței, erau niște manevre de propagandă lipsite de abilitate, prin care guvernul sovietic încerca să mascheze realitatea, vom încerca să examinăm „argumentele” lui V. Molotov, prezentate lui Gheorghe Davidescu în cadrul aceleiași întâlniri, „în interesul restabilirii adevărului”, ca și opinia publică mondială.

Vom menționa că, în opinia noastră, „argumentarea” ultimatumului sovietic era destinată propagandei în rândurile Armatei Roșii și populației sovietice care nu cunoșteau adevărul despre Basarabia și care trebuiau convinse de „justețea” acțiunii conducerii U.R.S.S. în raport cu România.

La început, declarația acuza că „în anul 1918, România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a recurs la uzul forței”. Este clar că se avea în vedere intrarea trupelor române în Basarabia, la începutul anului 1918.

Vom aminti că la 2 decembrie 1917 Sfatul Țării a adoptat Declarația în care Basarabia era proclamată Republică Populară Moldovenească, care „**va intra** (subl. ns.) în alcătuirea republicii federative democratice rusești, ca pătaș cu aceleași drepturi” [82, p. 30]. Conform Declarației, până la data convocării Adunării Populare, „care va fi aleasă de tot norodul prin glăsuire de-a dreptul (*vot direct*), deopotrivă (*vot egal*) și tănuită (*vot secret*) după sistemul proporțional, cea mai înaltă ocârmuire a Republicii Populare Moldovenești este Sfatul Țării...” [82, p. 30].

Din primele zile ale existenței sale, Republica Populară Moldovenească s-a văzut impusă să reacționeze la provocări extrem de complexe și foarte complicate. Cea mai dificilă în seria acestora era anarhia și lipsa de securitate, cauzate de demobilizarea armatei ruse de pe Frontul Român. Odată cu încheierea armistițiului, pe frontul ruso-român situația s-a înrăutățit brusc. Deteriorarea acestei situații se adâncea pe măsură ce trupele ruse părăseau frontul, ademenite de bolșevici, care le ofereau posibilitatea întoarcerii în țară, la căminele lor. Haosul pe care-l provocau soldații ruși prin violențele și distrugerile comise în timpul retragerii spre Ucraina sporea și prin dezordinile care însoțeau trecerea prizonierilor germani și austrieci din Rusia spre țările lor [59, p. 172-173]. Era evidentă incapacitatea tinerei Republici Populare Moldovenești de a rezista în fața valurilor de dezordine și criminalitate.

Sfatul Țării, la inițiativa fracțiunii minorităților, a decis, la 19-20 decembrie, să acorde *carte blanche* Consiliului Directorilor Generali, ca organ executiv, în chestiunea salvagădării statului prin solicitarea unei asistențe din exterior.

Ceea ce au înțeles, în cele din urmă, reprezentanții populației românești în Sfatul Țării, dar și Aliatii, și însuși Șerbaciov, comandantul trupelor ruse din România, a fost că singura armată disciplinată, capabilă și disponibilă să sprijine Republica Moldovenească era armata română. La ea și s-a apelat neîntârziat. Pentru executarea misiunii în Basarabia au fost destinate patru divizii românești. Ordinul ministrului de război cerea Armatei „să respingă peste Nistru bandele ruse care

ar încerca să treacă în Basarabia, să asigure ordinea și regulata circulație pe căile ferate, să se facă ordine în tot ținutul Basarabiei, punându-se viața și avutul locuitorilor la adăpost” [251, p. 97]. Armatei i se cerea „să distrugă toate focarele de agitație existente în Basarabia; să se treacă peste Nistru sub escortă, cu trenul sau pe jos, toți soldații ruși dezertori care rătăcesc prin sate și sunt organizați în bande cu scopul de a jefui și răzvrăti pe locuitori”. Conform ordinului, soldații din armata rusă, originari din Basarabia, urmau să fie trimiși „la vetrele lor” [188, p. 71-72]. Campania trupelor române în teritoriul dintre Prut și Nistru a durat circa o lună și jumătate, desfășurându-se între 10/23 ianuarie și 27 februarie/12 martie 1918 [251, p. 98].

Care ar fi fost destinul Republicii Democratice Moldovenești în cazul în care trupele române s-ar fi retras? Amintim, în acest context, că în iulie 1917, Marea Radă Bielarusă, formată în vâltoarea revoluției din Rusia, a proclamat Republica Populară Bielarusă independentă și a declarat ruperea relațiilor cu Rusia [107, p. 63]. Istoria mărturisește că după retragerea armatelor germane, în noiembrie-decembrie 1918, Armata Roșie a adus și a instalat în Bielarusia un guvern sovietic format, la 1 ianuarie 1919, la Smolensk [107, p. 67]. După retragerea trupelor germane din Ucraina, bolșevicii au dezlănțuit ofensiva împotriva poporului ucrainean, au alungat Rada Centrală, au adus din Harkov și au instalat la Kiev puterea comunistă, în frunte cu Cristian Racovski. Deci, fără sprijinul militar din exterior două republici naționale independente, relativ puternice, și-au văzut sfârșitul sub loviturile agresive ale Rusiei bolșevice.

Care ar fi fost soarta Basarabiei în condiții similare? Prin analogie, devine clar că în cazul retragerii trupelor române, la Chișinău ar fi ajuns imediat trupele bolșevice de peste Nistru și Republica Sovietică Basarabeană ar fi fost creată, cu siguranță. Dovadă în acest sens stă formarea, în februarie 1918, a Republicii Sovietice Odessa care a pretins că în componența sa ar fi intrat și Basarabia, dar și încercarea bolșevicilor, în 1919, de a pătrunde pe teritoriul român și a instala la Chișinău „guvernul Krivorukov”, adus din stânga Nistrului. Nu era exclusă nici alternativa în care Basarabia ar fi devenit regiunea atât de mult solicitată de regimul lui Racovski din Ucraina.

Guvernele României au menținut o neutralitate strictă în diferite faze ale războiului din Rusia. De asemenea, România nu a intervenit în ostilitățile polono-sovietice [202, p. 203].

În continuare, în ultimatumul lui Molotov din 26 iunie 1940, unirea Basarabiei cu România a fost interpretată ca o „*desfacere de la Uniunea (Rusia) Sovietică a unei părți din teritoriul ei*”. Și această afirmație era departe de realitate. Se știe că lichidarea țarismului și venirea la putere a

bolșevicilor, în octombrie 1917, au creat condiții favorabile eliberării popoarelor subjugate. La 2 (15) noiembrie Lenin și Guvernul sovietic au adoptat „*Declarația drepturilor popoarelor din Rusia*”, care proclama egalitatea și suveranitatea popoarelor dezrobite din Rusia, dreptul lor la autodeterminare până la separare și formarea de state independente [217]. Intre timp Ucraina se declarase independentă, izolând astfel Basarabia de Rusia. În legătură cu aceasta, fruntașii basarabeni au constatat că în noua situație soluția optimă era proclamarea independenței Republicii Moldovenești [188, p. 75-80]. În ședința Sfatului Țării din 24 ianuarie 1918, președintele Sfatului, Ion Inculeț a dat citire Declarația de independență, care a fost votată în unanimitate. Declarația proclama, „în unire cu voința poporului: Republica Democrată Moldovenească slobodă, de sine stătătoare și neatârnată, având ea singură dreptul de a-și hotărî soarta în viitor” [188, p. 168].

Sfatul Țării, întrunit la Chișinău în ședință solemnă, a adoptat la 27 martie 1918, cu majoritate de voturi (86 - pentru, 3 - împotrivă, 36 - s-au abținut, motivând că nu au mandat pentru o astfel de hotărâre), Declarația în care se spunea: „În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară: Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile ei granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului ca noroadale singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna, se unește cu mama sa România” [82, p. 37]. De aici încolo, dorința României de a avea relații de bună vecinătate cu Uniunea Sovietică, nu putea merge până la neglijarea hotărârii Sfatului Țării privind unirea Basarabiei cu România.

O plăsmuire propagandistică era și afirmația privind „*călcarea unității seculare a Basarabiei, populată în principal cu ucrainenii, cu Republica Sovietică Ucraineană*”. Se știe că Basarabia, fiind răpită în 1812, a fost anexată la Rusia și nicidecum la Ucraina, care și ea era, de fapt, o colonie a imperiului țarist. Mai degrabă, guvernul sovietic înainta pretenții de „unitate a Basarabiei cu Ucraina”, pornind de la existența Republicii Autonome Moldovenești în componența Ucrainei, al cărei hotare de vest erau considerate Prutul și Dunărea [186, p. 174]. De altfel, imediat după ocupare, regimul bolșevic din R.A.S.S.M. și, astfel, din Ucraina, s-a extins și asupra Basarabiei [218, p. 90-92]. Mai târziu, când la Moscova a fost declarată formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, în baza acestei „unități”, fără plebiscit, atât de solicitat de reprezentanții sovietici la Viena în anul 1924, județele Cetatea Albă, Ismail și Hotin au fost răpite Basarabiei și incluse în componența Ucrainei sovietice [101, p. 99-100].

În ceea ce privește popularea Basarabiei „*în principal cu ucrainenii*”, chiar și recensământul neobiectiv, efectuat în 1897, indica din acei 1.935.412 locuitori ai Basarabiei 920.9 mii de moldoveni (români), care constituiau o majoritate relativă de 47,6 % [120, p. 92]. De reținut, că recensământul populației din Imperiul rus, efectuat la finele sec. al XIX-lea, a constatat și a fixat repartizarea populației nu în conformitate cu originea națională, dar după limba vorbită. Așa cum țarismul cultiva intens rusificarea, era oarecum firesc ca mulți moldoveni (români) să fi indicat limba rusă drept limbă maternă [87, p. 34].

Conform statisticii din 1940, preluată de sovietici din recensământul efectuat de administrația română în 1930, și a celei realizate în august 1941 de Institutul de Statistică al României, spațiul dintre Prut și Nistru era populat, în principal, de români și nicidecum de ucrainenii [219, f. 4].

Este adevărat că Uniunea Sovietică, așa cum se afirmă în ultimatum, nu a declarat niciodată că ar fi recunoscut decizia Sfatului Țării privind unirea Basarabiei cu România. Aici, după cum am arătat în Capitolul I, referindu-ne la metodologia cercetării, vom recurge la metoda comparativă pentru a putea construi analogia, a generaliza și, în cele în urmă, pentru a fundamenta afirmația noastră. Vom compara cazul României cu cele ale altor state, vizate de protocolul adițional secret la Pactul sovieto-german de neagresiune și care, inevitabil, au avut de suportat aceleași consecințe. Utilizăm această comparație mai detaliată și pentru că, până în prezent, mai sunt editate lucrări în care se repetă, cu obstinație, că Uniunea Sovietică nu a avut un pact de neagresiune cu România, deoarece nu a recunoscut unirea Basarabiei cu aceasta, ceea ce ar fi „îndreptățit-o” să ocupe teritoriile românești [74, 94].

Apelând la cazul Estoniei, constatăm, după cum am menționat și în capitolul al II-lea, că relațiile Republicii Estonia cu Uniunea Sovietică în anii 1920-1939 erau reglementate de un întreg sistem de tratate. Punctul de referință a fost Tratatul de Pace de la Tartu, încheiat la 2 februarie 1920. Conform articolului 2 al Tratatului de Pace, Rusia Sovietică, „pornind de la dreptul națiunilor la autodeterminare până la separare de statul în componența căruia se află”, recunoștea „necondiționat neatârarea și independența Statului Estonia” și refuza „în mod voluntar și pentru totdeauna la orice drepturi suverane care aparținuseră Rusiei în ceea ce privește poporul și teritoriul estonian” [220]. Toate tratatele ulterioare, încheiate între Republica Estonia și Uniunea Sovietică, plecau de la Tratatul de Pace de la Tartu ca element de bază ferm, generator de relații și obligații pentru ambele state independente. Este vorba de Convenția cu privire la soluționarea pașnică a conflictelor de frontieră, încheiată între Republica Estonia și U.R.S.S. la 8 august 1927; Protocolul

de aderare la pactul Briand-Kellog privind interzicerea războiului ca mijloc al politicii internaționale și soluționarea pașnică a tuturor problemelor controversate, semnat la 9 februarie 1929; Tratatul de neagresiune dintre Estonia și U.R.S.S., încheiat la 4 mai 1932, care stabilea că părțile contractante trebuiau să asigure inviolabilitatea frontierei comune și se obligau să se abțină de la orice atac reciproc și de la orice fel de violență, îndreptată împotriva integrității teritoriale și independenței politice a celeilalte părți contractante; Convenția de conciliere, semnată în 16 iunie 1932, care stabilea procedura formării comisiei de conciliere pentru soluționarea problemelor litigioase disputate între cele două țări; Convenția privind definirea agresiunii, semnată de Republica Estonia și URSS la 3 iulie 1933 la Londra, care interzicea orice atac, indiferent de considerentele politice, militare, economice sau altele; Protocolul cu privire la prelungirea termenului de valabilitate a Tratatului de neagresiune până la data de 31 decembrie 1945, încheiat între cele două țări la 4 aprilie 1934. În plus, relațiile dintre cele două țări erau determinate și de recunoașterea Statutului Ligii Națiunilor și de calitatea de membru al acestei organizații. Republica Estonia era membru al Ligii Națiunilor din 1921, iar Uniunea Sovietică – din 1934 până în 14 decembrie 1939, când a fost exclusă [111]. Aproape similare au fost relațiile Uniunii Sovietice cu Letonia și Lituania.

La 18(31) decembrie 1917, guvernul Rusiei Sovietice a recunoscut independența Finlandei [221], atacate în 1939 conform aceluiași protocol secret. Mai mult, U.R.S.S. avea semnat cu Finlanda și un pact de neagresiune [101, p. 25]. Când Guvernul finlandez a respins însă pretențiile teritoriale neîntemeiate ale U.R.S.S., Moscova a provocat mai întâi un „incident de frontieră”, organizând un tir de artilerie asupra teritoriului finlandez [100, p. 26-27], apoi a atacat și granițele țării vecine. Astfel, nici normele internaționale nu mai constituiau în 1940 un obstacol în calea realizării planurilor anexioniste ale U.R.S.S. Valoarea tuturor acestor documente oficiale, ca instrumente ale relațiilor internaționale, nu vor mai însemna nimic atunci când Uniunea Sovietică și-a propus să realizeze prevederilePROTOCOALELOR SECRETE cu Germania nazistă. Aceasta pe de o parte.

Pe de altă parte, în perioada interbelică a fost creat cadrul juridic internațional care justifica unirea Basarabiei cu România.

Am arătat mai înainte că în baza principiului autodeterminării naționale, recunoscut și de „Declarația drepturilor popoarelor din Rusia”, Basarabia devine independentă. La 27 martie (9 aprilie) 1918 Sfatul Țării a proclamat „unirea Basarabiei cu Patria-mamă, România”. Votul Sfatului Țării nu-l poate anula nimeni.

După ce la 3 martie 1920 Consiliul Suprem al Conferinței de Pace a recunoscut legitimitatea unirii Basarabiei cu România [52, p. 6], la 28 octombrie 1920 a fost semnat Tratatul de la Paris între România, pe de o parte, Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia, pe de altă parte. În tratat se prevedea: „Considerând că din punct de vedere geografic, etnografic, istoric și economic unirea Basarabiei cu România este pe deplin justificată; considerând că populațiunea Basarabiei și-a manifestat dorința de a vedea Basarabia unită cu România”, înaltele puteri contractante recunoșteau „suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei, cuprins între frontiera actuală a României, Marea Neagră, cursul Nistrului de la vărsarea lui până la punctul unde este tăiat de vechiul hotar între Bucovina și Basarabia și acest vechi hotar” [82, p. 67-68]. Tratatul a fost ratificat de Marea Britanie la 14 aprilie 1922, de Franța la 24 aprilie 1924, de Italia la 22 mai 1927. România l-a ratificat la 19 mai 1922. Dintre semnatori, tratatul nu a fost ratificat de Japonia [52, p. 7]. Astfel, dreptul României asupra Basarabiei, legitimat prin votul Sfatului Țării în 27 martie 1918, a fost confirmat în plan internațional prin tratatul semnat de Franța, Italia, Anglia și Japonia, recunoscându-se posesiunile de atunci ale României ca fiind teritorii românești.

Alexandru Boldur susține că, „în 1925, înțelegându-se cu Uniunea Sovietică în privința insulei Sahalin, Japonia, printr-un acord secret, și-a luat angajamentul de a nu ratifica tratatul despre Basarabia” [222, p. 514]. Totodată, guvernul nipon nu și-a declinat niciodată semnătura de sub acest tratat.

În legătură cu lipsa ratificării complete, apare chestiunea despre puterea Tratatului de la Paris. Cercetând această problemă, Al. Boldur ajunge la concluzia că necesitatea ratificării privea numai consecințele ce derivau din recunoașterea suveranității române asupra Basarabiei. Însă recunoașterea este un act care nu are neapărată nevoie să fie înglobată într-un text de tratat, fiind suficientă manifestarea voinței de orice natură [222, p. 514] . Este semnificativ, în acest sens, articolul 9 al Tratatului privind Basarabia, care prevedea următoarele: „Înaltele puteri contractante vor invita Rusia să adere la prezentul tratat, imediat ce va exista un guvern rus recunoscut de ele. Puterile își rezervă dreptul de a supune arbitrajului Consiliului Societății Națiunilor toate chestiunile care vor putea fi ridicate de către Guvernul rus privitor la detaliile acestui tratat, *fiind bineînțeles că frontierele definite în prezentul tratat, cum și suveranitatea României asupra teritoriilor specificate în acest tratat, nu vor mai fi puse în discuție în nici un caz*” (subl. ns.) [82, p. 69].

Stipularea principală a ultimatumului lui Molotov este mai curând afirmația: „*Acum, când slăbiciunea militară a U.R.S.S. este de domeniul trecutului, iar situația internațională care s-a*

creat cere rezolvarea rapidă a problemelor moștenite...". De altfel, etalarea faptului că slăbiciunea militară a U.R.S.S. ținea de domeniul trecutului, a fost utilizată și în declarațiile înaintate Finlandei și celor trei Țări Baltice. Era și aceasta un mijloc de a pune presiune, de a intimida, dar și de a-și propaga potențialul militar, capacitatea de luptă, în condițiile în care războiul lua amploare. Mai ales că Uniunea Sovietică deja își concentrase și desfășurase de-a lungul frontierei cu România enorme forțe militare și, astfel, încheiase pregătirile pentru război. Era sigură de succes și amenința cu forța. Mai ales că avea acceptul Germaniei de a ocupa Basarabia și nordul Bucovinei. Alăturând acestea capitulării Franței și imobilizării trupelor engleze pe continent, cunoscând, de asemenea, situația în care s-a văzut România în acele zile, cancelaria lui Molotov le-a inclus pe toate în îmbinarea de cuvinte „situația internațională care s-a creat” [120, p. 96].

Așadar, forța, situația internațională nefavorabilă României și susținerea de către Germania nazistă a pretențiilor sovietice asupra teritoriilor românești au fost „argumentele” diplomației și propagandei sovietice, care impuneau „*rezolvarea imediată*” a problemei privind evacuarea Basarabiei și nordului Bucovinei.

Ieșit cu totul din comun, era cererea privind cedarea acelei părți a Bucovinei, „*legată în mod organic*” cu problema retrocedării Basarabiei. Se știe că Rusia țaristă nu a ocupat nicicând și nici nu a formulat pretenții asupra acestui teritoriu. Bucovina a fost răpită Moldovei și anexată de austrieci în anul 1775 [223]. La 28 noiembrie 1918, Congresul general al Bucovinei a hotărât „unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei în vechile hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru cu Regatul României” [223, p. 95]. Astfel, în 1918 nelegiuirea de la 1775 fusese reparată [223, p. 95].

Evident că autorii ultimatumului sovietic, conștienți de faptul că Bucovina nu aparținuse vreodată Rusiei țariste, au considerat mai potrivită mizarea pe dreptul etnic, afirmând că în nordul Bucovinei „*populația este legată, în marea sa majoritate, de Ucraina sovietică, atât prin comunitatea sorții istorice, cât și prin comunitate de limbă și componență națională*”. Observăm cu câtă indolență utiliza Uniunea Sovietică sintagmele „comunitatea sorții istorice”, „comunitatea de limbă”, „componența națională”. În cazul unirii Basarabiei cu România, aceste argumente irecuzabile, erau respinse categoric, însă când a venit vorba despre argumentarea pretențiilor asupra nordului Bucovinei, tocmai acestea au fost aduse în calitate de „dovezi”. Dar, din momentul în care conținutul consultărilor sovieto-germane din 23-26 iunie 1940 a devenit cunoscut, era evident că și „dovezile” acestea au fost selectate pripit. La 23 iunie, când Molotov, în convorbirea cu Schulenburg, își extinse pretențiile asupra Bucovinei întregi, argumentul său principal a fost

următorul: „...Bucovina c ultima parte care lipsește dintr-o Ucraină unificată și din acest motiv guvernul sovietic trebuie să acorde importanță rezolvării acestei probleme, simultan cu a problemei Basarabiei” [100, p. 61]. Astfel, intuind nevalabilitatea argumentelor etnic și istoric, guvernul sovietic a recurs la „cea mai puternică dovadă”, care avea „să justifice” anexarea nordului Bucovinei: *„transmiterea părții de nord a Bucovinei către U.R.S.S. ar putea reprezenta, de fapt numai într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi pricinuite U.R.S.S. și populației Basarabiei prin dominația de 22 de ani a României în Basarabia”*. Aceasta era deja nu numai propagandă, ci și comportament de stat agresor.

V. Molotov nu a acceptat argumentele lui Gh. Davidescu, care, după opinia șefului diplomației sovietice, nu corespundeau „nici evoluției istorice, nici situației de fapt” [224, p. 227], contestând și alte argumente expuse atunci [224, p. 227].

4.3. Mijloacele și caracterul propagandei privind anexarea Basarabiei

Între 28 iunie și 2 august 1940, în teritoriile românești, ocupate de Uniunea Sovietică, s-au produs evenimente care au marcat nefast destinul românilor de la est de Prut. Cele cinci zile în care s-a desfășurat operația de ocupare a Basarabiei, nordului Bucovinei și ținutului Herța au fost urmate de o săptămână în care regimul de ocupație pregătea, conform declarațiilor anterioare, „unirea” Basarabiei cu R.A.S.S. Moldovenească, ceea ce însemna, de fapt, extinderea R.A.S.S.M., parte componentă a R.S.S.U., până la Prut și Dunăre, și încorporarea provinciei românești în cadrul Ucrainei sovietice. La 10 iulie, începe o nouă etapă în procesul de anexare a Basarabiei. Începând cu această dată, se pregătește „unirea populației moldovenești de pe cele două maluri ale Nistrului și formarea unei republici moldovenești” cu statut de republică unională. Activitățile vor finaliza cu adoptarea, la 2 august 1940, a hotărârii Sovietului Suprem al U.R.S.S. privind formarea R.S.S. Moldovenești.

În acest context folosirea propagandei în sprijinul realizării obiectivelor sovietice începea concomitent cu pregătirea și desfășurarea acțiunilor privind anexarea teritoriilor românești. Formele și mijloacele utilizate erau diverse. În noaptea de 27 spre 28 iunie 1940, comuniștii din Basarabia au distribuit un apel prin care chemau populația Basarabiei ca „în ziua sărbătorii multășteptate, să întâlnim cu demnitate eroii eliberatori ai armatei oamenilor muncii din întreaga lume” [26, p. 717; 29, p. 453-454]. Ca și în trecut, când trupele ruse invadau teritoriile românești în războaiele cu turcii [225, p.51], și de această dată, ocupanții trebuiau să-și găsească sau să-și formeze simpatizanți în mijlocul populației băștinașe. La 28 iunie, comandamentul Frontului de

Sud a răspândit, din avioanele militare, o adresare în limba română pe hârtie albă către populația locală, anunțând-o că sosise „ora eliberării de sub jugul boierilor, moșierilor, capitaliștilor și siguranței. Uniunea Sovietică, Armata Roșie, conduse de partidul lui Lenin-Stalin, iau sub protecția sa puternică Basarabia Sovietică...”

Se susținea că „pământul sovietic furat - Basarabia – se întoarce la Patria mamă, în componența Uniunii Sovietice. Armata Roșie, care a eliberat frații noștri – ucraineni și belaruși de sub asuprirea boierilor polonezi, v-a eliberat din robia română, pentru totdeauna, și pe voi, ai noștri frați de sânge și cetățeni ai U.R.S.S. ...Împreună cu rușii, ucrainenii, moldovenii și alte popoare, vă reîntoarceți în Patria adevărată...” [226, f. 535]. „Poporului muncitor” din Basarabia i se promitea „o viață fericită și liberă în marea familie a popoarelor din Uniunea Sovietică”. Textul manifestului se încheia cu sloganul „Trăiască tovarășul Stalin, marele nostru conducător și învățător!” [226, f. 538]. Un manifest editat în limba rusă, pe hârtie roșie, cu conținut identic, a fost lansat de aceleași avioane, în același scop [226, p. 535].

Înaintând cu trupele motorizate pe teritoriul dintre Nistru și Prut într-un ritm rapid și depășind liniile stabilite, unitățile sovietice căutau să se amestece cu trupele românești pentru a face propagandă printre ostașii români și a răspândi ideile bolșevice și în armata română [226, p. 236].

În sprijinul operației de ocupare și anexare a teritoriilor românești a fost mobilizată presa sovietică. La 29 iunie 1940, „Pravda” publica editorialul „*Cu privire la retrocedarea Basarabiei către Uniunea R.S.S.*” în care prelua toate falsurile enunțate în nota ultimativă din 26 iunie, remisă guvernului român. În plus, ziarul C.C. a. P.C.(b) din toată Uniunea „consolida” motivarea agresiunii sovietice, arătând că „în anii revoluției și mai ales în perioada cincinalelor, U.R.S.S. a devenit un stat socialist puternic care are toate posibilitățile pentru a apăra și salva interesele poporului sovietic, a restabili dreptatea violată în anii trecuți”. Problema Basarabiei era încadrată în rândul „problemelor nesoluționate” din domeniul relațiilor U.R.S.S. cu alte țări [227]. Gazeta „Красная Звезда”, organul de presă al Comisariatului Apărării al U.R.S.S., scria că „locuitorii orașului Bender (Tighina), cu drapele roșii și flori, s-au adunat lângă podul ce lega cele două maluri ale Nistrului, pentru a întâmpina eliberatorii. Încă nu reușiseră generalul V. Țirulnikov și colonelul T. Strokaci să încheie convorbirile cu reprezentanții români privind trecerea Nistrului lângă Bender, când spre pod, cu urale „Trăiască Armata Roșie!”, se îndrepta în grabă un grup de orășeni și locuitori din satelor apropiate” [228].

Pentru amplificarea campaniei propagandistice a fost atrasă și Agenția Radio-Telegrafică a R.S.S. Ucrainene – PATAY care, prin corespondentul său, relatează din orașul Iampol că „din

momentul în care trupele sovietice au început trecerea Nistrului, țăranii din satul Cosăuți îi ajutau cu o bucurie de nedescris pe ostașii Armatei Roșii să treacă râul. Le arătau vadurile de trecere și locurile potrivite pentru debarcare. Îi ajutau să descarce munițiile și armamentul” [229]. Mai mult, pentru a ridica „valoarea și eficiența” propagandei, în diverse forme de alterare a adevărului erau atrase și personalități influente ale vremii din U.R.S.S. La 1 iulie, ziarul „Basarabia Sovietică” relatează că în „*Scrisoarea de salut, adresată oamenilor muncii din Basarabia și Bucovina de Nord, cu prilejul eliberării*”, A.A. Bogomolet, președintele Academiei de Științe a R.S.S. Ucrainene, apreciind evenimentele ce se derulau pe teritoriul României, afirma că „a fost înscrisă o nouă pagină glorioasă în istoria biruințelor repurtate de socialism, victorie care a devenit posibilă numai datorită forței Marii Uniuni Sovietice, datorită forței de neînvins a Armatei Roșii și a Flotei Militare Maritime, înzestrate după ultimul cuvânt al tehnicii”. Academicianul de la Kiev constata că „a sosit ceasul eliberării poporului din Basarabia” și saluta „din toată inima politica consecventă și înțeleaptă, promovată de guvernul nostru sovietic, politică ce exprimă voința poporului sovietic de multe milioane” [229]. La rândul său, poetul ucrainean, Pavlo Tîcina, în mesajul adresat oamenilor muncii din Basarabia și din partea de nord a Bucovinei, spunea: „Popoare, care locuiți pe teritoriul Basarabiei, și voi, ucraineni din Bucovina de Nord! Pășiți liber pe pământul vostru – pe pământul acesta nu trebuie să rămână nimic ce ar aminti despre ceva rău. Folosiți limba voastră, vorbiți cu voce tare să audă toată lumea, introduceți limba maternă în școli și teatre: acesta e dreptul vostru firesc și legitim” [229]. Cu același prilej, poetul Vasili Lebedev-Kumaci a scris poezia „Să ridicăm un toast, tovarăși!”, în care exclamă: ”Drapelul sovietic fâlfâie deasupra Basarabiei / Drapelul sovietic fâlfâie deasupra Bucovinei / ...S-a împlinit prezicerea lui Kotovski / De la Bolgrad la Chișinău / Până la Accherman pe Nistru / Drapelul nostru roșu iarăși strălucește” [230].

Pentru a arăta că exista și conexiunea inversă, între locuitorii teritoriilor românești și invadatori, că populația Basarabiei întâmpina „eliberatorii” cu „urale”, în ziarele difuzate în provincie au apărut pagini întregi de glorificare a Armatei Roșii și conducerii sovietice. Muncitorii de la stația electrică din Chișinău menționau în scrisoarea adresată ostașilor, comandanților și lucrătorilor politici ai Armatei Roșii că „pe străzile Chișinăului, ca o avertizare severă tuturor dușmanilor Marii Uniuni Sovietice, trec tancurile glorioase și invincibilei Armate Roșii. Sute de escadrile ale Aviației Roșii zboară deasupra noastră. Mii și mii de infanteriști și cavaleriști merg pe pământul nostru, asigurându-i pace și libertate. 28 iunie 1940, zi în care am auzit prima dată vuietul avioanelor de vânătoare și bombardierilor sovietice, ne va rămâne pentru totdeauna în memorie ca cea mai frumoasă și cea mai luminoasă zi din viața noastră. ...A început o viață nouă, o viață nouă pentru fiecare dintre noi. Pentru viața aceasta trebuie să fim recunoscători Guvernului

Sovietic, ostașilor eliberatori ai Armatei Roșii. ...Trăiască puternica Armată Roșie, unica armată din lume care aduce oamenilor muncii adevărata fericire umană” [231]. Este evident că „adresarea” muncitorilor, care auziseră pentru prima oară vuietul avioanelor sovietice, dar care deja deosebeau bombardierele de avioanele de vânătoare, a fost scrisă de ziariștii de la „Basarabia Sovietică”, însă pentru propagandă era important să arate că provenea de la angajații unei stații electrice: L.N. Kolomiț, N. Vuhotici, V. Kliuciniov, T. Sokolov și de la alți semnatari [231].

Pe de altă parte, ziarele făceau cunoscut cititorul sovietic cu telegramele de salut, trimise din diferite zone ale U.R.S.S., cu prilejul „eliberării Basarabiei și Bucovinei de Nord”, considerate o formă de propagandă de o importanță deosebită. La 2 iulie 1940, ziarul „Comsomolistul Moldovei” scria că „în trei zile care au trecut, telegraful din Tiraspol a recepționat și a trimis peste 2000 de telegrame de la și către Baku, Leningrad, Vladivostok și alte localități... în care rudele, prietenii, conducătorii de întreprinderi și instituții se felicită reciproc cu prilejul noii victorii a guvernului sovietic și exprimă sentimente patriotice de dragoste față de patria lor” [232]. Prilejul a fost folosit și pentru a obține un câștig de imagine a Armatei Roșii, dar și pentru a prezenta „încrederea și dragostea” basarabenilor față de aceasta. În materialul „Parada unității și forței”, ziarul „Basarabia Sovietică” povestea amănunțit despre festivitatea militară de la Chișinău, din 3 iulie 1940. „Tot poporul jubilează – scria ziarul. Mulți locuitori au reușit ca în ultimele zile să învețe cântece sovietice preferate. Un grup de muncitori intonează cântecul „Peste văi și peste dealuri”. Un alt grup de demonstranți cântă „Katiușa”. ...La ora două fix, a început parada tehnicii de primă clasă, a cărei forță e invincibilă, parada celor mai buni feciori ai Armatei Muncitorești-Țărănești” [233].

Un loc aparte în derularea propagandei ce urmărea instaurarea valorilor sovietice în teritoriile ocupate l-au avut manifestările publice, organizate de structurile politice ale Armatei Roșii în diferite localități ale Basarabiei. La 29 iunie, în *Piața Germană* (astăzi – Stadionul *Dinamo*) a fost organizat un numeros „miting al locuitorilor din Chișinău și din satele apropiate” la care au participat și au luat cuvântul N.S. Hrușciiov, prim-secretar al C.C. al P.C. (b) al Ucrainei, S.K. Timoșenko, comisarul apărării al U.R.S.S., L.Z. Mehliș, șeful Direcției Politice a Armatei Roșii, care reușiseră să viziteze unele orașe și sate din Basarabia și nordul Bucovinei [29, p. 460]. Conform ritualului, un muncitor, I.M. Șevcenko, „în numele chișinăuienilor, a mulțumit Partidului Comunist și guvernului sovietic, întregului popor sovietic pentru eliberarea Basarabiei de sub ocupația străină” [234]. Mitingul s-a încheiat cu intonarea cântecului „Internaționala”. Referindu-se la acest detaliu, A.M. Lazarev, în propriul stil propagandistic, pretindea că „pentru prima oară,

după decenii de ocupație obscură, întreg orașul, toată Basarabia cântau liber, cu voce tare” [29, p. 460].

La 3 iulie 1940, în *Piața Catedralei* (astăzi – *Piața Marii Adunări Naționale*) a avut loc parada trupelor sovietice și demonstrația civilă, la ultima fiind aduși să participe mii de locuitori ai Chișinăului și țărani din jurul urbei. Manifestarea a fost organizată „cu prilejul reunirii ținutului subjugat cu Patria Sovietică” [29, p. 461]. În felul acesta, din primele zile ale invadării teritoriilor românești, structurile sovietice de ocupație, militare și de partid, depuneau eforturi susținute pentru inocularea în conștiința populației din provincie a imaginii false de eliberatori, de apărători ai drepturilor sociale și naționale.

Principalul mit, plăsmuit de propaganda sovietică în zilele de după închiderea noii granițe sovieto-române pe râurile Prut și Dunăre și cultivat de istoriografia din R.S.S. Moldovenească, a fost acela că: „restaurarea Puterii Sovietice în Basarabia și reunirea ei cu Uniunea R.S.S. au creat toate premisele necesare realizării visului sacru și multășteptat al poporului moldovenesc privind restabilirea și consolidarea unității sale naționale, comunității economice și culturale, unității teritoriului său național, pentru dezvoltarea ulterioară a procesului de afirmare a statalității naționale sovietice moldovenești” [29, p. 570]. A.M. Lazarev scrie că „abia în iunie 1940, a început istoria adevărată a poporului moldovenesc. Anume de acum încolo, în Moldova s-au cristalizat toate condițiile obiective pentru formarea R.S.S. Moldovenești unionale” [29, p. 570]. De altminteri, explică același autor, „termenul „formarea” nu exprimă exact sensul procesului care începuse. Mai exact, mai corect ar fi să spunem că după evenimentele din iunie 1940, sarcina consta în transformarea R.A.S.S. Moldovenești în republică unională... ceea ce însemna: să fie soluționată definitiv problema autodeterminării națiunii moldovenești, să fie finalizat procesul constituirii statalității naționale sovietice moldovenești, menit să fie principala pârghie a construirii socialismului în Moldova. Formarea R.S.S. Moldovenești unionale însemna să fie încheiată divizarea artificială a poporului moldovenesc și teritoriului său, restabilirea unității naționale a poporului moldovenesc, unitatea teritoriului său național” [29, p. 570]. Precizăm că, vorbind despre divizarea poporului moldovenesc și a teritoriului său național, A.M. Lazarev se referea la „moldovenii” de pe cele două maluri ale Nistrului.

Istoricii au demonstrat deja esența, contrafăcută, a acestor fabulații [235, 120], noi concentrându-ne asupra amplitudinii propagandei sovietice în zilele în care s-a proiectat și „s-a realizat reunirea poporului moldovenesc și a teritoriului său național, și formarea R.S.S. Moldovenești unionale”.

La doar o săptămână de la închiderea noii granițe sovieto-române, demarează pregătirile pentru transformarea R.A.S.S.M. în Republică Sovietică Socialistă Moldovenească cu statut de republică unională. În acest sens data de 10 iulie 1940 este un reper interesant, care marchează începutul schimbării discursului propagandistic pompos privind Basarabia „eliberată”. Gazetele „Pravda” și „Izvestia” relatează că, chipurile, C.C.P. al R.A.S.S.M. și comitetul regional moldovenesc de partid al P.C. (b) al Ucrainei prezentaseră C.C.P. al U.R.S.S. și C.C. al P.C. (b) din toată Uniunea propunerea privind „reunirea populației moldovenești a Basarabiei cu populația moldovenească a Republicii Autonome Moldovenești și formarea R.S.S. Moldovenești unionale” [236, 237]. Ziarul central al partidului bolșevic relatează, în continuare, că C.C.P. al U.R.S.S. și C.C. al P.C. (b) din toată Uniunea, la rândul lor, „au susținut rugămintea organizațiilor moldovenești și au hotărât să facă, în legătură cu aceasta, o propunere respectivă Sovietului Suprem al U.R.S.S.” [236, 237] Aceleași știri erau plasate și pe paginile gazetei „Izvestia” [237]. Mulți istorici sovietici au apreciat respectivele informații drept o „satisfacere a dorințelor oamenilor muncii din Basarabia și R.A.S.S.M.” [235], ceea ce nu era conform cu realitatea.

„Pravda” și „Izvestia” anunțau că conducerea R.A.S.S.M. acum pleda pentru „reunirea populației moldovenești” de pe ambele maluri ale Nistrului, ceea ce însemna că nu se mai insista asupra necesității unirii întregii Basarabii cu Republica Autonomă Moldovenească, așa cum se preconiza între anii 1924-1940. Formularea lăsa să se înțeleagă destul de clar că ideea încorporării Basarabiei în cadrul R.A.S.S. Moldovenești și, implicit, a Ucrainei, era abandonată. Se trecuse la ideea „reunirii populației moldovenești” de pe ambele maluri ale Nistrului [240, p. 868].

Cercetările acestui subiect demonstrează că inițiativa formării republicii unionale moldovenești nu aparținea populației R.A.S.S.M. și, cu atât mai puțin, populației Basarabiei, deoarece populația nu s-a adresat C.C.P. al U.R.S.S. și C.C. al P.C. (b) din toată Uniunea în această privință [235, p. 273]. La 10 iulie, nici C.C.P. al R.A.S.S.M., nici comitetul regional moldovenesc al P.C. (b) al Ucrainei nu erau organe de stat și de partid ale populației basarabene. Această operație, în întregime, a fost pregătită fără știrea chiar a „organizațiilor” cărora li s-a cerut să se pronunțe în sensul „rugăminții” referitoare la „reunirea poporului moldovenesc”, adică fără știrea C.C.P. al R.A.S.S.M. și a Comitetului regional din Moldova al P.C. (b) al Ucrainei, nemaivorbind că totul s-a făcut fără știrea populației locale [235, p. 273].

Odată formulat, noul obiectiv urma să fie sprijinit de mașina de propagandă. Proiectul trebuia interpretat de așa natură încât să declanșeze emoții/sentimente puternice. Oamenii

urmau să fie parte a unui spectacol ritualic. Mai mult, se introducea o mitologie revoluționară pentru a obișnui oamenii cu un anumit tip de percepție a evenimentelor cotidiene. De asemenea, „victimele” propagandei trebuiau să învețe să reacționeze pozitiv la simbolurile vehiculate de politicienii comuniști [241, p. 175-176].

Agenția Telegrafică a Uniunii Sovietice relatează din Chișinău că în aceeași zi de 10 iulie „s-a răspândit ca fulgerul vestea impresionantă: Sovietul Comisarilor poporului al Uniunii R.S.S. și C.C. al P.C. (b) din toată Uniunea au susținut rugămintea organizațiilor din Moldova cu privire la formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești unionale. Ea a trezit pretutindeni un val de jubilară a poporului. Orașul, înveșmântat în steaguri purpurii, a devenit și mai agitat, și mai animat, și mai încântat” [242]. Conform ziarului „Pravda”, în aceeași zi, la uzinele și fabricile din Tiraspol au avut loc mari adunări ale muncitorilor în sprijinul formării R.S.S. Moldovenești [242].

Pentru a deservi eficient obiectivul trasat la Moscova și de această dată, s-a recurs la manifestări cu priză la mase, dirijate de regim. Conform ziarului „Бессарабская Правда”, angajații de la stația electrică din Chișinău „și-au exprimat bucuria și entuziasmul lor fără margini privind propunerea, publicată în presă, referitoare la reunirea populației moldovenești a Basarabiei cu populația moldovenească a R.A.S.S. Moldovenești și formarea R.S.S. Moldovenești unionale, în timpul mitingului desfășurat la 11 iulie” [243]. „Basarabia Sovietică”, la rândul său, prezenta declarația controlorului Apostol, de la aceeași întreprindere. „Acum, când oamenii muncii din R.A.S.S. Moldovenească și Basarabia adresează guvernului nostru rugămintea de a forma Republica Moldovenească unională, îmi unesc glasul cu glasul fraților mei, și formarea acestei republici va deveni cea de-a doua dată istorică. Această zi va deveni o mare zi de sărbătoare atât pentru întregul popor al Basarabiei, cât și pentru mine personal” [244]. Potrivit presei, și țăranii din Basarabia cunoșteau importante decizii ale structurilor centrale ale statului sovietic, și „era firesc ca și ei să acorde tot sprijinul realizării obiectivului măreț”. „Бессарабская Правда” publica scrisoarea țăranilor din satul Ialoveni, care, la mitingul din 11 iulie, consacrat deciziei Moscovei privind organizarea R.S.S. Moldovenești unionale, s-au angajat să recolteze produsele agricole în mod organizat nu numai de pe loturile lor, ci și de pe loturile care aparțineau mănăstirii și moșierilor locali, plecați peste Prut. „Reunindu-se cu populația moldovenească a Republicii Autonome Moldovenești, erau convinși țăranii din Ialoveni, populația moldovenească a Basarabiei, sub conducerea Partidului Comunist, va repurta victorii la fel de mărețe ca și cele obținute de popoarele marii țări a socialismului” [244]. Scrisoarea semnată de 17 țărani ar fi avut mandatul celor 400 de participanți la miting. Despre entuziasmul acestor țărani la mitingul din Ialoveni a relatat și gazeta „Известия” [245]. Însă prezentarea susținerii doar de

către angajații unei întreprinderi, a țăranilor dintr-o singură localitate era insuficientă pentru anvergura propagandei sovietice. Trebuia arătată amploarea exaltării tuturor basarabenilor, generată, chipurile, de propunerea conducerii sovietice. De aceea, în acțiune a fost implicată, iarăși, instituția centrală a propagandei sovietice. Agenția T.A.S.S. informa că, la 13 iulie, oamenii muncii din județul Soroca au întâmpinat cu multă bucurie relatarea privind formarea R.S.S. Moldovenești unionale. „În orașe și sate, scria „Известия”, au loc mitinguri numeroase ale oamenilor muncii, consacrate acestui eveniment îmbucurător. Mai mult de 6 mii de oameni ai muncii din orașul Soroca s-au adunat ieri pe stadionul orașenesc pentru a-și exprima bucuria și recunoștința față de guvernul sovietic, față de partidul bolșevic pentru grija părintească ce o poartă fericirii și prosperării poporului eliberat al Basarabiei” [246]. În cuvântarea rostită în cadrul mitingului, învățătorul Grîsko ar fi spus: „Ca și toți oamenii muncii din Basarabia eliberată, suntem acum cetățenii cei mai fericiți din lume. S-a împlinit visul nostru de veacuri, speranța seculară a poporului nostru, care a intrat în marea familie a Uniunii Sovietice” [246].

Între timp, instituțiile vizate să se ocupe de proiectarea configurației teritoriale a noii republici unionale acumula informația necesară stabilirii liniei de demarcație între viitoarea R.S.S.M. și R.S.S. Ucraineană. În acest scop au fost solicitate câteva propuneri.

Au fost prezentate mai multe proiecte, inclusiv al conducătorilor Republicii Autonome Moldovenești, stabiliți deja la Chișinău, care rugau Moscova să stabilească teritoriul Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești astfel, încât la R.S.S. Ucraineană să fie trecute, pe lângă nordul Bucovinei, raioanele Codâma, Balta și Pesciana din R.A.S.S.M., și județele Hotin, Accherman și plasa Chilia a județului Ismail din Basarabia [101, p. 82-83].

Conducerea de la Kiev, la rândul său, a propus să i se transmită Ucrainei județele Hotin, Accherman (Cetatea Albă) și Ismail, adică nordul și sudul Basarabiei, și să-i rămână 8 raioane din componența R.A.S.S. Moldovenești. Prin urmare - 6 județe din Basarabia și 6 raioane din R.A.S.S.M. - aceasta a fost formula ucraineană pentru teritoriul viitoarei R.S.S. Moldovenești unionale [101, p. 83].

Deși A. Gorkin, secretarul Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S., în scrisoarea adresată lui Gh. Malenkov, secretar al C.C. al P.C. (b) din toată Uniunea, considera proiectul propus de conducerea R.A.S.S. Moldovenești „mai acceptabil”, [101, p. 86], în cele din urmă toate argumentele în favoarea păstrării integrității teritoriale a Basarabiei și a R.A.S.S.M. au fost respinse. Mai mult, evoluția evenimentelor ulterioare demonstrează că amputarea nordului și sudului Basarabiei a fost efectuată, ignorându-se orice argumente rezonabile [240, p. 870].

Sesiunea a VII-a a Sovietului Suprem al U.R.S.S., anunțată pentru începutul lunii august, urma să legifereze formarea R.S.S. Moldovenești și a celor trei republici sovietice baltice, și „acceptarea” lor în cadrul U.R.S.S. Pentru guvernul sovietic evenimentul devenea extrem de important, deoarece trebuia anunțat bilanțul creșteri teritoriale a Uniunii Sovietice și importanța acesteia pentru extinderea viitoare a comunismului. De aceea, conducerea de la Kremlin a acordat o deosebită atenție grupurilor de persoane sosite la Moscova cu misiunea de a reprezenta viitoarele republici sovietice în forul suprem al Uniunii. Propaganda avea sarcina să arate evenimentele în cele mai roze culori și să sublinieze importanța acestora.

Agenția T.A.S.S. informa că la 30 iulie la Moscova sosise o delegație de oameni ai muncii din Basarabia și Bucovina de Nord. La gara Kiev „solii poporului trudit” din teritoriile românești, ocupate recent de U.R.S.S., au fost întâmpinați de conducătorii de partid din Moscova, Eroi ai Uniunii Sovietice, deputați ai Sovietului Suprem al Uniunii Sovietice, muncitori fruntași (stahanoviști) și reprezentanți ai intelectualității, dar și de o gardă de onoare [247]. Mitingul și cuvântările rostite erau o formă eficientă de impresionare și emoționare puternică a celor care sosiseră. Astfel, stahanovistul Serov de la uzina „Gorbunov” a transmis un salut călduros din partea oamenilor muncii din capitală, fiind copleșit „de o mare mândrie legitimă pentru Patria sa socialistă, care a întins o mână de ajutor fraților săi de sânge și le-a deschis o cale largă și sigură spre o viață liberă și fericită, o viață ca aceea a poporului sovietic” [247]. În aceeași zi, A.I. Andrusenco, mașinist de la depoul căilor ferate Chișinău, a rostit o cuvântare la radio Moscova. „Delegația noastră, spunea acesta la radio, va prezenta, la Sesiunea Sovietului Suprem, rugămintea ca ținutul nostru eliberat, popoarele Basarabiei și Bucovinei de Nord să fie primite în componența Uniunii Sovietice. ...În numele întregii noastre delegații asigur poporul sovietic că nu ne vom cruța viața pentru binele Patriei poporului muncitor – Uniunea R.S.S., care ne-a devenit o mamă scumpă” [247]. În acele zile, și la Chișinău propaganda avea grijă să mențină o stare de spirit exaltată. În acest scop, evenimentele din Moscova, foarte mediatizate în presă, ar fi generat, conform ziarelor, o exaltare cu totul atipică populației dintre Prut și Nistru. Gazeta „Бессарабская Правда” scria că muncitorii de la fabrica de tutun marcau prin succese în producție ziua de 1 august, îndeplinind programul zilnic cu 106,2%. „Fabrica marchează această dată istorică, scria gazeta, producând țigări de calitatea întâi „Moldavskie” – în cinstea celei de a 13-a republici Sovietice Socialiste” [248]. Evenimentul din Moscova a avut parte de o largă publicitate, în sensul că presa reproducea mesajele de salut, adresate „delegației moldovenești”, din partea delegațiilor Lituaniei, Letoniei și Estoniei, sosite și ele la Sesiunea Sovietului Suprem al Uniunii Sovietice cu „rugăminți” ca cele trei republici baltice, recent declarate, să fie primite în componența U.R.S.S. [249, 250]

La 2 august, Sovietul Suprem al U.R.S.S. a examinat chestiunea „Cu privire la formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești unionale și includerea părții de nord a Bucovinei și a județelor Hotin, Accherman și Ismail ale Basarabiei în componența Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene” [192, p. 225]. Lui T.A. Constantinov, președintele C.C.P. al R.A.S.S.M, i-a revenit sarcina de a ruga „să fie formată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească unională din raioanele în care prevalează populația moldovenească și care fac parte astăzi din R.A.S.S. Moldovenească și din șase județe ale Basarabiei: Bălți, Bender, Cahul, Chișinău. Orhei și Soroca”, utilizând pentru motivarea reîmpărțirii teritoriale, în principal, „argumentele” invocate în ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940. Deși, C.C.P. al R.A.S.S.M. nu era organul reprezentativ al Basarabiei, iar persoanele care plecaseră la Moscova în calitate de „delegație a Basarabiei și a Bucovinei de Nord”, nu erau reprezentanții aleși, ci niște oameni selectați în pripă, fără împuterniciri să decidă soarta Basarabiei și a R.A.S.S.M. [235, p. 278], T.A. Constantinov a vorbit și „în numele” cetățenilor români din nordul Bucovinei. „Acum, poporul eliberat al Bucovinei de Nord, care prin destinul său istoric, prin limbă comună și componență națională este legat de R.S.S. Ucraineană, a căpătat posibilitatea „să se reunească” în cadrul statului sovietic unitar cu marele popor ucrainean” [192, p. 230]. Textul discursului lui T.A. Constantinov, fiind în ton cu poziția Kremlinului, a fost structurat pe câteva idei, vehiculate deja de mai mult de o lună, în calitate de argumente antiromânești și în susținerea dezmembrării Basarabiei și a R.A.S.S. Moldovenești [192, p. 225-230].

Sovietul Suprem al U.R.S.S. a adoptat legea „Cu privire la formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești” în care se spunea: „Venind în întâmpinarea oamenilor muncii din Basarabia, a oamenilor muncii din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească privind reunirea populației moldovenești din Basarabia cu populația moldovenească din R.A.S.S. Moldovenească și călăuzindu-se de principiul dezvoltării libere a naționalităților, Sovietului Suprem al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste hotărăște:

1. A forma Republica Sovietică Socialistă Moldovenească unională.
2. În componența Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești unionale se includ orașele Tiraspol și Grigoriopol, raioanele Dubăsari, Camenca, Râbnița, Slobozia și Tiraspol ale Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești, orașul Chișinău și județele Bălți, Bender, Chișinău, Cahul, Orhei și Soroca ale Basarabiei...” [192, p. 237].

Prin urmare, Republica Sovietică Moldovenească unională a fost formată dintr-o parte mai mare a Basarabiei și una mai mică a R.A.S.S.M.

De ce s-a procedat tocmai în felul acesta, doar au fost și alte propuneri? Care au fost cauzele ce au determinat Kremlinul să dicteze această delimitare teritorial-administrativă și nu alta?

În primul rând, conducerea sovietică a considerat mai oportun pentru ea să dezmembreze Basarabia aproape similar împărțirii ei de către Sublima Poartă în așa numitele raiale în perioada suzeranității triseculare asupra principatelor române. La fel ca în timpul supremației turcești, județul nordic Hotin și cele sudice Accherman și Ismail au fost rupte de restul Basarabiei. Mihail Bruhis presupune că, diplomația sovietică a hotărât că în acest fel va fi mai ușor ca U.R.S.S. să păstreze (sau să încerce să rețină în componența sa) importante raioane strategice ale Basarabiei, inclusiv ieșirea la gurile Dunării, chiar și în cazul în care, cine știe când, va fi forțată, din cine știe ce motive sau considerente, să accepte unele cedări teritoriale în această zonă [192, p. 283].

În acest context trebuie reliefat faptul că prin amputarea județelor de sud ale Basarabiei și încorporarea lor în componența Ucrainei, R.S.S. Moldovenească a fost lipsită de ieșire la Dunăre și la limanul fluviului Nistru, adică a fost înlăturată de la Marea Neagră. Dovadă în acest sens servește „argumentul” lui M. Greciuha, președintele Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Ucrainene, privind granița R.S.S.M: „Dunărea - marea arteră fluvială rezistentă la îngheț – remarca acesta, este unită cu Marea Neagră și poate fi utilizată, în mod eficient, de flota fluvială și maritimă pe teritoriul R.S.S. Ucrainene și nu are rost a împărți Dunărea în sfere de influență atât din punct de vedere economic, cât și strategic” [101, p. 87].

Așadar, propaganda sovietică, sprijinind, prin diverse forme și mijloace, „rugămintea” privind formarea R.S.S. Moldovenești unionale, a susținut în realitate dezmembrarea teritorială a R.A.S.S.M. și, mai ales, a Basarabiei, în conformitate cu niște decizii ilegale și abuzive, luându-se în calcul obiective strategice.

4.4. Concluzii la capitolul 4

Urmare a investigării acțiunilor propagandei sovietice în vederea ocupării teritoriilor românești în 1940, am ajuns la următoarele concluzii:

1. După încheierea războiului cu Finlanda, guvernul sovietic, prin discursul ținut de V. Molotov în fața Sovietului Suprem, și-a anunțat decizia de „a rezolva problema Basarabiei”. Pentru următoarele trei luni, problema Basarabiei va forma resortul activității politico-diplomatice a conducerii sovietice. Deși V. Molotov a afirmat că U.R.S.S. și România nu vor purta război pentru Basarabia și că mai degrabă se vor înțelege pe calea discuțiilor, sensul discursului său a generat

percepții îngrijorătoare în rândurile românilor. Explicațiile lui Molotov erau doar propagandă goală, deoarece Uniunea Sovietică începuse deja pregătirile pentru războiul împotriva României.

2. Pe măsură ce se pregătea acest război, erau inventate noi tertipuri propagandistice. În discuțiile cu ministrul român la Moscova, în legătură cu preținsele cazuri de bombardare a malului stâng al Nistrului dinspre partea română, Molotov pretindea că în interiorul trupelor române ar fi pătruns elemente dușmănoase U.R.S.S., cum ar fi polonezii. Pe de altă parte, și diplomații sovietici în diferite țări se străduiau să ascundă scopul urmărit de U.R.S.S. în raport cu România, afirmând că românii ar fi devenit victime ale „intrigilor” aliaților și ale italienilor, care interpretau discursul lui Molotov ca o provocare, ceea ce nu ar fi conform realității.

3. În cadrul general al intențiilor sale agresive față de România, U.R.S.S. a intensificat activitatea cadrelor comuniste din R.A.S.S. Moldovenească și a agenției Kominternului din Odessa, în scopul amplificării propagandei și agitației subversive în regiune. În același context, a fost continuată reorganizarea și intensificarea activității „Societății Basarabenilor” în S.U.A., pentru a crea în opinia publică americană un curent favorabil „retrocedării” Basarabiei. Toate acestea erau metode de presiune și pregătire propagandistică, menite să intimideze România și să pregătească opinia publică pentru acțiunile de anvergură pe care Uniunea Sovietică le proiectase deja. Agitatorii Partidului Comunist și instructorii politici ai Armatei Roșii susțineau că România ar pregăti o acțiune armată contra Uniunii Sovietice, fiind instigată împotriva acesteia de „conducătorii imperialiști” englezi și francezi.

5. Concomitent cu adoptarea hotărârii cu privire la pregătirea acțiunilor de luptă pentru ocuparea Basarabiei și Bucovinei de Nord, Direcția Politică a Armatei Roșii a început instruirea ideologică, trupelor ce urmau să invadeze teritoriile românești. În acest scop au fost antrenate presa, radioul, Kominternul și partidele comuniste din diferite țări, corpul politic și al activiștilor comuniști din armată. Metodele folosite de propaganda sovietică pentru a susține pretențiile absurde asupra vechilor teritorii românești de la Est de Prut au fost falsificarea realităților istorice; prezentarea tendențioasă a situației din România și, în special, din Basarabia în comparație cu starea de lucruri din U.R.S.S.; discreditarea activității pozitive românești; condamnarea politicii externe a României; întreținerea unei campanii de neadevăruri și insulte în adresa României.

6. În timpul avansării trupelor pe teritoriul Basarabiei, în rândul populației se desfășura o activitate intensivă de propagandă. În toate localitățile, locuitorilor li se demonstau gratuit filme sovietice, erau distribuite diverse broșuri, se organizau întâlniri la care oamenilor li se dădeau asigurări

despre atitudinea binevoitoare față de populație și despre respectarea de către trupele sovietice a tuturor legilor și a Constituției U.R.S.S. Acțiunile U.R.S.S. erau explicate ca „eliberatoare”.

8. Toate afirmațiile conținute în nota ultimativă din 28 iunie 1940 erau invenții propagandistice. Forța, situația internațională nefavorabilă României și susținerea de către Germania nazistă a pretențiilor sovietice asupra teritoriilor românești au fost „argumentele” diplomației și propagandei sovietice, care impuneau „*rezolvarea imediată*” a problemei privind evacuarea Basarabiei și nordului Bucovinei.

9. Propaganda sovietică a cunoscut o deosebită intensitate în zilele invadării teritoriilor românești. În sprijinul operației de ocupare militară, pentru a ascunde adevărul și a glorifica Armata Roșie și acțiunile U.R.S.S., a fost mobilizată presa, centrală și locală, atrase personalități importante din domeniul politic și cultural, înscenate mitinguri la care cuvântau reprezentanții muncitorimii.

10. După încheierea operației militare de ocupare a teritoriilor românești, propaganda U.R.S.S. a fost reorientată spre argumentarea „reunirii” poporului moldovenesc de pe cele două maluri ale Nistrului. Presa oficială centrală, susținută de cea locală, a lansat obiectivul formării R.S.S. Moldovenești unionale, „restabilirii unității naționale a poporului moldovenesc, a unității teritoriului său național”. În acest caz, propaganda a asigurat paravanul pentru a ascunde acțiunea de dezmembrare a Basarabiei și R.A.S.S.M., prioritate având obiectivele strategice.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Concluzii. În urma investigațiilor temei noastre, am conchis că:

1. Propaganda ca fenomen s-a dezvoltat în întreaga istorie a umanității și cunoaște mai multe definiții. În esență, propaganda reprezintă o răspândire sistematică a unei doctrine, ideologii sau idei, care reprezintă o valoare pentru vorbitor. Propaganda politică reprezintă o activitate în scopul creării sau schimbării rapide, într-o anumită direcție, a pozițiilor și comportamentului politic al indivizilor. În Uniunea Sovietică propaganda a ocupat un loc foarte important și a fost strâns legată de ideologia bolșevică. Modernizarea propagandei sovietice, în special, a celei militare, se afla permanent în atenția conducerii de vârf a Uniunii Sovietice. Însuși I.V. Stalin, la 21 aprilie 1940, a propus adaptarea ideologiei militare la sarcinile Armatei Roșii care rezultau din scopul general al U.R.S.S. în legătură cu prevederile Pactului sovieto-german de neagresiune și protocoalelor secrete din 1939, cerând ca propaganda să modernizeze lozincile înșelătoare ale securității și apărării Uniunii Sovietice și a granițelor sale. Armata Roșie, fiind percepută ca un instrument de război, trebuia educată în spiritul potrivit căruia orice război dus de armata socialismului va fi cel mai corect dintre toate războaiele cunoscute în istorie [16,204].
2. Din perspectivă propagandistică, Pactul de neagresiune sovieto-german împreună cu protocolul adițional secret reprezintă o probă crasă de manipulare. Diferențele ideologice dintre cele două regimuri totalitare au cedat sub presiunea scopului comun al Germaniei naziste și Uniunii Sovietice de împărțire a sferelor de interese. Presa sovietică, apreciind importanța Pactul de neagresiune între Germania și U.R.S.S ca document de o extraordinară importanță, a încetat atacurile împotriva Germaniei, iar informațiile despre evenimentele din această țară se bazau în majoritatea cazurilor pe comunicatele oficiale germane [122].
3. După 1 septembrie 1939, când Germania nazistă a invadat Polonia, partidele comuniste, la indicația Kominternului, susțineau că războiul era imperialist, de care se făcea vinovată, deopotrivă, burghezia tuturor statelor beligerante, iar propaganda sovietică a dezlănțuit o furibundă campanie antipoloneză, afirmând că principala cauză a pierderilor teritoriale suferite de Polonia rezidă în asuprirea minorităților naționale ucrainene și belaruse. Propaganda justifică intervenția sovietică în Polonia prin necesitatea protejării vieții și averii populației din Ucraina de Vest și Belarusia de Vest. La 27 septembrie, prin semnarea Tratatului de prietenie și frontieră sovieto-german, Polonia era împărțită pentru a patra oară.
4. Odată încheiată campania de ocupare a teritoriilor poloneze, U.R.S.S. a declanșat o campanie propagandistică de pregătire a opiniei publice și, mai ales, a unităților Armatei Roșii în vederea unui eventual război cu Finlanda. În același context, conducerea sovietică a format, la Moscova,

„guvernul democratic” al Finlandei, care urma să solicite ajutorul U.R.S.S. în lupta sa cu „forțele reacționare antibolșevice” finlandeze. Kremlinul dorea să „reunească” poporul karelian din spațiul sovietic cu poporul finlandez într-un stat unic, sovietic-socialist, care să devină parte componentă a Uniunii Sovietice. Războiul sovieto-finlandez a demonstrat că guvernul sovietic subapreciase atât capacitatea de apărare a Finlandei, cât și starea de spirit a societății finlandeze care, pătrunsă de sentimentul demnității naționale, a știut și a putut să se ridice la apărarea independenței țării sale. La 12 martie 1940, la Moscova a fost semnat tratatul de pace care satisfăcea multe din pretențiile înaintate de U.R.S.S. Finlandei [261].

5. În conformitate cu împărțirea „sferelor de interes”, agresiunea sovietică era iminentă și în raport cu cele trei Țări Baltice. Sub presiunea militară, Estonia, la 28 septembrie 1939, Letonia și Lituania, la 5 și 10 octombrie 1939, au încheiat tratate de ajutor reciproc cu Uniunea Sovietică, care asigurau prezența permanentă a forțelor armate sovietice pe teritoriul lor. Spre deosebire de pregătirea războaielor împotriva Poloniei, Finlandei și României, când operațiunile militare au fost susținute puternic de propaganda militaristă, acțiunile trupelor sovietice privind ocuparea celor trei Țări Baltice erau sprijinite de alt gen de demersuri ale U.R.S.S. În scopul realizării obiectivelor politice de anexare a Estoniei, Letoniei și Lituaniei, Uniunea Sovietică a organizat o campanie dură de intimidare politico-militară a acestor țări, încât intrarea numeroaselor trupe sovietice pe teritoriul lor s-a desfășurat fără mari probleme, la granițele cu Uniunea Sovietică fiind pregătite de atac contingente și mai mari ale Armatei Roșii [169].

6. Mesajul propagandistic al U.R.S.S. împotriva statului român a fost lansat și modelat în primii ani ai disputei româno-sovietice, în legătură cu unirea Basarabiei cu România. Intensificarea propagandei antiromânești în perioada interbelică se produce odată cu formarea R.A.S.S. Moldovenești, pe malul stâng al Nistrului, cu scopul declarat și puternic mediatizat de a ocupa teritoriile românești și a extinde revoluția proletară în Balcani și Europa de Est. Stabilirea relațiilor diplomatice româno-sovietice în 1934 a fost urmată de o perioadă de calm relativ între cele două țări vecine, până la agravarea raporturilor în 1938, mai ales după „cazul Butenko”, consilier al Legației U.R.S.S. la București, care, la începutul lunii februarie, a fugit în Italia. Diplomația și propaganda sovietică atribuiau guvernului român responsabilitatea dispariției lui Butenko. După impunerea celor trei Țări Baltice a tratatelor „de ajutor reciproc” prin care era asigurată staționarea Armatei Roșii pe teritoriul lor, Moscova a solicitat României, prin intermediul revistei „Коммунистический Интернационал”, încheierea imediată a acordului de ajutor reciproc cu U.R.S.S. Propaganda cominternistă, respectiv propaganda sovietică, reitiera poziția Partidului

Comunist din România - secție a Internaționalei Comuniste, privind „componenta multinațională a statului român” și dreptul minorităților la autodeterminare.

7. Deși la 29 martie 1940, V. Molotov a anunțat decizia guvernului sovietic de a „rezolva” problema Basarabiei, el afirma, în stilul propagandei sovietice, că între U.R.S.S. și România nu se va duce un război pentru Basarabia, ci, mai degrabă, se va ajunge la o înțelegere pe calea discuțiilor. La scurt timp, agitatorii Partidului Comunist și instructorii politici ai Armatei Roșii răspândeau zvonul că România va fi obligată să retrocedeze Basarabia; că desfășoară acte de spionaj și pregătește o acțiune armată contra Uniunii Sovietice, fiind instigată împotriva acestora de „conducătorii imperialiști” englezi și francezi. De aceea, explicau propagandiștii sovietici populației și soldaților din apropierea frontierei române, Uniunea Sovietică va preîntâmpina „agresiunea” României. Metodele folosite de propaganda sovietică pentru a susține pretențiile asupra vechilor teritorii românești de la Est de Prut au fost: falsificarea realităților istorice; prezentarea tendențioasă a situației din România și în special din Basarabia în comparație cu starea de lucruri din U.R.S.S., discreditarea activității pozitive românești; condamnarea politicii externe a României; întreținerea unei campanii de neadevăruri și insulte în adresa României.

8. Textul ultimatumului din 26 iunie 1940, prezentat guvernului român era o mostră tipică de propagandă sovietică, folosită atât în cazul Poloniei, cât și în cel al Finlandei și celor trei Țări Baltice. Afirmatiile precum că „în anul 1918, România, s-a folosit de slăbiciunea militară a Rusiei”, că „acum slăbiciunea militară a U.R.S.S. este de domeniul trecutului”, că „problema trebuie rezolvată în interesul adevărului” etc., conținute în nota ultimativă erau plăsmuiri propagandistice. Forța, situația internațională nefavorabilă României și susținerea de către Germania nazistă a pretențiilor sovietice asupra teritoriilor românești au fost „argumentele” diplomației și propagandei U.R.S.S., care impuneau „*rezolvarea imediată*” a problemei privind evacuarea Basarabiei și nordului Bucovinei [251, 262].

9. În timpul operației de ocupare a teritoriilor românești propaganda sovietică a avut o amploare deosebită, fiind mobilizată presa, centrală și locală, atrase personalități importante din domeniul politic și cultural al Uniunii Sovietice, înscenate mitinguri la care cuvântau reprezentanții muncitorimii. După închiderea noii granițe sovieto-române, propaganda U.R.S.S. a fost pusă în sprijinul formării R.S.S. Moldovenești unionale, pentru a se mușamaliza acțiunea de dezmembrare a Basarabiei și R.A.S.S.M. în beneficiul R.S.S. Ucrainene [262].

10. O dimensiune continuă a propagandei sovietice, manifestată în cazul tuturor țărilor, de la Marea Baltică la Marea Neagră, vizate de înțelegerea secretă din 23 august 1939, era instrumentarea unui

mesaj copleșitor agresiv și de intimidare împotriva cercurilor lor conducătoare, pe de o parte, și de inoculare a ideilor de „eliberare” politică și socială în adresa „păturilor largi ale oamenilor muncii”. Totodată, pentru fiecare țară a fost pus în aplicare un scenariu propagandistic aparte, ținându-se cont de context, de specificul relațiilor bilaterale și de obiectivele urmărite. Astfel, în cazul Poloniei propaganda U.R.S.S. a invocat „datoria” de a sări în ajutorul populației ucrainene și bieloruse pentru a nu cădea sub ocupația germană; în cel al Țărilor Baltice accentul s-a pus pe nevoia încheierii unor acorduri bilaterale pentru a le atrage treptat în zona sovietică; în cel al Finlandei – inițial s-a promovat ideea unui „guvern popular”, marionetă, apoi s-a trecut la glorificarea Armatei Roșii „eliberatoare”; în cazul României – eforturile propagandei s-au concentrat asupra pretenției de a „elibera” preținsele teritorii ucrainene – Basarabia și Nordul Bucovinei, încheindu-se cu campania pentru „reunirea” populației moldovenești de pe ambele maluri ale Nistrului.

În toate manifestările sale, propaganda sovietică din anii 1939-1940 a fost mai mult decât un accesoriu al politicii U.R.S.S. de mare putere, ea s-a dovedit a fi o instituție bine asamblată, parte componentă a regimului totalitar bolșevic.

Așadar, revenind la ipoteza de la care am plecat în cercetarea noastră, concluzionăm că în anii 1939-1940, în legătură cu pregătirea și realizarea Pactului sovieto-german de neagresiune, propaganda sovietică, a avut misiunea să camufleze rostul adevărat al înțelegerii dintre cele două state totalitare; să argumenteze pretențiile teritoriale sovietice față de Polonia, Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania și România; să discrediteze politica internă și externă a celor șase state; să mobilizeze Armata Roșie la realizarea operațiunilor militare în scopul ocupării teritoriilor preținse. În acest context, structurile și mijloacele de propagandă politică au avut un impact covârșitor, completând și amplificând efortul diplomației sovietice și Armatei Roșii privind ocuparea și dezmembrarea teritoriilor românești.

Recomandări. În baza cercetărilor noastre și a rezultatelor științifice obținute, formulăm următoarele recomandări:

1. Deoarece la realizarea prevederilor Pactului sovieto-german de neagresiune, propaganda a avut un rol important în ceea ce privește mușamalizarea adevăratelor obiective urmărite de Uniunea Sovietică, considerăm că cunoașterea acestui fenomen poate și trebuie să servească drept un avertisment asupra unor intervenții propagandistice din exterior în statele situate astăzi de-a lungul fostelor frontiere sovietice de până la 1939-1940.

2. Este necesară o reacție univocă de contracarare a impactului propagandei de tipul celei sovietice din 1939-1940, menite să camufleze rapturi teritoriale din contul altor state.

3. Având în vedere că fenomenul conflictului de pe Nistru își trage rădăcinile din 1924, când propaganda sovietică a sprijinit și „argumentat” pretențiile U.R.S.S. asupra teritoriului dintre Prut și Nistru pînă formarea R.A.S.S.M., îndemnăm structurile de stat ale Republicii Moldova să nu subestimeze tipurile propagandistice ale instituțiilor nerecunoscute de la Tiraspol și ale susținătorilor acestora.

4. Luând în considerare limitele tematice și cronologice ale studiului nostru, care ne-au cerut investigarea doar a unor aspecte ale propagandei sovietice în contextul aplicării Pactului sovieto-german de neagresiune, recomandăm cercetarea manifestărilor mașinii propagandistice a U.R.S.S., mai ales în contextul sovietizării teritoriilor anexate și consolidării regimului totalitar sovietic.

BIBLIOGRAFIE

1. Enciclopedia Universală Britannica, Vol. 12. București: Editura Litera, 2010. 359 p.
2. Teodorescu B., Guțu D., Enache R. Cea mai bună dintre lumile posibile. Marchetingul politic în România: 1990-2005. București: Editura Comunicare.ro., 2005. 239 p.
3. Cole R. ș.a. International Encyclopedia of Propaganda. Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 1998. 1000 p.
4. Pratkanis A., Aronson E. Age of Propaganda: The Everyday Use and Abuse of Persuasion. New York: W. H. Freeman, 2001. 416 p.
5. Lindley F. Propaganda. Londra: Oxford University Press, 1957. 360 p.
6. Jowett G., O'Donnell V. Propaganda and Persuasion. Beverly Hills: Sage, 1986. 244 p.
7. Thomson O. A History of Propaganda. Londra: Sutton Publishing, 1999. 360 p.
8. Декрет СНК „О Революционном трибунале печати”.
<http://statehistory.ru/1300/Politika-bolshevikov-v-otnoshenii-oppozitsionnoy-pressy-v-1917-1918-gg-/> (vizitat 17.05.2015).
9. Суров А. Краткий обзор цензурной политики советского государства.
<http://www.memo.ru/about/bull/b20/19.htm> (vizitat 18.03.2014).
10. Говорухина К. Политическая пропаганда в тоталитарном обществе Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии. Автореферат диссертации кандидата политических наук. Краснодар, 2002.
<http://www.dissercat.com/content/politicheskaya-propaganda-v-totalitarnom-obshchestve> (vizitat 13.04.2015).
11. Данилин П. Политическая пропаганда: новые технологии.
<http://www.evartist.narod.ru/text28/0001.htm> (vizitat 13.04.2015).
12. Onișoru Gh. Propaganda și imaginea în relațiile internaționale. În: Revista Română de Geopolitică și Relații Internaționale. Vol. III, nr. 2/2011, p. 33-40.
13. Domenach J. Propaganda politică. Iași: Institutul European, 2004. 156 p.
14. Гитлер А. Моя борьба. Харьков: Свитовид, 2003. 703 с.
15. Courtois S. ș.a. Cartea neagră a comunismului. Crime, teroare, represiune. București: Humanitas și Fundația Academică Civică, 1998. 798 p.
16. Șișcanu D. Aspecte ale tehnologiei cultului personalității lui Stalin. În: Revista de Istorie a Moldovei. 2014, nr. 2, p. 73-82.
17. Burlacu V. Știința istorică în sistemul de propagandă din R.S.S.M. Chișinău: Învățătorul modern, 2014. 365 p.

18. Репко С. Война и пропаганда (XV-XX вв.). Москва: Издательство Новости, 1999. 436 с.
19. Невежин В. Синдром наступательной войны. Советская пропаганда в преддверии "священных боев", 1939—1941 гг. Москва: АИРО-XX, 1997. 288 с.
20. Невежин В. Советская политика и культурные связи с Германией (1939—1941 гг.). În: Отечественная история, 1993, № 1. с.18-34.
21. Мельтюхов М. Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939-1941. Москва: Вече, 2000. 412 с.
<http://militera.lib.ru/research/meltyukhov/index.html> (vizitat 23.02.2016).
22. Constantin I. Basarabia sub ocupație sovietică. De la Stalin la Gorbaciov. București: Fiat Lux, 1994. 206 p.
23. Михайлова А. Борьба Бессарабии против румынских захватчиков. Saratov: ОГИЗ, 1942. 46 с.
24. Афтенюк С. Ленинская национальная политика Коммунистической партии и образование советской государственности молдавского народа. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1971. 392 с.
25. Brâsekin S., Sâtnic M. Triumful adevărului istoric. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1969. 224 p.
26. Березняков Н. и др. Борьба трудящихся Бессарабии за свое освобождение и воссоединение с Советской Родиной (1918-1940). Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1970. 735 с.
27. Копанский Я. Интернациональная солидарность с борьбой трудящихся Бессарабии за воссоединение с Советской Родиной (1918-1940). Кишинев: Штиинца, 1975. 337 с.
28. Copanski Ia. Diplomația sovietică în lupta pentru soluționarea echitabilă a problemei basarabene. Chișinău: Catea Moldovenească, 1985. 129 p.
29. Лазарев А. Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1974. 910 с.
30. Лазарев А. Год 1940 - продолжение социалистической революции в Бессарабии. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1985. 318 с.
31. Лебедев Н. «Железная гвардия», Кароль II и Гитлер (Из истории румынского фашизма, монархии и ее внешнеполитической «игры на двух столах»). Москва: Наука, 1968. 344 с.
32. Сурилов А., Стратулат Н. О национально-государственном самоопределении молдавского народа. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1967. 148 с.
33. Грекул А. Расцвет молдавской социалистической нации. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1974. 302 с.
34. Репида А. Образование Молдавской ССР. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1983. 233 с.

35. Завтур А. Социальная структура Молдавии. Становление социально-политического единства. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1977. 374 с.
36. История Молдавской ССР. Том 2. Кишинев: Шкоала Советикэ, 1955. 433 с.
37. Istoria RSS Moldovenești din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre. Chișinău: Știința, 1984. 592 p.
38. Istoria Partidului Comunist al Moldovei. Studii. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1982. 742 p.
39. Istoria Republicii Moldova: Din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre. Chișinău: S.n., 2013. 464 p.
40. История Румынии нового и новейшего времени. Москва: Наука, 1964. 406 с.
41. Brătianu Gh. Basarabia. Drepturi naționale și istorice. București: Editura Semne, 1995. 208 p.
42. Pârvu D. Problema Basarabiei: în lumina principiilor actelor juridice internaționale: (contribuții la cunoașterea raporturilor diplomatice româno-ruse). București: Editura Bibliotecii Metropolitane București, 2013. 431 p.
43. Ciorănescu Gh. Basarabia în politica externă a României (1944-1986). În: Patrimoniu, 1991, nr. 4, p.201-212.
44. Buzatu Gh. Rolul factorului geopolitic în deteminarea opțiunii României privind evacuarea Basarabiei și Bucovinei de nord în 1940. În: Geopolitica, 1994, vol. 1, p. 482-503.
45. Buzatu Gh. România și războiul mondial din 1939-1945. Iași: Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1995. 476 p.
46. Dobrinescu V. Bătălia diplomatică pentru Basarabia. 1918-1940. Iași: Junimea, 1991. 374 p.
47. Constantiniu F. Între Hitler și Stalin. România și pactul Molotov-Ribbentrop. București: Danubius, 1991. 135 p.
48. Constantiniu F. O istorie sinceră a poporului român. București: Univers Encicloprdic, 2002. 561 p.
49. Agrigiroaiei I., Rusu D. Istoria Românilor. Epoca contemporană. Chișinău-Galați, 1992. 156 p.
50. Agrigoraiei I., Palade Gh. Basarabia în cadrul României întregite. 1918-1940. Chișinău: Universitas, 1993. 256 p.
51. Mușat M. Drama României Mari. București: Editura Fundației România mare, 1992. 375 p.
52. Scurtu I., Hlihor C. Drama Românilor dintre Prut și Nistru. București: Editura Academiei de Înalte studii Militare. 1992. 192 p.
53. Scurtu I., Hlihor C. Complot împotriva României. 1939-1947. București: Editura Academiei de Înalte studii Militare, 1994. 226 p.
54. Scurtu I., Buzatu Gh. Istoria românilor în secolul XX. București: Paideia, 1999. 685 p.
55. Scurtu I. Studii de istorie, București: ARS Docendi, 2002. 374 p.

56. Constantin I. Marile puteri și problema Basarabiei. București: Editura Enciclopedică, 1995. 310 p.
57. Bold E. Pactul Molotov-Ribbentrop. Considerații generale. În: Destin românesc, 1994, nr. 2, p. 3-8.
58. Giurcă I. Drama României Mari. București: Editura Pro Transilvania, 2000. 314 p.
59. Oprea I. România și Imperiul Rus. 1900-1947, vol. 1. București: Albatros, 2003. 347 p.
60. Otu P. Îmbrățișarea Anacondei: politica militară a României în perioada 1 septembrie 1939-22 iunie 1941. București: Editura militară, 2006. 303 p.
61. Stan C. 1940. Drama românilor din Basarabia și Bucovina de Nord. Buzău: Editura Vega Prod, 2006. 273 p.
62. Bătălia pentru Basarabia. 1941-1944. București: Editura Mica Valahie, 2010. 191 p.
63. Istoria românilor: România întregită. Vol. VIII. București: Editura Enciclopedică, 2003. 856 p.
64. Văratie V. Preliminarii la raptul Basarabiei și Nordului Bucovinei, 1938-1940. București: Libria, 2000. 420 p.
65. Văratie V. Șase zile din istoria Bucovinei (28 iunie-3 iulie 1940). Invazia și anexarea Nordului Bucovinei de către U.R.S.S. Rădăuți: Institutul Bucovina-Basarabia, 2001. 556 p.
66. Bold E., Locovei R. Relații româno-sovietice (1918-1941). Iași: Casa editorială Demiurg, 2008. 378 p.
67. Системная история международных отношений в 4 т. События и документы. 1918–2000. Том 1. События 1918-1945. Москва: Московский рабочий, 2000. 520 с.
68. Ложкин А. Интервенция, аннексия и советизация во внешней политике СССР: историко-правовые аспекты новейших исследований. Москва: АИРО-XXI, 2012. 416 с.
69. Восточная Европа между Гитлером и Сталиным. 1939–1941 гг. Москва: Индрик, 1999. 528 с.
70. Чубарьян А. Канун трагедии: Сталин и международный кризис. Сентябрь 1939 – июнь 1941 года. Москва: Наука, 2008. 475 с.
71. Гибанский Л. Балканский кризис и Советский Союз. În: Международный кризис 1939–1941 гг.: от советско-германских договоров 1939 г. до нападения Германии на СССР. Материалы международной конференции, организованной Институтом всеобщей истории Российской академии наук, Уни-верситетом Латвии, Институтом современной истории (Мюнхен), Московским отделением Фонда им. Конрада Аденауэра. Москва, 3-4 февраля 2005 г. Москва: Права человека, 2006. С. 483-497.
72. Голуб Ю., Аблизин В. Бессарабская проблема в контексте советско-германских отношений 1939–1941 гг. Саратов: Изд-во Саратовского Университета, 2009. 268 с.

73. Сиполс В. и др. Тайны дипломатические: Канун Великой Отечественной. 1939–1941. Москва: Ozon.ru, 1997. 448 с.
74. Мельтюхов М. Бессарабский вопрос в советско-румынских отношениях (1917–1940 гг.). Москва: Вече, 2006. 480 с.
75. Мировые войны XX века. В 4-х книгах. Книга 3. Вторая мировая война: исторический очерк. Москва: Наука, 2005. 595 с.
76. Гибианский Л. Балканские страны в перекрестье политики Гитлера и Сталина в начале второй мировой войны: от поражения Франции до установления господства «Оси» на Балканах. În: Славяноведение, 2013, № 1. с. 23-42.
77. Международный кризис 1939–1941 гг.: От советско-германских договоров 1939 г. до нападения Германии на СССР. Москва: Права человека, 2006. 560 с.
78. Невежин В. „Если завтра в поход...”: Подготовка к войне и деологическая пропаганда в 30-х – 40-х годах. Москва: Яуза, Эксмо, 2007, 320 с.
http://militera.lib.ru/research/nevezhin_va/index.html (vizitat 3.03. 2014).
79. Мельтюхов М. Освободительный поход Сталина. Бессарабский вопрос в советско-румынских отношениях (1917-1940 гг.). Москва: ”ЯУЗА”, ”ЭКСМО”, 2006. 511 с.
80. Мелтюхов Михаил. Прибалтийский плацдарм (1939-1940 гг.). Возвращение Советского Союза на берега Балтийского Моря. Москва: Издательство Алгоритм, 2014. 719 с.
81. Пронин А. Советско-германские соглашения 1939 г. Истоки и последствия//Международный исторический журнал, №№ 10-12, 2000.
<http://militera.lib.ru/research/pronin/index.html> (vizitat 27.04.2014).
82. Crestomație la Istoria românilor. 1917-1992. Chișinău: Universitas, 1993. 295 p.
83. Moșanu A. Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia. În: Crestomație la Istoria românilor. Chișinău: Universitas, 1993. p. 249-273.
84. Moraru A. O operație militară „necunoscută”. În: Basarabia, 1940. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1991. p. 84-111.
85. Țurcanu I. Ce citim despre Pactul Molotov-Ribbentrop. În „Patrimoniu”, 1991, nr. 1, p. 138-177;
86. Idem, August 1939 în istorie și actualitate, În: Basarabia, 1940, Chișinău: Cartea Moldovenească, 1991, p. 153-157;
87. Șișcanu I. Raptul Basarabiei. 1940. Chișinău: AgoDacia, 1993. 176 p.
88. Șișcanu I. Uniunea Sovietică-România. Tratatative în cadrul comisiilor mixte. 1940, Chișinău: ARC, 1995. 267 p.
89. Cernenco M. Propaganda stalinistă în Basarabia. În: Revista de istorie și teorie militară, 1991, nr. 5, p. 13-15.

90. Ghițiu M În acele tragice zile pentru neamul românesc. În: Cugetul, 1993, nr.1, p. 23-31.
91. Văratie V. Noi date despre caracterul antiromânesc a politicii expansioniste sovietice și germane în anii 1939-1940. În: Destin românesc, 1994, nr. 3. p. 87-110.
92. Petrencu A. România și Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial, Chișinău: Epigraf, 1999. 175 p.
93. Burlacu V. Curs universitar la istoria românilor: Epoca contemporană. Partea 1, 1918-1940. Chișinău: S.n., 2016, 368 p.
94. Nazaria S., Stepăniuc V.. Problema Basarabeană și interpretările ei în istoriografie: de la apariție la tratatele de la Paris, (1917-1947). Chișinău: S.n., 2010. 392 p.
95. Назария С. История без мифов. Вторая мировая война: генезис, ход и итоги. Кишинев: Б.и., 2010. 500 с.
96. Bătălia pentru Basarabia, 1941-1944. București: Editura Mica Valahie, 2010. 386 p.
97. Revista de istorie militară, 1991, nr. 4-5, 1992, nr. 1-2.
98. Revista de istorie militară , 1991, nr. 3-6.
99. СССР-Германия. Документы и материалы о советско-германских отношениях с апреля по октябрь 1939 г. Часть 1. Vilnius: MOKSLAS, 1989. 128 с.
100. СССР-Германия. Документы и материалы о советско-германских отношениях с сентября 1939 по июнь 1941 г. Часть 2, Vilnius: MOKSLAS, 1989. 192 с.
101. Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia: Chișinău, Universitas, 1991. 128 p.
102. Moldova. Iași, 1990, nr. 4.
103. Relațiile româno-sovietice. Documente, vol. II, 1935-1941, București București: Editura Fundației Culturale Române, 2003. 566 p.
104. Sturza V. Basarabia și destinul ei secret. Mărturii și documente istorice. București: Litera, 2016. 656 p.
105. Tătărescu Gh. Memoriu întocmit pe marginea împrejurărilor în care s-a produs, în urma notelor ultimative di 26 și 27 iunie 1940, începutul prăbușirii granițelor României prin evacuarea, sub amenințarea forței de către U.R.S.S., a Basarabiei și nordului Bucovinei. În: Ion Șișcanu. Raptul Basarabiei, 1940. Chișinău: AgoDacia, 1993. p. 149-175.
106. Mărturii „silite,, ale unui Rege controversat. În: Bătălia pentru Bucovina. Timișoara: Helicon, 1992. P. 166-178.
107. Системная история международных отношений в четырех томах. События и документы. 1918-2000. Том второй. Документы 1910-1940-х годов. Москва: Московский рабочий, 2000. 243 с.

108. Земсков И. Документы и материалы кануна второй мировой войны 1937-1939. Том 2, Москва: Политиздат, 1981. <http://www.twirpx.com/file/1208828/> (vizitat 4.06.2015).
109. СССР и Литва в годы второй мировой войны. Том 1. СССР и Литовская республика (март 1939-август 1940). Vilnius, LII, 2006, 774 с.
110. Occupation and Annection. The first occupation (1940-1941). Vilnius: Margi rastai, 2006. 568 p.
111. Варес П. На чаше весов: Эстония и Советский Союз 1940 год и его последствия. Евроуниверситет (Таллинн, Эстония), Таллинн, 1999. <http://lib.ru/POLITOLOG/estonia.txt> (vizitat 12.07.2015)
112. The Occupation and Annexation of Latvia 1939-1940. Documents and Materials. Riga, 1995. <http://www.mfa.gov.lv/data/file/e/P/Occupation%20of%20Latvia.pdf> (vizitat 16.01.2016).
113. Латвия под властью Советского Союза и Национал-Социалистической Германии 1940–1991, <http://www.mfa.gov.lv/data/file/okupacija.pdf> (vizitat 16.01.2016).
114. Diplomația cotropitorilor: Repercusiunile ei asupra Basarabiei și Bucovinei de Nord. Chișinău: Universitas, 1992. 243 p.
115. Petrencu A. Polonezii în anii celui de-al doilea război mondial. Istoria politică. Chișinău: Cartdidact, 2005. 246 p.
116. Tanner V. Зимняя война. Дипломатическое противостояние Советского Союза и Финляндии, 1939-1940. Москва: Центрполиграф, 2003. 349 с.
117. Mareșalul Finlandei. Carl Gustav Mannerheim. Memorii. București: Editura Militară, 2003. 368 p.
118. Семиряга М. Тайны сталинской дипломатии 1939-1941. Москва: Высшая школа, 1992. 303 с. <http://militera.lib.ru/research/semiryaga1/index.html> (vizitat 21.09.2015).
119. Stalin I. Problemele leninismului. București: Editura Partidului Muncitoresc Român, 1948. 967 p.
120. Șişcanu I. Basarabia în contextul relațiilor sovieto-române, 1940. Chișinău: Civitas, 2007. 336 p.
121. Kissinger H. Diplomația, București, Editura ALL, 1998, 807 p.
122. Șişcanu D. Propaganda sovietică privind semnarea Pactului Molotov-Ribbentrop. În: Revista de istorie a Moldovei. 2015, nr. 4, p. 120-128.
123. Bold E., Seftiuc I. Pactul Ribbentrop-Molotov și implicațiile internaționale. Eiția a doua, Iași: Casa Editorială Demiurg Plus, 2010. 238 p.
124. „Правда”, 24 августа, 1939.
125. „Правда”, 2 сентября, 1939,

126. „Правда”, 25 августа, 1939.
127. „Правда”, 9 сентября, 1939.
128. Рыбкин Е. Мировоззрение и военная история. În: Военно-исторический журнал, 1989, № 3, с. 47-60.
129. Костенко Ю. Морально-психологічний стан червоної армії в ході перших боїв (червень 1941 р.): http://warhistory.ukrlife.org/3_4_02_5.htm
130. Горбачевский Б. Победа вопреки Сталину, фронтовик против сталинистов. Москва: Яуза: Эксмо, 2012. <http://e-libra.ru/read/242153-pobeda-vopreki-stalinu.-frontovik-protiv-stalinistov.html> (vizitat 21.01.2016).
131. Троцкий Л. Германо-Советский союз, Койоакан, 4 сентября, 1939 г., <http://magister.msk.ru/library/trotsky/trotm473.htm> (vizitat 2.10.2015).
132. Văratîc. V. Noi date despre caracterul antiromânesc al politicii expansioniste sovietice și germane în anii 1939-1940. În: Destin românesc, 1994, nr. 3, p. 87-110.
133. Речь Председателя Совета Народных Комиссаров, народного комиссара иностранных дел СССР В. М. Молотова на сессии Верховного Совета СССР, 31 августа 1939 г., Известия. 1939, 1 сентября.
134. Троцкий Л. Сталин-интендант Гитлера, Койоакан, 2 сентября, <http://magister.msk.ru/library/trotsky/trotm472.htm> (vizitat 4.04. 2016).
135. История Всесоюзной Коммунистической партий (большевиков). Краткий курс, Москва: 1945. http://www.lib.ru/DIALEKTIKA/kr_vkpb.txt_with-big-pictures.html (vizitat 18.03.2016).
136. Семиряга И. Советско-германские договоренности в 1939-июнь 1941 гг., Взгляд историка. În: Советское государство и право, 1989, вып. 9, с. 87-104.
137. Правда, 1989, 28 декабря.
138. Кречетников А. Стартовый выстрел Второй мировой войны. http://www.bbc.com/russian/russia/2009/08/090731_ussr_germany_pact.shtml?print= (vizitat 12.052015).
139. Faverjon P. Minciunile celui de-al Doilea Război Mondial. București: Pro-Editura, 2006. 180 р.
140. Парсаданова В. Польша, Германия и СССР между 23 августа и 28 сентября 1939 года. În: „Вопросы истории”. 1997, nr. 7, p. 21-34.
141. Архивы раскрывают тайны. Международные вопросы: События и люди. Москва: Политиздат, 1991. 383 с.

142. Мелтюхов М. Советско-польские войны. Военно-политическое противостояние 1918-1939 гг. Москва, 2001. <http://militera.lib.ru/research/meltyukhov2/index.html> (vizitat 4.02.2016).
143. Фирсов Ф, Архивы Коминтерна и внешняя политика СССР в 1939 - 1941 гг. În: Новая и новейшая история, 1992, nr. 6. p. 3-24.
144. Случ С. Советско-германские отношения в сентябре-декабре 1939 года и вопрос о вступлении СССР во Вторую мировую войну (Окончание). În: Отечественная история, 2000, nr. 6, p. 10 -28.
145. Коминтерн и вторая мировая война. Часть I. Moscova: ИНИОН, 1994. 554 с.
146. Семиряга М. 17 сентября 1939 г. În: Советское славяноведение, 1990, nr. 5, p. 3-17.
147. Документы и материалы по истории советско-польских отношений, Том 5. Moscova: Наука, 1963. <http://padaread.com/?book=41350&pg=7> (vizitat 12.03.2016).
148. Год кризиса.1938-1939. Документы и материалы. Москва: Политиздат, 1990. 560 с. <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=528681> (vizitat 13.04 2016).
149. Семиряга М. Советский Союз и предвоенный политический кризис. În: Вопросы истории. 1990. nr. 9. p. 22-37.
150. „Правда”, 27 сентября, 1939.
151. Троцкий Л.Д. К истории русской революции. Москва: 1990, p. 410
152. Семиряга М. Советский Союз и предвоенный политический кризис. Вопросы истории. 1990, nr. 9, p. 54-71.
153. Молотов В.М. „Доклад о внешней политике Правительства на внеочередной пятой сессии Верховного Совета СССР, 31 октября 1939 года, <http://www.hrono.info/dokum/molotov.html> (vizitat 11.02.2016).
154. Кабанен П. Двойная игра. Советско-финляндские переговоры 1938-1939 годов. În: Родина, 1995, nr, 12, с. 43-48.
155. Правда, 1941, 3 ноября.
156. Аргументы и факты 1988, nr.39, с. 6.
157. Правда, 1939, 27 noiembrie.
158. Финская война 1939 года, Несостоявшийся подарок Сталину, http://www.bbc.com/russian/russia/2009/11/091127_winter_war (vizitat 12.11.2015).
159. Бунич И. «Гроза». Кровавые игры диктаторов. СПб: Облик, 1997. 576 с.
160. Известия, 1939, 29 ноября.
161. Правда, 1939, 30 ноября.
162. Правда, 1939, 1 декабря.

163. Şişcanu I. Recuperarea adevărului istoric – o sarcină mereu actuală: (Studii de istorie contemporană). Cahul: Universitatea „B.P. Hasdeu” din Cahul, 2014. 319 p.
164. Роговин В. Конец означает начало. Москва: Антидор, 2002. <http://www.e-reading.club/book.php?book=1017406> (vizitat 25.04.2016).
165. Грачев С. Лев сражается с мышонком, или Россия, кровью умытая. Советско-финляндская война 1939-40 гг. <http://www.winterwar.ru/page7.htm> (vizitat 14.06.2016).
166. Helin R., Economic-geographic Reorientation in Western Finnish Karelia: A Result of the Finno-Soviet Boundary Demarcations of 1940 and 1944, National Academy of Sciences, National Research Council, 1961. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/956435> (vizitat 8.06.2016).
167. Полпреды сообщают...: Сборник документов об отношениях СССР с Латвией, Литвой и Эстонией: август 1939 г. - август 1940 г. Москва: Международные отношения, 1990. 540 с.
168. Зубкова Е. Прибалтика и Кремль. 1940-1953. Москва: РОССПЭН, 2008. 351 с.
169. Şişcanu D. Ocuparea şi anexarea Estoniei de către Uniunea Sovietică în 1940. În: Revista de Istorie Militară, Bucureşti, 2015, nr. 5-6, p. 42-53.
170. Мирный Договор между Россией и Эстонией, 2 февраля 1920 г., Тарту, http://www.skylaser.ee/buh_help/obzory/Tartu%20rahuleping%20Eesti%20ja%20Venemaa.htm (vizitat 19.11.2015).
171. Петров П. Краснознаменный Балтийский флот и Эстония в сентябре 1939 г. и инцидент с пароходом “Металлист”. http://www.russika.ru/userfiles/adm_1332570340.pdf
172. Переговоры И. Сталина и В. Молотова с делегацией Эстонии о заключении договора о взаимной помощи, 26 сентября 1939 г. <http://lib.ru/POLITOLOG/estonia.txt> Piece100.02 (vizitat 17.01.2016).
173. Переговоры И. Сталина и В. Молотова с делегацией Эстонии о заключении договора о взаимной помощи, 27 сентября 1939 г. <http://lib.ru/POLITOLOG/estonia.txt> Piece100.02 (vizitat 25.02.2016).
174. Репко С. Война и пропаганда (XV-XX вв.) – Москва: Издательство «Новости», 1999 Часть 1. 436 с.
175. Запись беседы наркома иностранных дел СССР В. Молотова с посланником Эстонии в СССР А. Реем, 16 июня 1940 г. <http://lib.ru/POLITOLOG/estonia.txt> (vizitat 25.02.2016).
176. Заявление Советского Правительства Правительству Эстонии, 16 июня 1940 г. <http://lib.ru/POLITOLOG/estonia.txt> (vizitat 12.05.2016).
177. Moorhause R. Alianţa diavolilor: pactul lui Hitler cu Stalin: 1939-1940. Târgu-Mureş: Sebastian Publishing House, 2015. 406 p.

178. Relațiile româno-sovietice. Documente, Vol. I, 1917-1934. București: Editura Enciclopedică, 1999. 445 p.
179. Борьба трудящихся Молдавии против интервентов и внутренней контрреволюции в 1917-1920 гг. Сборник документов и материалов. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1967. 683 с.
180. Țicu O. În culisele Conferinței de la Paris 1919. În: Timpul, 2016, 22 martie.
181. Negrei I., Șișcanu I. Basarabia: Basarabia: 1812-2012: selecție de documente. Galați. Editura Muzeului de Istorie Galați, 2012, 159 p.
182. Țicu O. Tratatul din 20 octombrie 1920. Timpul, 2016, 21 aprilie.
183. Țicu O. Conferința de la Varșovia (1921). Timpul, 29 aprilie, 2016.
184. Scurtu I. Basarabia în relațiile româno-sovietice. <http://www.ioanscurtu.ro/basarabia-in-relatiile-romano-sovietice-1918-1947/> (vizitat la 14.03. 2016)
185. Țicu O. Conferința de la Viena. (1924). Timpul, 2016, 12 mai.
186. Cojocaru Gh. Cominternul și originile „moldovenismului”. Chișinău: Civitas, 2009. 499 p.
187. Țicu O. Problema Basarabiei în relațiile româno-sovietice (1917-1940). Chișinău: Prut Internațional, 2004. 167p.
188. Cojocaru Gh. Sfatul Țării. Itinerar. Chișinău: Civitas, 1998. 176 p.
189. Șișcanu I. Formarea și evoluția R.A.S.S.M. de la 1924 la 1940. În: Cugetul, 1992, nr. 5-6, p. 62.
190. Cojocaru Gh. Ocuparea Basarabiei și Nordului Bucovinei – o consecință directă a înțelegerilor sovieto-germane din 23 august 1939. În: Academos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă. 2010, nr. 3 (18), p. 6-16.
191. Simbol al demnității noastre. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1990, 75 p.
192. Formarea RSS Moldovenești și crearea Partidului Comunist al Moldovei. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1986. 381 p.
193. Titulescu N. Basarabia pământ românesc. Iași: Tipo Moldova, 2010. 136 p.
194. Роговин В. Мировая революция и мировая война, Москва 1998. <http://militera.lib.ru/research/rogovin1/index.html> (vizitat 18.05.2016).
195. Nolte E. Războiul civil european: 1917-1945: Național-socialism și bolșevism. București: Runa. 2005. 520 p.
196. Arhivele M.A.E.R. fond 71, Polonia. Vol. 60, 1939.
197. Arhivele M.A.E.R. fond U.R.S.S. Vol. 86, 1939.
198. Arhivele M.A.E.R. fond 71/1920-1944, U.R.S.S. Vol. 85.
199. Arhivele M.A.E.R. fond 71/1920-1944, U.R.S.S., Vol. 87.
200. Arhivele M.A.E.R. fond Conferința Păcii. Paris 1946, Vol. 124.

201. Dandara L. România în vârtoarea anului 1939, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 273.
202. Crețianu A. Ocazia pierdută. Iași: Institutul European, 1998, 204 p.
203. Măț C. Serviciile secrete ale României în războiul mondial (1939-1945). Iași: Casa Editorială Demiurg, 2010, 374 p.
204. Șișcanu D. Învățământul de partid în URSS de la "ABC-ul comunismului" la "Istoria PC(b) US. Cursul Scurt". În: "Învățământul de partid și școlile de cadre În România comunistă: context național și regional. Iași, Editura Universității "Al.I. Cuza", 2014, p. 29-47
205. Arhivele M.A.E.R. fond 71/1920-1944, U.R.S.S., Vol. 88.
206. Arhivele M.A.E.R., fond Conferința Păcii, Paris, 1946. Vol. 125.
207. Arhivele M.A.E.R. Fond 71/1939, E 9, Vol. 63, f. 105.
208. Arhivele M.A.E.R. fond 71/1920-1944. U.R.S.S. Vol. 9.
209. Arhivele M.A.E.R. fond 71/1914.E 2. Partea I, Vol. 20.
210. Arhivele M.A.E.R. fond 71/1920-1944. U.R.S.S. Vol. 89.
211. "Revista de istorie militară", 1991, nr. 4.
212. Cretzeanu A. Politica de pace a României față de Uniunea Sovietică. În Patrimoniul, 1992, nr. 1, p. 143-161.
213. Buzatu Gh. România cu și fără Antonescu: documente, studii, relatări și comentarii, Iași, Editura Moldova, 1991, 456 p.
214. Arhivele M.A.E.R. fond 71/1920-1944, U.R.S.S. Vol. 90.
215. Прутский поход 1940 года (Бессарабская операция).
<http://www.hrono.ru/sobytya/1900war/1940prut.php> (vizitat 2.10.2015).
216. Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Moldova. Fond 50. Colecția de documente ale mișcării comuniste ilegale din Basarabia, inv. 2, dosar 153, f. 105.
217. Декларация прав народов России. <http://pravo.news/istoriya-prava/deklaratsiya-prav-narodov-28101.html> (vizitat 9.07.2015).
218. Лазарев А. Год 1940 – продолжение социалистической революции в Бессарабии. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1985. 318 с.
219. Arhiva Națională a Republicii Moldova. Secția de informare a Prezidiului Sovietului Suprem al R.A.S.S.M., 30 iulie 1940. fond 2948, dosar 10.
220. Мирный Договор между Россией и Эстонией, 2 февраля 1920 года, Тарту,
http://www.skylaser.ee/buh_help/obzory/Tartu%20rahuleping%20Eesti%20ja%20Venemaa.htm
(vizitat 4.09.2015).

221. Похлебкин В. Признание Советской Россией независимости Финляндии в 1917 г. <http://www.kirjazh.spb.ru/biblio/pohleb1/pohleb1.htm> (vizitat 20.12.2015).
222. Boldur A. Istoria Basarabiei. București: Logos, 1992. 543 p.
223. Bătălia pentru Bucovina, Timișoara: Helicon, 1992. 191 p.
224. Revista Moldova. Iași, 1990, nr. 3.
225. Iacobescu M. Din Istoria Bucovinei. Vol. I (1774-1862). De la administrația militară la autonomia provincială. București: Academia Română, 1993. 550 p.
226. Arhivele Militare Române (A.M.R.). Fond Marele Stat Major. Secția a 2-a Informații. Dosar 941.
227. „Правда”, 29 июня, 1940.
228. „Красная Звезда”, 4 июля, 1940.
229. „Basarabia Sovietică”, 1 iulie, 1940.
230. Лебедев-Кумач В. Подыдем здравицу, товарищи! În: „Правда”, 30 июня, 1940.
231. „Basarabia Sovietică”, 1 iulie, 1940.
232. „Comsomolistul Moldovei”, 2 iulie, 1940.
233. „Basarabia Sovietică”, 4 iulie, 1940.
234. „Правда”, 4 июля, 1940.
235. Bruhis M. Rusia, România și Basarabia: (1812, 1918, 1924, 1940). Chișinău, Universitas, 1992. 362 p.
236. „Правда”, 10 июля, 1940.
237. „Известия”, 10 июля, 1940.
238. „Правда”, 11 июля, 1940.
239. „Известия”, 11 июля, 1940.
240. Șișcanu I. Formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești: conjunctură, scop, consecințe. În: Basarabia – 1812: problemă națională, implicații internaționale. București: Editura Academiei Române, 2014, p. 860-872.
241. Nistor P. Propagandă și politică externă românească în secolul XX. Iași: Institutul European, 2013, 353 p.
242. „Правда”, 12 июля, 1940.
243. „Бессарабская правда”, 12 июля, 1940.
244. „Basarabia Sovietică”, 12 июля, 1940.
245. „Известия”, 13 июля, 1940.
246. „Известия”, 14 июля, 1940.
247. „Basarabia Sovietică”, 1 august, 1940.

248. „Бессарабская правда” 1 августа, 1940.
249. „Basarabia Sovietică”, 2 august, 1940.
250. „Basarabia Sovietică”, 6 august, 1940.
251. Şişcanu I., Şişcanu D. 1918. Armata română şi independenţa Basarabiei. În: 1918-2008. 90 de ani de la unirea Basarabiei cu România. Constanţa: Editura Muzeului Marinei române, 2008. p. 96-102.
252. Meurs V. Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă. Chişinău: ARC, 1996. 525 p.
253. Partidul Comunist din România în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Bucureşti: Lumina TIPO, 2003. 424 p.
254. King Ch. Moldovenii, România, Rusia şi politica culturală. Chişinău: ARC, 2002. 117 p.
255. Фляйшхауэр И. Пакт Гитлер, Сталин и инициатива германской дипломатии. 1938-1939. Москва: Прогрес, 1990. 480 с.
256. Almaş D., Georgescu-Buzău Gh., Petric A. Istoria României. Manual pentru clasa a XI-a. Bucureşti: Editura de Stat Didactică şi Pedagogică, 1960, 424 p.
257. Almaş D., Georgescu-Buzău Gh., Petric A. Istoria României. Manual pentru clasa a XI-a. Bucureşti: Editura ştiinţifică şi didactică, 1963, 416 p.
258. Istoria României. Compendiu. Bucureşti: Editura didactică şi pedagogică, 1969. 727 p.
259. Oţetea A. Istoria poporului român. Bucureşti: Editura ştiinţifică, 1970. 455 p.
260. Basarabia – 1812: problemă naţională, implicaţii internaţionale. Coordonatori: Gheorghe Cliveti, Gheorghe Cojocaru. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2014. 1116 p.
261. Şişcanu D. Stratagama propagandei sovietice în ”războiul de iarnă” cu Finlanda. În: Akademos, 2016, nr. 1, p. 116-122. ISSN 18-570461.
262. Şişcanu I., Şişcanu D. Premise false, efecte dezastruoase: Pactul Molotov-Ribbentrop şi Protocolul adiţional secret. În: Raptul Basarabiei, Nordului Bucovinei şi Ținutului Herța din 28 iunie 1940 (Materialele Conferinței științifice internaționale ”75 de ani de la anexarea de către URSS a Basarabiei, Nordului Bucovinei și ținutului Herța – 28 iunie 1940”. Chişinău, 12-13 iunie 2015). Chişinău: Editura Cartea Juridică-Serebia, 2015, p. 23-35. ISBN 978-9975-3111-0-6;
263. Marek K. Polska 1939 roku wobec paktu Ribbentrop-Molotov. Problem zbliżenia niemiecko-sowieckiego w polityce zagranicznej II Rzeczypospolitej. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2002, 810 p.
264. Karski J. The Great Powers and Poland: From Versailles to Yalta. Rowman & Littlefield Publishers, 2014. 540 p.

Declarația privind asumarea răspunderii

Subsemnata, Șișcanu Daniela, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Șișcanu Daniela

Curriculum Vitae

ȘIȘCANU Daniela

Data nașterii: 31.03.1979

Locul nașterii: or. Telenеști, Republica Moldova

Cetățenia: Republica Moldova

STUDII:

- 2010 -2014** Doctoratul în istorie la Institutul de Istorie al AȘM.
- 2000 -2002** Studii Academice Postuniversitare, licențiată în relații internaționale. Departamentul de Relații Internaționale și Integrare Europeană, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, București.
- 1996- 2000** Studii Universitare, licențiată în științe juridice, Facultatea de Drept, Universitatea „A.I. Cuza”, Iași.

DOMENIILE DE INTERES ȘTIINȚIFIC:

Istoria românilor, Istoria universală, Istoria relațiilor internaționale.

EXPERIENȚĂ:

2007– prezent: Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară; Sectorul Sisteme de Securitate, Directoratul programe studii de securitate, cercetător științific.

2008 - 2011: Centrul de Studii Est-Europene și Asiatice, cercetător.

2002, decembrie - 2003, aprilie: “Faculty Adviser for NATO Senior Executive Master”, Centrul de Studii NATO, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, București;

2002, februarie-iunie: Colaborator la Centrul de Studiere și Prevenire a Conflictelor, București;

PARTICIPĂRI LA FORURI ȘTIINȚIFICE (naționale și internaționale)

Comunicări prezentate la 5 conferințe internaționale.

PUBLICAȚII:

Autor și coautor a 9 articole științifice.

LIMBI STRĂINE: Engleza – foarte bine

Rusa – foarte bine

Franceza – cu dicționar

ADRESA:

Chișinău, Str. Pietrarilor 10/1, ap.11

Tel: 079575620; 079524299

E-mail: daniela_siscanu@yahoo.com